Ungvári Nemzeti Egyetem

Ukrán-Magyar Oktatási-Tudományos Intézet

Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék

Mihók Richárd

Helytörténet

(Adalékok Kárpátalja területének középkori gazdaságtörténetéhez)

Oktatási jegyzet

Ungvár – 2018

Tartalomjegyzék

Előszó

I. Fejezet.

Ung-, Bereg-, Ugocsa- és Máramaros megyék várrendszerének XIII. – XIV. századi kialakulása.

II. Fejezet.

Vidékünk középkori gazdasága.

II. 1. Magyarország középkori gazdaságának kutatástörténete.
II. 2. Mezőgazdaság és állattartás.
II. 3. Szőlészet, borászat.
II. 4. Máramarosi sóbányák.
II. 5. Vásártartó helyek.
II. 6. Vámszedő helyek.
II. 7. Malmok.

III. Fejezet.

Középkori városfejlődés Nagyszőlős példáján.

Tájékoztató jellegű forrás- és irodalom jegyzék.

Adattár

Térképek

Előszó

A XXI. századi oktatási rendszerben elengedhetetlen, hogy a tantárgyakat jegyzet formájában mindenki elérhese. Ezen jegyzetek lehetnek teljeskörűek, vagy csupán a tantárgy olyan részeivel kapcsolatosak, melyek segítséget adhatnak bizonyos témakörök behatóbb megismeréséhez, új kutatások elkezdéséhez. Ezen ötletből született meg ezen jegyzet is, mely vidékünk középkori gazdaságtörténetének néhány szegmensét kívánja bemutatni.

Vidékünk története visszanyúl egész az őskorig így számos esemény helyszínéül szolgált az évszázadok, évezredek alatt. Ennek egyik legszínesebb periódusa a középkor. Viékünk középkori története még számos kihívást tartogat a kutatóknak, ám a teljes kép megismeréséhez elengedhetetlen a gazdasági háttér megismerése.

Vidékünkkel kapcsolatban már számos jeles történész ragadott tollat és vetette papírra gondolatait, mint Lehoczky Tivadar, Komáromy András, Szabó István, Bélay Vilmos, Engel Pál és még hosszan lehetne folytatni a sort. Munkásságuk megismerése elengedhetetlen vidékünk megismerése szempontjából. Az elmúlt 30 évben is szép számmal jelentek meg értékes munkák középkori történetünkről olyan kutatók kezei alól, mint Kobály József, Miszkó Iván, Csatáry György, Zubánics László, Weisz Boglárka, Tringli István, C. Tóth Norbert, Gulyás Szabolcs, Voloscsuk Miroszláv és mások. Külön kutatást is megérne összefoglalni, azon kutatók munkásságát akik vidékünk középkori történetét kívánták ismertetni.

A 2014-ben megjelent jegyzetemet kívánom kiegészíteni ezen munkával, melynek középpontjában a középkori gazdaságtörténet áll.

I. Fejezet.

Ung-, Bereg-, Ugocsa- és Máramaros megyék várrendszerének XIII. – XIV. századi kialakulása.

A munka a tatárjárás után kialakult kővárakat hivatott bemutatni, mely a XIII. – XIV. század folyamán jönnek létre. Ung-, Bereg-, Ugocsa- és Máramaros vármegyék kialakulásának a folyamata is erre az időre tehető, mely a települések vizsgálatával bizonyítható. A várak kiépítése szorosan összefügg a lakosság számbeli növekedésével, ezáltal, az új települések létrejöttével. Az említett négy vármegyében, melyek határ vármegyékként is funkcionált, a várakat két csoportba sorolhatjuk: királyi és magánuradalmi. A királyi várakat funkciója, a királyi hatalom képviselése és a határok védelme, a magánuradalmi váraknak pedig, a birtokuk fölötti uralom biztosítása.

Ahhoz, hogy megértsük a várak elhelyezkedését, elengedhetetlen a településhálózat és a helyi földrajzi viszonyok megvizsgálása. Mivel az sem kell figyelmen kívül hagyni, hogy a várak megépítéséhez és ellátásához nagyszámú munkaérő volt szükséges. De mekkora is volt a lakosság? Ha a települések számából indulunk ki, akkor viszonylag pontos számot kaphatunk. Tringli István egy átlagos középkori magyar falu felépítését 18 – 20 ház. Kristó Gyula szerint „Öttagú családdal számolva a lakosok száma falvanként 118-at tett ki… a XV. században pedig már csak 86…”. Ebből kiindulva a településenként 100 lakossal számolhatunk[1].

Természetesen, csak azon települések kerülnek feltüntetésre, melyeket okiratokkal lehet igazolni. Azon települések, melyek eltűntek az idők folyamán, nem számolunk. Az eltűnt települések, legtöbb esetben vagy beleolvadt egy szomszédos településbe, vagy a helyén új jött létre, ezért a dokumentált települések vizsgálatával, viszonylag pontos képet kaphatunk.

A középkori Magyarország területén kialakulása óta álltak várak. A várak alkották a helyi kormányzat alapját a királyság korai századában, biztosítván a király hatalmát a terület felett. Rájuk épült a királyság katonai szervezete, s egy-egy ilyen szervezet élére az ispán, pontosabban a várispánnak nevezett tisztségviselő került. A várispán rendelkezett a vár joghatósága alá tartozó várföldekkel és a rajta élő, a vár szolgálatába tartozó várjobbágyokkal, várnépekkel. A várak katonai szervezetét egy területi, közigazgatási szervezet egészítette ki és tagolta be a kormányzás rendszerébe – a vármegyék intézménye[2]. A király bármely terület biztosítására várat vagy a hatalom központjának számító erősséget emelt, mely legkésőbb a vármegye kialakulásának időszakára bekövetkezett. Számunkra tehát úgy is feltehető a kérdés, hogy Észak-

[1] Kristó Gyula, Fügedi Erik, Engel Pál. Magyarország középkori története 1301-1526. 65. old.
[2] Engel Pál. Magyarország világi archontológiája. – 118-120. old.

kelet Magyarország vármegyéinek esetében mikortól beszélhetünk ilyen hatalmi központ vagy vár kialakulásáról?

A szakirodalom vizsgálata alapján, Észak-kelet magyarországi várak építési időpontját tekintve, azt két korszakra bonthatjuk. Az első korszakhoz, Magyarország más területeihez hasonlóan, azok az ispánsági és határvárak tartoznak, melyek egyedüli tulajdonosa a király, s építési jellemzőjük a földből és fából emelt sánc, a tulajdonképpeni földvár[3]. A másik korszak a tatárjárást követő időszakot foglalja magába, mely során új típusú, javarészt magánkézen lévő kisméretű kővárak épültek. IV. Béla tatárjárást követő új politikájával mutat összefüggést. Az ország vezetése ugyanis rádöbbent, hogy a tatár támadást csak a fallal körbekerített városok és a magaslati pontokon emelt várak élték túl. A király ezt követően minden lehetséges eszközzel azon fáradozott, hogy az arra alkalmas helyeken új, kőből készült várak épüljenek. Mivel egymaga nem tudott kellő számú várat építeni, az őt támogató bárónak is engedélyt ad várépítésre[4]. A magánvárak építése egy folyamatot indít el és összességében ellentétet hoz létre a vármegye hatalmi életében. A vár így már nem csak egy adott terület védelmét szolgálta (mint az ispánsági), hanem a földesurának székhelyét és vagyonának védelmét is betöltötte. A magánvár biztosította urának politikai súlyát az országban és fölénybe került minden olyan szomszéddal szemben, akinek birtokán nem állt vár. A terjeszkedés záloga lett, s a szomszéd csak egyet tehetett ennek megakadályozására, maga is várat emelt birtokán. A folyamat a korszak végére szabályos várépítési versennyé nőtte ki magát[5].

A legajánlatosabb, a címben szereplő sorrendben áttekinteni a vármegyéket.

Ung vármegye a XIII. század második felében kezd területileg kirajzolódni, a források tanulsága alapján. Területe az Ung folyó két oldalán terült el, melynek síksági része betelepült. A települések és a lakosság túlnyomó többsége a vármegye dél-délnyugati területén, vagy is a sík területen helyezkedett el. Területileg a közepes vármegyék közzé sorolható, mely határvédő szerepet töltött be. Ung vármegyét nyugaton Zemplén vármegye határolta, délen Szabolcs-, keleten Bereg vármegye, északon Halics. Területi változásai a szomszédos vármegyékkel szemben a XIV. – XVI. század folyamán elenyésző volt. Nyugaton Zemplén vármegyével szemben volt területi vesztesége és gyarapodása, keleten kisebb mértékben pont ez jellemző Bereg vármegyével szemben is.

Ung vármegye egyik legkorábbi kő vára, a Nevickei vár. Első említése, 1274-ből való, amikor is a leleszi konvent egy vitás ügyben rendelkezik a Kis- és nagykaposi jobbágyok és a

[3] Deschman Alajos. Kárpátalja műemlékei. – 63. old.
[4] Fügedi Erik. Vár és társadalom a 13-14. századi Magyarországon. – 17-18. old.
[5] Fügedi Erik. Ispánok, bárók, kiskirályok. - 138. old.

Nevickei királyi vár között[6]. A vár, elhelyezkedéséből kifolyólag, az Ung folyó völgyét volt hivatott felügyelni, mely az Uzsoki hágó irányában, átkelési lehetőséget biztosított a Kárpátok hegyein. A XIII. század folyamán, Ung vármegye településeinek száma, bizonyítottan, csupán 7-re tehető, mely az alföldön, zömében az Ung folyó jobb partján terültek el. A XIV. század első felében, a települések száma folyamatosan emelkedet, mely 1350-re már elérte a 34-et. A királyi hatalom gyakorlásához ezért új várra volt szükséges emelni, nem mellesleg Ungvár folyamatos növekedése miatt, amit az Ungvári vár szavatolt. A jelenleg is álló kővár megépülését több kutató is a XIV. század első felére teszi[7], melyet egy 1310. június 10-kén[8] kelt okirat is alá támaszt. Érdekes az 1263-ban kelt okirat, mely egy az Ung várához tartozó Sztinna, Nagg-Ráth, Csepel és Radics helységeket, a várföldek közül kivévén, neki és örököseinek adományozza. A dokumentum a várat királyi kézben valónak tünteti fel. Régészeti adatok alapján a vár a XI-XII. század fordulóján épülhetett fel. Az 1400-ig, a vármegyében található települések száma 52-re emelkedik, mely zömében a vármegye alföldi részén alakul ki. A XIV. század folyamán, a területen nem beszélhetünk több vár létéről, melyet dokumentumokkal is lehetne bizonyítani[9].

Bereg vármegye, a négy vármegye közül, a legkorábban betelepült terület. A vármegye magába foglalja a Latorca és a Tisza völgyét. A vereckei hágó és a Latorca folyó völgye már évszázadok óta a Kárpátok hegyein való átjutás egyik legforgalmasabb útvonala. Ezért is lehetséges, hogy Beregszász és Munkács közötti rész és a Tisza partján már a XII-XIII. sz. kialakultak a települések.

A korai települések biztonságát és felügyeletét, a Borsa és Dédai Tóvár látta el. Az említett két erődítmény, a tatárjárás idejében pusztulhattak el, melyeket ezután kő várakkal pótoltak. Déda jelentőségét az a tény is igazolja, hogy a XIV. század folyamán, sok esetben a vármegyegyűléseket ott tartották, így 1353[10], 1356[11], 1358[12] stb. A vármegye területe a XIII. századra, már tekintélyes lakossággal rendelkezet, melyet az a tény is bizonyít, hogy 31 település léte bizonyítható. A XIII. – XIV. század folyamán, a vármegye területén 3 várról beszélhetünk: Munkácsi-, Kovászói-, Bodolai várak.

Bereg vármegye legfontosabb erődítménye Munkács vára volt, melynek megalakulásának pontos idejét nem tudjuk. Feltételezhető, hogy a Honfoglalás idején már épült egy földvár, mely

[6] Szentpétery Imre-Borsa Iván. Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke II. kötet 2-3. füzet 1272–1290 - 80. old.
[7] Kobály József. Adalékok Ungvár keletkezésének kérdéséhez. – 24. old.
[8] Kristó Gyula. Anjou–kori Oklevéltár. II. 1306-1310. - 392. old.
[9] Saját kutatásomra alapozva.
[10] Nagy Imre. Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. - 82 – 83. old.
[11] U. o. – 520. old.
[12] Tasnádi Nagy Gyula. Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. VII. – 69. old.

a Latorca völgyét hivatott felügyelni, ám ezt ténylegesen nem tudjuk bizonyítani. Annyi bizonyos, hogy a legkorábbi fennmaradt okirat mely a munkácsi várról szól, az 1309-ből való[13]. Fakász arról számol be, hogy ekkor a vár, Aba Amadé kezében volt. Egy 1314. június 28-án kelt okirat, mely Tamás mester várkapitányt említ[14], ki a lázadó Borsa Beke ellen indul a királyházi Nyaláb várhoz. Feltehetőleg a vár, valamikor a tatárjárás követő évtizedekben épült. Funkcióját tekintve, a határőrzést végző várak sorába lehet sorolni, mely a forgalmas Latorca völgyét volt hivatott felügyelni. A Latorca völgye és a vereckei hágó fontos kereskedelmi útvonalát hivatott alátámasztani az a tény is, hogy Szolyva, Szentmiklós és Verecke települései, már 1263-ban[15]megemlítődnek.A Latorca felső folyásának a vidékén, egészen a XV. századig más településekről nincs tudomásunk[16]. Munkács és a vár környéki települések megjelenését, csak a XIV. század első felében tapasztaljuk. A század végéig, a települések többsége, Munkácstól délre elterülő, sík vidéken alakulnak ki.

A magánuradalmi várak kiépülése Bereg vármegyében, csak a XIV. század végére tehető. Ehhez tartozott, a kovászói vár, melynek megépülését 1390-1400 közti időre feltételezhetjük. 1390. május 1-én kelt dokumentum szerint, Kovászó és Vári királyi birtokokat, Nagymihályi György fia, János kapja meg[17], kinek nevéhez lehet kötni a vár építésének kezdetét.

Említést kell még tennünk, a Bodolai várról, mely Ilosvától két kilométerre található azonos nevű dombon helyezkedett el. A dokumentumok nem szólnak a várról, ám az ásatásokból előkerült leletanyag arról tanúskodik, hogy megépülése, a XIV. századra tehető[18]. Ám ezt a kérdést nyitva kell hagynunk, melynek megválaszolására, további kutatásokra van szükségünk.

Ugocsa vármegye területileg az említett 4 vármegye legkisebbike. A vármegyét a Tisza válassza ketté, és fele-fele arányban megtalálható a vármegyében a hegyvidék és a sík terület. Észak-nyugat irányban Bereg-, Észak-kelet, keleti irányban Máramaros-, délen Szatmár vármegye határolja. A XIII. – XIV. század fordulóján, a vármegye területén 5 vár volt található: Nyalábvára, Kankó (szőlősi) vár, Baranka vára, Tamásvára és a Viski vár. A Viski vár, csupán 1300-ban kerül át Máramaros vármegyéhez, amikor is III. András fölismervén a vár stratégiai szerepét, 1300-ban Mikó és Csepán birtokosaitól fölkérte magának a várat, s a máramarosi

[13]Fakász Mihály. Sasfészek a Latorca völgyében. - 13. old.
[14] Kristó Gyula. Anjou–kori Oklevéltár. III. 1311-1314. - 337 – 338. old.
[15] Szentpétery Imre. Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica. II. kötet. 1. Füzet 1255-1272. - 16. old.
[16] Saját kutatásomra alapozva.
[17] Mályusz Elemér. Zsigmondkori oklevéltár I. (1387–1399) - 167. old.
[18] В. Мойзеш. Сільцьиский (Бодолай) замок. Карпатика. Ужгород, 2008. 26. С.

szabad városok védelme céljából végleg elcsatolja Ugocsától. Az így kárvallottá lett birtokosokat a megyében a király más földekkel kárpótolja[19].

24 település bizonyítottan létezett 1301 előtt, így kirajzolódik, hogy a Tisza mind két partja benépesült, illetve a Batár folyó mentén jöttek létre települések. Tovább a folyók közelsége a gazdálkodás fontos elemeként is szolgált. Feltételezhetjük, hogy a XIII. század folyamán, a vármegye közigazgatási határai a településektől maximum 10 km.-es távolságban lehet számolni. Vagy is, a vármegye nyugati, Észak-nyugati, és Dél-nyugati határai, már a XIII. század folyamára kialakult. De mit arról Komáromy András is beszámol, Ugocsa vármegye a gyepű vonalhoz tartozott, és mint királyi vadászterületként funkcionált.

Királyházát az oklevelek először 1262-ben említik. A dokumentum, mint „domus regalis" irja le, mely a király szálláshelyéül szolgált itt tartózkodása alkalmával[2021]. Komáromy András szerint, a magyar királyok gyakran vadásztak Ugocsa erdeiben, és kényelmüknek biztosítása érdekében építettek egy fából készült házat[22]. Maga a latin „domus regalis" megnevezés is erről árulkodik, vagy is egy egyszerű, valószínűleg fából készült házra. 1272-ben V. István kiváltságokban részesíti az itt élő, zömében szász, vendégnépeket. Komáromy András szerint Nyalábvár IV. László és a III. András idején zajló polgárháborúk alatt épülhetett. Létezésének bizonyítékaként azt az 1290. június 18-án László király által kibocsátott oklevelet említi, mely Ubulfia Mihályt főispánná nevezi ki, és megparancsolja a nemeseknek, várjobbágyoknak és várnépeknek, hogy neki és két fiának mindenkor engedelmeskedjenek. Komáromy András: „Tudomásunk szerint ez a legelső és egyetlen oklevél, mely ugocsai várjobbágyokról, és várnépekről szól s talán argumentuma a történeti emlékeinkben nem sokkal utóbb feltűnő Nyalábvár egykori létének"[23]. Mások a vár keletkezését a tág 1272-1315-ös időhatár közé helyezik[24]. A vár építésének idejét, oklevelek hiánya miatt, pontosan meghatározni igen nehéz. Saját véleményem szerint, V. István korában kezdték építeni a várat, és IV. László uralkodása alatt, vagy III. András uralkodásának kezdetén készülhetett el.

A korszak másik, király által épített vára Baranka volt. Nincs egyetértés a történészek között, hogy a Borzsa folyó bal partján keletkezett vár építésekor Bereg vagy Ugocsa területén állhatott-e. A várról az első írásos említés az 1235-ből való[25]. Építését a kutatók az említését megelőző évekre helyezik. Kezdettől fogva fontos hadászati központ, a Borzsa völgyének

[19]KomáromiyAndrás. Ugocsa vármegye keletkezése. - 22. old.
[20]Komáromy András. Ugocsa vármegye a történelemben. – 17. old.
[21] Nagy Imre–Deák Farkas–Nagy Gyula. Hazai oklevéltár 1234-1536. – 182. old.
[22]Komáromy András. U. o. – 18. old.
[23] U. o. – 19. old.
[24] Csorba Csaba. Rejtélyes Váraink. – 216.
[25] Fejér, Georgius: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. - 82. old.

ellenőrzését végzi[26]. A várat feltehetően az 1291-es rabló és bírtok nélküli várakról szóló törvény értelmében a következő években lerombolják[27].

Ugocsában is megjelenik a magánuradalmi várak építése, így jön létre Tamásvára. A vár építését Rafael comes unokájának, Gábor fia, Tamás mesternek tulajdonítják[28] . A vár valamikor 1280 körül épülhetett, s mint említettem, eleinte Bábonyról, majd később építőjéről Tamásvárának kezdték nevezni. Az első írásos adatunk róla 1284-ből való, amikor egy családi örökség osztozkodásakor szerepeltetik nevét. A Káta birtokokat védelmezni szolgáló vár alatt idővel település formálódott, mely a Tamásváralja nevet kapta, ami kezdetben a vár fenntartása körüli teendőket látta el. A vár elpusztulásának pontos dátumát nem ismerjük, valószínűleg a XV. század derekára tehető.

Ugocsa vármegye legnagyobb települése Szőlős volt, mely egyben gazdasági és kulturális központja is egyben. Első ízben, 1262-ben értesülünk a településről, amikor is hatalmas kiváltságokat kap a település, ám ekkor még várról nem értesülünk. Szőlőst, 1307-ben Károly Róbert király, Borsa Bekének adományozza[29]. Komáromy András szerint, a várat ebben az időszakban építik, mely a Szőlőst és a Tisza jobb partját felügyelte[30]. 1315-ben, már a Borsa lázadásban lerombolják[31], és később újjá építik.

A XIV. század első felében a települések száma is szaporodik a vármegyében, mely már 43-ra emelkedik. A század második felében ez a folyamat lelassul, mely következtében, 50 év leforgása alatt, mindössze 8 új település jön létre. Ez valószínűleg betudható annak a ténynek is, melyről Komáromy is megemlékezik, hogy a vármegye új ura, Drág vajda kegyetlenkedései következtében, sokan elvándorolnak Máramaros területére[32].

Máramaros vármegye területileg a legnagyobb volt az említett négy vármegye közül. Területe magába foglalta a Tisza felső folyását és annak mellékfolyóinak területeit. Máramaros vármegyében a települések megjelenése a XIII. század végére, a XIV. század elejére tehető. 1301 utáni a legtöbb dokumentum mely a településeket létrejöttéről szólnak. Az első dokumentum mely az öt máramarosi koronavárosról szól, csak Károly Róbert idején, 1329-ben jelenik meg.

[26] Fügedi Erik. Vár és társadalom a 13-14. századi Magyarországon. - 104. old.
[27] Györffy György. Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I. 3. kiadás. - 500. old.
[28] Szabó István. Ugocsa megye. – 238. old.
[29] Nagy Imre. Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. I. (1301–1321) - 131. old.
[30] Komáromy András. Ugocsa vármegye a történelemben. – 20. old.
[31] U. o. – 21. old.
[32] U. o. – 27. old.

Ha megfigyeljük a települések kialakulását, akkor az tárul elénk, hogy a XIII. század végén, csupán Viskről létezett, ám ekkor még mint ugocsai tartozék. 1299-ben, III. Endre király Miklósnak és Chepának ajándékozza a viski birtokot a várral együtt[33]. A vár építésének pontos idejét nem ismerjük, de valószínű, hogy a tatárjárást követő évtizedekben történik meg. 1300-ban majd a máramarosi hospesek védelmére, a király elveszi a várat[34]. A vár további sorsáról nem tudunk.

A XIV. század első felében, egy lassú betelepülési hullám veszi kezdetét, mely 8 új település megjelenését vonja maga után. Az öt koronaváros és egy-két közbenső falú alakul meg csupán ebben az idő intervallumban[35].

A máramarosi vendégnépek és a sóbányászat, só kereskedelem védelmére, új vár léte válik szükségessé. Tudjuk, hogy a XIV. század közepén, az öt koronaváros környékén, sóbányák működtek, így: a huszit lakosok Sófalvára, a técsőiek az északra lévő Irholc vidékére, a szigeti lakosok, a rónaszéki és sugatagi bányákba jártak dolgozni[36]. Földrajzi fekvéséből kiindulva, Huszt, és a mellette lévő magányos hegy vált legalkalmasabbá egy vár építésére. Az építésével kapcsolatban Mihályi a XIII. századot nevezi meg[37], míg Kormáromy 1350. tájékát[38]. Hihetőnek tarthatjuk a XIV. század közepén a vár építést, mivel előtte nem találkozunk sehol a várról szóló okirattal. Földrajzi adottságából következett, hogy a Tisza és a Nagyág völgyét is felügyelte, illetve a környező sóbányákat is.

A XIV. század második felében, egy nagy betelepülési hullám is megfigyelhető, mely jól illusztrál a tény, hogy egy 50 éves periódus alatt, 56 új település jelenik meg. Máramaros vármegyében 1400-ra, 65 településről van tudomásunk, mely jól igazolja, hogy a vármegye tényleges határai és betelepülése, csak a várak megjelenése után gyorsul fel.

Összegzésként elmondható, hogy a tatárjárást követően, Ung-, Bereg-, Ugocsa- és Máramaros vármegyékben, kezdetét veszi a kő várak kiépítése. A várak megépítése és a népesség növekedés, a települések számának növekedése, párhuzamosan folyik. A várak kiépítésében fontos szerepet játszott a földrajzi viszonyok, így a határvédő funkciót betöltő várak (huszti, munkácsi, nevickei), a folyó völgyek azon részén lettek kiépítve, ahol az alföld kezdődik. Továbbá fontos volt a királyi hatalom gyakorlása az alföldi régióban is, ahol szintén épültek várak. A várak kiépülése csak olyan helyeken jöhetett létre, ahol megfelelő munkaerő

[33] Nagy Imre. Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius VIII. - 445. old.
[34]Komáromy András. Ugocsa vármegye keletkezése. - 22. old.
[35] Saját kutatásomra alapozva.
[36] Mihályi János: Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból. - 26. old.
[37] U. o. - 5. old.
[38] Komáromy András. Ugocsa vármegye a történelemben. – 25. old.

volt jelen, így nagyobb települések mellett, melyek néhány kilométeres sugarában, több kisebb település is található volt. A XIV. századra, kiépültek azon várak és települések, melyek a későbbiek folyamán is a vármegyék gerincét képezték.

II. Fejezet.

Vidékünk középkori gazdasága

II. 1. Magyarország középkori gazdaságának kutatástörténete

A középkori Magyarország gazdaságtörténetének mindeddig nem született monografikus, egységes szemléletű és a legteljesebb forrásbázisra építő feldolgozása, annak ellenére, hogy számos részterületen évtizedekre visszanyúló intenzív kutatásokkal számolhatunk. Az eddig megjelent legrészletesebb modern összefoglalás Draskóczy István munkája, aki a "Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század közepéig" című kötetben tárgyalta a középkori gazdaságtörténet s annak legtöbb vonatkozását. Ugyanakkor ez a munka sem oldhatta fel azt az ellentmondást, hogy egyes témákban ugyan már a 18–19. században is fontos forrásokat tettek közzé, illetve dolgoztak fel, de vannak olyan területek, amelyek szinte teljesen feldolgozatlanok, vagy legfeljebb a legutóbbi években jelentek meg a hazai kutatásban róluk szóló munkák. Ez utóbbi helyzethez az is hozzájárul, hogy számos új forráscsoportot tud felmutatni ma már a kutatás, a hagyományosan kiaknázott és régebbóta vizsgált írott források mellett egyre inkább teret nyernek a régészeti források is. Különösen az anyagi kultúra gazdaságtörténeti vonatkozásai kapcsán, valamint a természettudományos módszereket alkalmazó történeti állattan és növénytan eredményeinek ismeretében tulajdoníthatunk nagy fontosságot ezeknek, és ezen újabb vizsgálatok és kutatási irányok áttekintése nélkül nem képzelhető el modern értelemben vett gazdaságtörténeti feldolgozás. A pénztörténet vonatkozásában azonban valamennyire fordított a helyzet. A 20. század első felében nagy jelentőségű és hatalmas forrásbázisra épített munkák jelentek meg, amelyek figyelembe vették a pénzügyigazgatásra, a pénzverésre és az árviszonyokra is vonatkozó írott forrásokat és a fennmaradt középkori érmeket is, majd hosszú időre ennek a kérdéskörnek csak az érmetörténeti, numizmatikai elemei voltak a kutatás középpontjában, és csak a közelmúltban fordult az érdeklődés újra ezen komplex megközelítések irányába.

A monografikus gazdaságtörténeti feldolgozások hiányának bizonyosan az is a magyarázata, hogy a klasszikus értelemben vett középkori gazdaságtörténet forrásai, amelyek direkt információkat rögzítettek a modern gazdaságtörténeti fogalmaknak megfelelően, viszonylag kis számban maradtak fenn, és ezek értelmezése is számos problémát vet fel. Így a téma vizsgálatában jelentkező kutatási irányok számbavételekor elsősorban azt lehet összefoglalni, hogy milyen időszakokban, milyen források alapján és milyen módszertani

megközelítésben foglalkoztak gazdaság- és pénztörténettel, vagy ezen problémák részterületeivel. Emellett fontos arra is kitérni, hogy ezek a vizsgálatok milyen módszertani, eszmetörténeti vagy éppen ideológiai hatások alatt születtek meg, és ezeknek milyen következményei voltak a feldolgozásokra. Nem célja ugyanakkor ennek a rövid összefoglalásnak, hogy teljes historiográfiai áttekintést adjon, sokkal inkább az egyes korszakokra jellemzőnek tartott vagy újításként értékelhető munkákra helyeztük a hangsúlyt.

A középkori Magyarország gazdaságtörténetének kutatásában az első eredményt az jelentette, hogy egyes forrásokat elkezdtek gyűjteni, és megszülettek az első kísérletek a források rendszerezésére és közreadására is. Így a 19. század végén és a 20. század elején elsősorban az okleveles források tömeges közreadása és az azokban szereplő fogalmak azonosítása kapcsán kezdtek el foglalkozni a történészek részben a középkori társadalom történetével, részben pedig az ezekből a forrásokból megismerhető gazdasági adatokkal. Acsády Ignác például még elsősorban a jobbágyságra, mint társadalmi csoportra helyezte a hangsúlyt ennek a témának a történetét feldolgozó munkájában[39], ahogy a falusi népesség különböző csoportjainak azonosítása volt főként Erdélyi László[40] és Tagányi Károly[41] munkásságának a középpontjában is. Ők a 18. század óta egyre nagyobb számban kiadott okleveles forrásokat jelentős számú új forrással gyarapították, és Tagányi volt az, aki az egyik legkorábbi, máig is alapvető agrártörténeti feldolgozást elkészítette a földközösség történetéről. és ugyancsak az ő munkásságához kapcsolható az első tematikus oklevéltár elkészítése, amely az erdészet történetének forrásait gyűjtötte fel, bár a középkorral keveset foglalkozott. A korszak nagy forráskiadványai, például kutatási irányok és eredmények a Pannonhalmi Rendtörténet, mai napig is fontos forrásbázisai a középkori gazdálkodás, agrártörténet vagy birtokrendszer kutatásának, és ekkor már másfajta tematikus feldolgozások is születtek, mint az Oklevélszótár, amely a középkori latin nyelvű oklevelekben előforduló magyar kifejezéseket rendszerezte. Ezek az adatok nem csupán a nyelvészeti, történeti etimológiai vizsgálatok számára szolgálnak kiindulópontként, hanem a gazdaság történetével kapcsolatba hozható magyar kifejezések, fogalmak, szavak elterjedésének, jelentésváltozásának és kormeghatározásának is fontos tudományos segédletei.

A 19. század végének gyors iparosodása és gazdasági átalakulása is kihatott arra, hogy külön érdeklődés fordult a bányászat története iránt, ennek a területnek a mai napig szinte nincs is más monografikus feldolgozása, mint Wenzel Gusztáv és Péch Antal munkája az 1880-as

[39] Acsády Ignác. A magyar jobbágyság története. Bp.: 1908.
[40] Erdélyi László. Árpádkori társadalomtörténetünk legkritikusabb kérdései. Bp.: 1915.
[41] Tagányi Károly. A földközösség története Magyarországon. Magyar gazdaságtörténeti szemle. 1901. 199-221. old.

évekből[42]. Ugyancsak a pozitivista forrásfeltárás eredménye volt az, hogy felismerve a téma jelentőségét, külön gazdaságtörténeti forrásokra koncentráló kiadványsorozatok is megszülettek (pl. Magyar Gazdaságtörténeti Szemle), amelyek különösen az összeírások, vám adatsorok és más, a kvantitatív elemzés szempontjából fontos szövegek vonatkozásában közöltek sok olyan forrást, amelyek még ma is a kutatás alapvető kiinduló pontjainak számítanak. Valószínűleg a forrásanyag nagy mennyisége miatt azonban sem ekkor, sem azóta nem készült el olyan forrásgyűjtemény, amely a középkori gazdaságtörténetre vonatkozó adatokat szisztematikusan állította volna össze.

Az I. világháború után megélénkülő középkori kutatásokban nem kapott hangsúlyt a gazdaságtörténet, bár számos területen készültek fontos feldolgozások. Az érdeklődés ebben az időszakban sokkal inkább a középkor kevésbé materiális elemei iránt nyilvánult meg, a királyság hatalmi és intézményrendszere, a jogi vonatkozások, a középkori írott források, különösen például a krónikairodalom elemzése állt inkább a kutatás homlokterében. Az egyes gazdasági ágak történetének kutatási eredményei legfeljebb egyes tanulmányokban[43] kerültek közlésre, nem beszélhetünk arról, hogy széles gazdaságtörténeti vita bontakozott volna ki, ezek egy jelentős csoportjában.

Domanovszky Sándor volt, aki számos, klasszikus értelemben vett gazdaságtörténeti munkát is készített, de legalább ennyire fontos az általa iskolateremtő egyéniségként létrehozott művelődéstörténeti irány. Ennek leglényegesebb alkotása a Magyar Művelődéstörténet ugyan nem gazdaságtörténeti indíttatású munka, de Domanovszky és ez a munka a művelődéstörténetet olyan széles körben értelmezte, hogy oda tartozónak vette a kertgazdálkodás történeti megközelítését ugyanúgy, mint a kézművesség korabeli viszonyait vagy a középkori viselet elemeit. Amellett arra is példaként idézhető munkássága, és ez az összefoglalás különösképpen, hogy az egyes tematikus egységek csakis a legszélesebb forrásbázis alapján dolgozhatóak fel, a forrásokba beleértve az írott forrásokat, a képi ábrázolásokat, a mai szóhasználatunkban anyagi kultúrának nevezett emlékeket, sőt a régészeti leleteket is. A két világháború közötti korszak ezen jelentős eredményei mellett azonban voltak olyan kérdések, amelyek nem álltak a kutatás homlokterében, de lényeges résztanulmányokat eredményeztek, amelyekre a későbbi, sok esetben szisztematikusabb kutatás nagymértékben támaszkodni tudott. A főként okleveles adatokra támaszkodó mezőgazdaság-történeti feldolgozások például a 20. század első felében több területen is hoztak eredményeket, de nem beszélhetünk arról, hogy a középkori gazdálkodás

[42] Wenzel, Gusztáv. Magyarország bányászatának kritikai története. Bp.: 1880. Péch Antal. Alsó Magyarország bányamívelésének története I-II. kötet. Selmecbánya-Budapest. 1884-1887.
[43] Szabó István vagy Bélay Vilmos munkái. Lederer Emma: A középkori pénzüzletek története Magyarországon (1000–1458). Budapest, 1932

legfontosabb elemét megjelenítő paraszti gazdálkodás különösen foglalkoztatta volna a kutatást. Születtek azonban fontos munkák például a mezőgazdasági technikában jelentős újítóként számon tartott cisztercita rend gazdálkodásáról (Kalász Elek)[44] de ezek a korszakban rendkívül jelentős eredményeket felmutató néprajzi kutatásokhoz és azok monografikus összefoglalásaihoz semmiképpen sem hasonlíthatóak. A 19. század vége óta jelentős tudományos szerepet játszó néprajzi kutatás ugyanis kezdeteitől fogva kiemelt figyelmet fordított a hagyományos paraszti gazdálkodás kérdéseinek, amelyek sok esetben párhuzamba állíthatóak a középkori földművelési és más termelési technikákkal. De ugyanez érvényes az állattartásra vagy a halászatra Kutatási irányok és eredmények is, illetve a paraszti népesség lakhelyeinek kutatására. Még a 19. század végén Herman Ottó alapozta meg ezt a gazdálkodás, a tárgykultúra és a szokások széles köre iránt nagy érdeklődést mutató néprajzi megközelítést, legyen szó akár a rideg állattartásról vagy a halászatról. Az ezek kapcsán kibontakozott nagy viták – például Jankó Jánossal a halászat vonatkozásában – meghatározóan kihatottak a későbbi, a két világháború közötti néprajzi megközelítésekre is, folyamatosan fenntartva e tudományág érdeklődését abban az irányban, hogy feladatuk nem egyszerűen a népi tárgykultúra vagy a népművészet emlékeinek tárgyalása, hanem ugyanilyen fontosságú a hagyományos népi gazdálkodási formák megismerése is. Az ekkor elkészült Magyarság Néprajza című nagy összefoglaló munka éppen emiatt fontos forrása számos gazdaságtörténeti összefoglalásnak is, hiszen az újkorban archaikus gazdálkodási formának számító, ősi technikákat megőrző népi mesterségek sok esetben nyújtanak kiindulópontot a középkori viszonyok megértéséhez vagy rekonstruálásához. Ez a nagy hatású néprajzos kutatási irány, amelynek Györffy István és Bátky Zsigmond volt a két legjelentősebb alakja ebben az időszakban, más vonatkozásban is rányomta bélyegét például a földművelés középkori történetével kapcsolatba hozható vizsgálatokra. Hatással volt az első faluásatásokra is. Ugyancsak a néprajzos kutatásból indult el Belényesy Márta, aki a néprajzi kutatásban központi kérdésként kezelt tanyarendszer problémájával kezdett el foglalkozni, és ennek középkori gyökereit kutatta, majd ennek nyomán a következő kutatástörténeti korszak és sok tekintetben az egész magyar agrárkutatás egyik legmeghatározóbb alakjává vált[45]. De ugyanígy a néprajz komplex megközelítésének hatása jelentkezik László Gyula nagyhatású régészeti munkájában is[46], aki először kísérelte meg összefoglalni a honfoglaló magyar népre vonatkozó adatokat, ahol kiemelt helyet kapott az a kérdés, hogy milyen gazdálkodással, életmóddal számolhatunk náluk.

[44] Kalász Elek, A szentgotthárdi apátság birtokviszonyai és a ciszterci gazdálkodás a középkorban //Tanulmányok a magyar mezőgazdaság történetéhez 5. Szerk.: Domanovszky Sándor. Budapest, 1932

[45] Belényesy Márta: Szőlő- és gyümölcstermesztésünk a XIV. században. Néprajzi Értesítő 37 (1955–56) 11–31. Belényesy Márta: Kerített település és gazdálkodás néhány zalai irtásos falunál egy 1460-as határjárás alapján. Ethnographia 69 (1958) 117–38. Belényesy Márta: A parlagrendszer XV. századi kiterjesztése Magyarországon. Ethnographia 75 (1964) 321–46.

[46] László Gyula: A honfoglaló magyar nép élete. Budapest, 1997.

A II. világháború előtti kutatások további fontos iránya volt a magyar nyelv és különösen annak szókészletének történeti-etimológiai vizsgálata, amely nagymértékben járult hozzá például a honfoglalás előtti magyarság földműveléssel kapcsolatos ismereteinek meghatározásához, ahogy ez összefoglalásra került a korszak egy másik történeti alapmunkájában, a Szent István Emlékkönyvben is. Ugyancsak fontos megemlíteni a két világháború közötti időszak kutatástörténetéből a földrajzi, történeti-földrajzi megközelítéseket. A Teleki Pál által irányított intézet és az annak kisugárzásában keletkezett munkák először foglalkoztak a tájtörténetnek, az emberföldrajznak egy olyan értelmezésével, amely Laszlovszky József a gazdasági kérdésekre is nagy hangsúlyt helyezett, és a nemzetközi kutatásokra is támaszkodva erre vezethetők vissza az első modern település-földrajzi munkák is (Mendöl Tibor)[47], amelyek meghatározóak például a középkori településtípusok és gazdasági vonatkozásainak vizsgálatában.

A gazdaságtörténeti kutatások minden tekintetben a II. világháború után erősödtek meg, és hozták létre azokat a máig is alapvető tanulmányokat, amelyre számos kérdésben a jelen kötet is támaszkodni tud. Ennek hátterében a tudományos okok mellett történeti-ideológiai elemek is szerepet játszottak. Az ötvenes-hatvanas évek szocialista ideológiájában és történeti kutatásában különös hangsúlyt kapott a „dolgozó nép" és ezen belül a parasztság történetének és kultúrájának kutatása is. Másrészt az ekkor hivatalosan teret nyert, majd egyeduralkodóvá tett marxista, sok esetben valójában vulgár-marxista ideológiában, a leghangsúlyosabb szerepet kapta a „felépítményt" meghatározó „alap" kutatása, vagyis a gazdasági folyamatok megértése. Ez a sok tekintetben torzult és ideológiailag behatárolt történeti megközelítési mód szerencsés módon a középkor, és azon belül elsősorban a gazdaságtörténet vonatkozásában jelentős új eredményeket hozott, még az 1950-es években is. Tudományos műhelyek, kiemelkedő kutatók a legszigorúbb szakmai elvárásoknak is megfelelő munkák írásával próbáltak megfelelni a politikai-ideológiai elvárásoknak, akár a parasztság 14. századi történetéről (Székely György szerkesztésében), [48] vagy a magyar nép hagyományos anyagi kultúrájáról, akár a középkori települések régészeti kutatásáról (Méri István)[49] vagy a városok és kézművesség kapcsolatáról volt szó. Ekkor jöttek létre olyan kutatócsoportok, amelyek munkája évtizedekre meghatározta a kutatások irányát. Az anyagi kultúra kutatására létrehozott csoport, vagy a Mezőgazdasági Múzeumhoz kapcsolódó kutatások és publikációk voltak. A kutatási irányok és eredmények a legfontosabb kutatóhelyei ennek a megélénkülő agrártörténeti iránynak. Ekkor indult meg az Agrártörténeti Szemle, az eredmények közlésének legfontosabb helye, 1és egy olyan nemzetközi vállalkozás is, amely a

[47] Mendöl Tibor: Általános településföldrajz. Budapest, 1963
[48] Székely György, szerk.: Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon a 14. században. Budapest, 1953.
[49] Méri István: Beszámoló a tiszalök-rázompusztai és túrkeve-mórici ásatások eredményeiről. I. Archaeologiai Értesítő 79 (1952) 49–65. Méri István: Beszámoló a tiszalök-rázompusztai és túrkeve-mórici ásatások eredményeiről. II. Archaeologiai Értesítő 81 (1954) 138–154.

külföld számára is ismertté tette a hazai kutatások fontosságát, az itt készülő nemzetközi agrártörténeti bibliográfia segítségével. A középkori mezőgazdaság-történeti eredmények közül elsősorban Belényesy Márta munkásságát kell kiemelnünk. Egy sor tanulmányban foglalta össze[50] a földműveléssel és különösen a földhasználattal kapcsolatos ismereteinket, és a néprajzosok és történészek együttműködésével létrehozott már említett nagyszabású forrásfeltáró projekt adattárára építette eredményeit, amelyek a magyar nép anyagi kultúrájának történetére koncentráltak. Ez a kutatási program a mai napig is példaként szolgálhat arra, hogy több tudományág együttműködésével, a források legteljesebb körének figyelembe vételével mennyire más megvilágításba kerülhetnek olyan kérdések, mint az állattartás típusai, vagy a szőlőtermesztés. A korszak egy másik kiemelkedő fontosságú kutatásának eredményeként Szűcs Jenő a magyar városfejlődés speciális vonásait tárta fel, és ha bizonyos értékítéleteivel ma nem is ért egyet a kutatás, az nyilvánvaló, hogy mind megközelítési módjában, mind pedig forrásbázisában példamutató művet alkotott. Még a legerősebben marxista ideológia által befolyásolt kutatók is, mint Léderer Emma, vagy Elekes Lajos is felismertek fontos törvényszerűségeket például a társadalmi szerkezet és a gazdálkodási viszonyok vonatkozásában. Más kutatók számára viszont az „ideológiai gúzsba kötés" annyit jelentett, hogy például „tized kizsákmányolásnak" voltak kénytelenek nevezni a középkori parasztság egyik legjelentősebb járandósági formáját, de ezen kívül munkájuk sem módszertani, sem forráskritikai értelemben nem vált kevésbé megalapozottá vagy hangsúlytalanná. Ugyanezen feldolgozások pedig a magyar gazdasági fejlődés olyan fontos vonásaira is kitértek, mint a mezővárosok problémája (Mályusz Elemér)[51], ezzel mintegy megalapozva a későbbi ezirányú jelentős kutatásokat. Más kutatók az intézményük viszonylagos védettségében meghúzódva, máskor szinte félreállítva próbáltak meg ideológiamentes, komoly tudományos munkát végezni, sok esetben évtizedeken keresztül elvégezve azt a hatalmas rendszerező és elemző munkát, ami nélkül elképzelhetetlen bármilyen komoly gazdaság vagy pénztörténeti feldolgozás. Ennek legkiemelkedőbb példáját Huszár Lajos[52] munkássága jelentette, aki az egész középkori magyar érmetörténet legalaposabb újraértékelésének és katalogizálásának hatalmas feladatot jelentő aprómunkáját végezte el, ami évtizedekkel később vezetett el a magyar éremverés legújabb és legteljesebb korpuszának

[50] Belényesy, Márta: La culture permanente et l'evolution du système biennal et triennal en Hongrie medièvale. Ergon 2 (1960) 311–26. Belényesy Márta: A parlagrendszer XV. századi kiterjesztése Magyarországon. Ethnographia 75 (1964) 321–46. Belényesy, Márta: A földművelés fejlődésének alapvető kérdései a XIV. században. I. Ethnographia 65 (1954), 387–413, II. Ethnographia 66 (1965) 57–93

[51] Mályusz Elemér: A mezővárosi fejlődés. In: Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon a 14. században. Szerk.: Székely György. Bp., 1953. 128 – 191.

[52] Huszár Lajos. Münzkatalog Ungarn. Budapest, 1979.

megjelenéséhez. Ugyancsak a numizmatikai szemléletű közlések hosszú sorát lehet idézni Pohl Artúr munkássága kapcsán[53].

Az 1960-as majd 1970-es évek valamivel szabadabb politikai légköre és ideológiailag kevésbé direkt módon befolyásolt kutatása pozitív módon tudta kiaknázni a marxista történetírásban különösen nagy hangsúlyt kapó gazdaságtörténeti elemeket, és korszakos jelentőségű monográfiák feldolgozások születhettek meg ebben az időszakban. Szabó István történész monográfiákban és tanulmányokban foglalta össze a mezőgazdasági munkaszervezet legfontosabb kérdéseit[54] és a mezőgazdasági termeléshez legjobban kapcsolódó települések, a középkori falvak történeti kérdéseit[55]. Méri István pedig megteremtette a modern középkori falurégészetet és felszínre hozott számos olyan településrészletet, amelyek közvetve a földművelés jellege szempontjából is kiemelkedő fontosságúak. Ezeken az alapokon építkezve az 1960-as évektől kezdve számos történész foglalkozott földművelés története szempontjából fontos, de jórészt nem direkt módon a földműveléshez kapcsolódó kérdésekkel. Bolla Ilona[56] és Szűcs Jenő[57] első sorban az Árpád-kori paraszti népesség társadalmi vonatkozásaival, Bácskai Vera[58] és Kubinyi András[59] a későközépkori fejlődés szempontjából jelentős mezővárosok szerepével és gazdasági jelentőségével, vagy az ország későközépkori fővárosának Budának a gazdasági szerepével foglalkozott[60]. Ladányi Erzsébet és Fügedi Erik a külföldi telepes népesség gazdasági és társadalmi hatásával[61], Maksay Ferenc pedig a falusias települések szerkezetével és a kolostori gazdálkodásban bekövetkező struktúraváltozással[62]. A külkereskedelem és az ország gazdasági súlyának kapcsán jelentős tudományos viták bontakoztak ki. Paulinyi Oszkár egy nagy hatású, de ma már erősen megkérdőjelezett munkája[63] nyomán például hosszú időre középpontba került az ország kereskedelmi egyensúlyának kérdése. Mindez a legáltalánosabb gazdaságtörténeti probléma felvetéséhez is elvezetett, vajon mennyiben tekinthető gazdag vagy szegény országnak Magyarország a középkorban. Ember Győző ugyanennek a kérdéskörnek az

[53] Pohl Artúr: Münzzeichen und Meisterzeichen auf ungarischen Münzen des Mitteralters 1300–1540. Graz és Budapest, 1982.
[54] Szabó István: A magyar mezőgazdaság története a XIV. századtól az 1530-as évekig. Budapest, 1975.
[55] Szabó István: A középkori magyar falu. Budapest, 1969.
[56] Bolla Ilona: A jobbágytelek kialakulásának kérdéséhez. A „curia" és „mansio" terminusok jelentésváltozása az Árpád-korban. Annales Universitatis Scientiarum Budapestini Sectio Historica 3 (1961)
[57] Szűcs Jenő: Az utolsó Árpádok. Budapest, 1993.
[58] Bácskai Vera: Magyar mezővárosok a XV. században. (Értekezések a történeti tudományok köréből 37.) Bp., 1965.
[59] Kubinyi András: Városfejlődés és vásárhálózat a középkori Alföldön és az Alföld szélén. (Dél – Alföldi Évszázadok 14.) Szeged, 2000.
[60] Kubinyi András: Buda és Pest szerepe a távolsági kereskedelemben a 15 – 16. század fordulóján. Történelmi Szemle 36 (1994) 1 – 52.
[61] Fügedi Erik: Mátyás király jövedelme 1475-ben. Századok 116 (1982) 484–506
[62]Maksay Ferenc: A magyar falu középkori településrendje. Budapest, 1971
[63] Paulinyi Oszkár: Gazdag föld – szegény ország. In: Tanulmányok a magyarországi bányaművelés múltjából. Szerk.: Búza János és Draskóczy István. (Gazdaságés Társadalomtörténeti Kötetek 3.) Bp., 2005.

átfogó vizsgálatára vállalkozott, egy más megközelítésben[64]. A későközépkor és a korújkor gazdasági átalakulásai kapcsán pedig a távolsági kereskedelem jelentősége volt az egyik leghangsúlyosabb kérdéskör. Fügedi Erik a Mohács előtti Magyarország külkereskedelmének összefoglalását végezte el[65], míg Székely György a középkori árucserében kiemelkedő posztókereskedelem kérdéseivel, és több más kereskedelmi problémával foglalkozott[66]. Mályusz Elemér a középkor végén rendkívül nagy gazdasági szereppel bíró állatkivitel kérdését dolgozta fel az írott források nyomán, a Bajorország felé irányuló szállítások kapcsán[67]. A külkereskedelem szempontjából jelentős más területek külön számbavételére is sor került, az itáliai kapcsolatok megismerése fontossá vált az utóbbi évtizedekben, főként Teke Zsuzsa ezirányú levéltári kutatásai nyomán[68]. Kutatási irányok és eredmények. A külkereskedelem átfogó vizsgálatát jelentették Pach Zsigmond Pál ilyen irányú munkái, akinek a levantei kereskedelem regionális szerepéről írt munkái pedig az összehasonlító nemzetközi vizsgálatokba is bekerültek[69]. Ugyancsak az 1960-as és 70-es években indultak meg azok a vizsgálatok, amelyek például történeti-földrajzi összefoglalások elkészüléséhez vezettek, és amelyek bármiféle gazdaságtörténeti-településtörténeti munkának ma is kiindulópontjai. Ezek közül kiemelkedik a Györffy György által készített, a korabeli szinte teljes okleveles anyagra építő Árpád-kori történeti-földrajzi sorozat, amely sok egyéb mellett felvetette a korszak demográfiai viszonyainak (tanulmánykötet Kovacsics József szerkesztésében) az újragondolását is[70].

A forrásanyag feltárásában módszertani szempontból a legjelentősebb változást azonban a régészeti feltárások jelentették, majd ezek nyomán az archaeobotanikai vizsgálatok, amelyek a növényi maradványok meghatározásával szolgáltattak teljesen új, és forrásértékében nagy jelentőségű emlékanyagot. A középkori falufeltárások nemcsak középkori mezőgazdasági eszközöket hanem számos agrárgazdálkodási szempontból is fontos régészeti jelenséget is felszínre hoztak, amelyek közül kiemelkednek Méri István és Kovalovszki Júlia munkássága nyomán megfigyelt Árpád-kori és későközépkori falusi objektumok[71], majd Holl Imre és Parádi Nándor sarvalyi, valamint Pálóczi Horváth András szentkirályi (lászlófalvi) későközépkori

[64] Ember Győző: Magyarország nyugati külkereskedelme a XVI. század közepén. Budapest: 1988.
[65] Fügedi Erik: Magyarország külkereskedelme a XVI. század elején. In: Fügedi Erik: Kolduló barátok, polgárok, nemesek. Tanulmányok a magyar középkorról. Budapest, 1981. 364–386.
[66] Székely György: Vidéki termelőágak és az árukereskedelem a XV – XVI. században. Agrártörténeti Szemle 3 (1961) 309 – 322
[67] Mályusz Elemér: Bajorországi állatkivitelünk a XIV–XV. században. Agrártörténeti Szemle 28 (1986/1–2) 1–33.
[68] Teke Zsuzsa: Firenzei üzletemberek Magyarországon 1373–1403. Történelmi Szemle 37 (1995/2) 129–150.
[69] Pach Zsigmond Pál: Egy évszázados történészvitáról: áthaladt–e a levantei kereskedelem útja a középkori Magyarországon? Századok 106 (1972) 849– 888.
[70] Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I–IV. Budapest, 1963–1998. Kovacsics József, szerk.: Magyarország történeti demográfiája 896–1995. Budapest, 1997.
[71] Kovalovszki Júlia: Ásatások Szarvas környéki Árpád-kori falvak helyén. Archaeologiai Értesítő 87 (1960) 32–40.

ásatásai[72]. A növekvő leletanyag és a régészeti kutatások eredményeként született meg Müller Róbert szintetizáló munkája a mezőgazdasági eszközökről[73], azok időbeli elterjedésének új rendszerével. Ezzel párhuzamosan az egyre nagyobb számú városi ásatások, illetve a királyi központokhoz kapcsolódó kutatások rendkívül nagy mennyiségben hozták felszínre a középkori anyagi kultúra emlékeit, elsősorban a kerámia edények töredékeit és a kályhacsempe, kályhaszem maradványokat. Ez által sokkal pontosabban meg lehetett határozni a kronológiai kérdések mellett azt is, hogy ezen nagytömegű emlékanyag melyik része tekinthető hazai terméknek és melyek az import tárgyak (Holl Imre). Ezzel a középkori kereskedelemben feltétlenül fontos, de az írott forrásokban alig megjelenő elemmel lehetett gazdagítani az árucserében forgó termékek sorát. Képet lehetett alkotni a fazekasmunkában lejátszódó technikai fejlődésről, és főként a 13. századtól megjelenő városi kézművesség új termékeiről és azok helyi és vidéki elterjedéséről. Ugyanilyen módon a régészeti ásatások helyezték alapvetően új megvilágításba a korai fémés vasfeldolgozás technikai és műhelykereteit (Heckenast Gusztáv és Gömöri János)[74], a középkori üvegtárgyak eredetét és elterjedtségét (H. Gyürky Katalin)[75], és a középkori kézművesipari központok legfejlettebb formáját mutató, vízi Laszlovszky József energia hasznosítására is épülő késő középkori kolostori fémfeldolgozó műhelyt (Pilisszentkereszt, Gerevich László). A tatárjáráskor földbekerült érme- és kincsleletek elemzése pedig egyszerre jelentette a korszak pénzgazdálkodásának új megvilágítását, különösen a külföldi pénzek elterjedése kapcsán (Gedai István), és az ezekkel együtt földbekerült edények és ékszerek elemzése révén (Parádi Nándor). Így ismét az írott forrásoktól független képet nyerhettünk arról, milyen fokú pénzgazdálkodással számolhatunk a 13. század első felében[76].

Ugyanez az időszak a néprajzi szempontú vizsgálatok szempontjából is kulcsfontosságú monográfiákat eredményezett, Fél Edit és Hofer Tamás eszközhasználat centrikus munkáját, Balassa Iván alapművét az ekéről és szántásról[77], valamint Takács Lajos munkásságát az irtásgazdálkodásról. Ugyanígy a néprajzi kutatások kapcsán említhetjük Égető Melindának a szőlőművelésről vagy Andrásfalvy Bertalannak az ártéri gazdálkodásról vagy a gyümölcstermesztésről írott munkáját[78]. A későbbi időszak történeti-néprajzi módszerű munkái

[72] Holl, Imre, Parádi, Nándor: Das mittelalterliche Dorf Sarvaly. Budapest, 1982. Pálóczi-Horváth András: Középkori településeink környezetrégészeti kutatásának lehetőségei. In: Táj és történelem. Szerk.: R. Várkonyi Ágnes. Budapest, 2000. 273–286.
[73] Müller Róbert: A mezőgazdasági vaseszközök fejlődése a késővaskortól a törökkor végéig. Keszthely, 1982.
[74] Heckenast Gusztáv: A vashámorok elterjedése Magyarországon (XIV–XV. század) Történelmi Szemle 23 (1980) 1–29.
[75] H. Gyürky Katalin: Üvegek a középkori Magyarországon. BTM Műhely 3. Budapest, 1991.
[76] Gedai István: Fremde Münzen im Karpatenbecken aus den 11–13. Jahrhunderten. Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 21 (1969) 105– 148. Parádi Nándor: Magyarországi pénzleletes középkori cserépedények (XI–XVII. század). Archaeologiai Értesítő 90 (1963) 205–251.
[77] Balassa Iván: Az eke és szántás története Magyarországon. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1973.
[78] Andrásfalvy Bertalan: A sárköz ősi ártéri gazdálkodása. Budapest, 1973.

közül pedig Paládi Kovács Attila művét a takarmányozás és rétgazdálkodás kérdéséről, vagy Hegyi Imre monográfiáját a népi erdőkiélés történeti formáiról. Mindezek a feldolgozások egyre inkább azt mutatták, hogy a történeti források, a régészeti feltárások és a néprajzi gyűjtések anyaga együttesen adhat lehetőséget elsősorban a mezőgazdaság középkori történetével kapcsolatos összefoglalásokra. Ezt a módszertani sokszínűséget gazdagította a régész Nováki Gyula munkája[79], aki először botanikus szakemberek közreműködésével (P. Hartyányi Borbála) gyűjtötte össze a növényi mag és termés leleteket, majd egyik legelső példáját mutatta annak, hogyan lehet régészeti terepbejárások alapján középkori szántóföldnyomokat azonosítani. Ez utóbbit az egyre erősödő régészeti topográfiai munkák még hangsúlyosabbá tették, elsősorban Torma István hasonló eredményt bemutató közlése nyomán[80].

Ezzel párhuzamosan bontakozott ki egy másik tudományág hazai megszületése is, amely az egyik legjelentősebb gazdaságtörténeti forráscsoportot dolgozza fel napjainkban, és amely nemzetközi kitekintésben is kiemelkedő jelentőségű eredményeket és módszertani újításokat hozott. Matolcsy János majd elsősorban Bökönyi Sándor a hazai történeti állattan[81] (archaeozoológia) megteremtésével lehetővé tette, hogy a régészeti ásatásokon nagy tömegben előkerülő állatcsontok alapján képet alkothassunk a középkori tenyésztett és vadászott állatokról, azok arányáról a települések hulladékanyagában. Ezen felül többek között meghatározható a csontanyag segítségével az állatok testmérete, levágásuk ideje és a feldolgozásuknál alkalmazott vágási technika, valamint bizonyos esetekben gazdasági hasznosításuk (pl. igavonás) módja is. Ezáltal olyan adatokat nyerhetünk, amelyekről az írott források általában nem tartalmaznak információkat. Kutatási irányok és eredmények.

A II. világháborút követő időszak gazdaságtörténeti fellendülését követően az 1970-es majd különösen az 1980-as évektől kezdődően a nagy gazdaságtörténeti kérdések háttérbe szorulása figyelhető meg a kutatásokban. Ennek okai összetettek, néhány jellegzetes szempont azonban felvázolható. A legjobban feldolgozott területeken (pl. agrárgazdálkodás) a nagy monografikus feldolgozások már megszülettek ekkorra, és más részterületek áttekintéséhez jelentős új alapkutatásokra és forrásfeltárásra lett volna szükség. Másrészt a marxizmus háttérbe szorulásával a gazdaságtörténet „hivatalos” privilegizált helyzete is kezdett megszűnni, és egyre inkább lehetőség nyílott arra, hogy a korábban részben ideológiai okok miatt is elhanyagolt területekre is kiterjedjen a kutatás figyelme. Nem véletlen, hogy egyháztörténeti, eszmetörténeti, hagiográfiai vagy éppen mentalitástörténeti munkák helyeződtek a történeti érdeklődés

[79] Nováki Gyula: Szántóföldek maradványai a XIV–XVI. századból a SümegSarvalyi erdőben. Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1984–85 (1985) 19–32.
[80] Torma, István: Mittelalterliche Ackerfeld-Spuren im Wald von Tamási (Komitat Tolna). Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 38 (1986) 227–255.
[81] Bökönyi Sándor: History of Domestic Mammals in Central and Eastern Europe. Budapest, 1974.

középpontjába, vagy a hosszú ideig elhanyagolt családtörténeti, heraldikai, vagy intézmény- és hivataltörténeti munkák reneszánszát lehetett megfigyelni. A korábban háttérbe szorult történeti kérdések új kutatása azonban azt is eredményezheti, hogy az általánosságban kevésbé vizsgált gazdaságtörténet egyes vonatkozásaiban új forráskiadásokkal és elemző feldolgozásokkal gazdagodhat. Ennek jellemző példája az egyházi gazdálkodásra vonatkozó összeírások közlése és elemzése (E. Kovács Péter, Solymosi László), vagy a szerzetesrendek gazdálkodásának új szemléletű megközelítése (Knapp Éva, Belényesy Károly, F. Romhányi Beatrix). Ugyanakkor a középkortudomány viszonylag jelentős tudományos szerepe miatt megszülethettek olyan általános, modern szemléletű, nagyobb korszakokat összefoglaló történeti munkák, kézikönyvek és tankönyvek is (Györffy György, Szűcs Jenő, Kristó Gyula, Engel Pál, Kubinyi András), amelyek minden esetben tartalmaztak részletes gazdaságtörténeti összefoglalást is az adott korszakról[82].

Az 1980-as és 90-es évek szakirodalmában azonban az is nyomon követhető, hogy régóta vitatott általános kérdéseket más irányból kívántak megközelíteni. Az ország általános gazdasági helyzete, vagy a kereskedem deficitjének nehezen meghatározható vonatkozásai helyett a kérdéskör kapcsán inkább az egyes uralkodók jövedelmének meghatározására tettek kísérletet, amely ugyan számos elemében igényelt hipotetikus azonosítási elemeket, de mégis biztosabb forrásbázison álltak ezek a munkák, mint az említett legáltalánosabb gazdaságtörténeti viszonyokat feszegető tanulmányok. Barta János és Barta Gábor, Fügedi Erik és Engel Pál, Kubinyi András[83] munkái nyomán világosabb képet kaptunk az egyes magyar királyok jövedelmét, és annak szerkezetét illetően, III. Bélától egészen Mátyás királyig.

Az elmúlt másfél évtized elsősorban a résztanulmányok vonatkozásában hozott gazdagodást, jórészt a már korábban is ismert forráscsoportok intenzívebb feldolgozása, újraértékelése révén. Ugyanakkor új módszertani megközelítések is megjelentek a kutatásban, így például a környezettörténeti, klímatörténeti vizsgálatok, amelyek alapvetőek elsősorban a középkori mezőgazdaság, erdő- és vízgazdálkodás jellege szempontjából nagy fontosságúak. Megjelentek tájrégészeti módszereket alkalmazó vizsgálatok (Zatykó Csilla)[84], amelyek egyes forráscsoportok (határjárások) és a felszíni jelenségek (csatornarendszerek, határrészek) azonosítása révén (Takács Károly) értek el fontos eredményeket. Ezzel együtt továbbra is lényeges része marad a kutatásnak a régészeti ásatásokon megfigyelt jelenségek, például

[82] Kristó Gyula: Magyarország története. Budapest, 1998. Kubinyi András: Mátyás király. Budapest, 2001. Szűcs Jenő: Az utolsó Árpádok. Budapest, 1993.
[83] Fügedi Erik. A középkori Magyarország történeti demográfiája; KSH Népességtudományi Kutató Intézet, Bp., 1992. Engel Pál. Szent István birodalma. A középkori Magyarország története. MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2001. Kubinyi András. Mátyás király. Bp.: 2001.
[84] Zatykó Csilla: Medieval Villages and Their Landscape: Methods of Reconstruction. In People and Nature in Historical Perspective. Szerk.: Laszlovszky József – Szabó Péter. Budapest, 2003. 343–375.

gabonatároló objektumok (Béres Mária)[85], vagy az állattartó objektumok (Pálóczi Horváth András) egyre pontosabb azonosítása és elemzése. Egy nemzetközi összehasonlításokat is magába foglaló, minden forráscsoportra támaszkodó szintézis azonban még várat magára, ilyen nem született azóta, hogy a történészek el kezdtek foglalkozni a középkori Magyarország földművelésének történeti változásaival. Ugyanakkor fontos eredménynek számít az, hogy hosszú idő óta a kutatást foglalkoztató kérdéscsoportok új megvilágításba és új módszerekkel kutatottá váltak, amely monografikus feldolgozást is létrehozott már, például a középkori erdőgazdálkodás kapcsán (Szabó Péter)[86]. Ennek a kutatási területnek a kezdetei, ahogy arról már szó esett, a 19. századra nyúlnak vissza, de két monografikus áttekintéstől eltekintve (Csőre Pál, Magyar Eszter)[87], alig foglakoztak a területtel évtizedeken keresztül. Ezek a munkák is csak a lehetséges források egy csoportjára koncentráltak, és a legújabb erdőtörténeti komplex vizsgálat csak a nemzetközi kutatás új módszertanának átvételével indulhatott meg.

Kézművesség és ipari tevékenység vonatkozásában főként a régészeti eredmények és a komplex módszertani megközelítések jelentettek alapvetően új eredményeket, amelyek közül mind módszertani gazdagságában, mind pedig forrásgazdagságában kiemelkedik a középkori bronzművesség több emlékcsoportját összefoglaló munka (Benkő Elek)[88]. Az egyre szaporodó nagyterületű régészeti leletmentések feldolgozása, valamint a korábbi nagy ásatási projektek (elsősorban a budai és visegrádi királyi központokhoz kapcsolódó) anyagának feldolgozása hatalmas új forrásbázist teremt a kézművestechnikák és termékeik megismeréséhez, és ezáltal a középkori anyagi kultúra rétegeinek elemzéséhez. Ehhez az is jelentős segítséget nyújt, hogy főként a városi anyagi kultúra vonatkozásában egyre intenzívebben kezdenek kiaknázni egy, számos más vonatkozásban is kiemelkedő jelentőségű forráscsoportot, a városi végrendeletek anyagát (Szende Katalin)[89]. Mindez pedig azt is lehetővé tette, hogy egy tematikus kézművesipar történeti monográfiában megfelelő részletességgel helyet kapott a középkori ilyen emlékeinek feldolgozása (Szende László)[90], azonos hangsúllyal elemezve az írott források adatait, a céhes munkaszervezetre vonatkozó ismereteket, és az ezekhez a kézművesiparokhoz kapcsolható régészeti emlékek csoportjait.

[85] Béres Mária: Adatok az Árpád-kori gabonatárolás kérdéséhez. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve (1987) 25–35.
[86] Szabó Péter: Woodland and Forests in Medieval Hungary. BAR International Series 1348. Archaeolingua Central European Series 2. Oxford, 2005.
[87] Csőre Pál: A magyar erdőgazdálkodás története: Középkor. Budapest, 1980. Magyar Eszter: A feudalizmus kori erdőgazdálkodás az alsó-magyarországi bányavárosokban. Budapest, 1983.
[88] Benkő Elek: Erdély középkori harangjai és bronz keresztelőmedencéi. BudapestKolozsvár, 2002.
[89] Szende Katalin: Otthon a városban. Társadalom és anyagi kultúra a középkori Sopronban, Pozsonyban és Eperjesen. (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 32.) Bp., 2004
[90] Szende László: Műhelyek, mesterségek a késő középkori és kora újkori Magyarországon. In: A magyar kézművesipar története. Szerk. és a bevezetőt írta: Szulovszky János. Budapest, 2005. 151–169.

A legújabb gazdaság- és részben társadalomtörténeti vizsgálódások egy másik csoportja érdekes módon a kutatás által már korábban is intenzíven vizsgált, és forrásaiban már részben elemzett részéhez nyúlt vissza, különösen a paraszti népesség és gazdálkodás kapcsán. Szabó István sokat foglalkozott a paraszti gazdálkodással és annak járadéktípusaival, valamint a paraszti és földesúri árutermelés kérdéseivel. Mindezeket most teljesen új megvilágításba helyezte Kubinyi András, Nógrády Árpád és Neumann Tibor több elemző tanulmánya, amelyek rávilágítottak arra, hogy a korábban is használt összeírások egy része másként értelmezendő, valamint hogy a járadékok és jövedelmek rendszerében sokkal összetettebb képet kell rekonstruálnunk a későközépkorra, mint az korábban gondolta a kutatás. Ezen folyamatok megértéséhez figyelembe kell vennünk az állami adóteher és az annak kivédésére szolgáló „technikák" változását ugyanúgy (Kubinyi András), mint a paraszti és földesúri árutermelés kereteit és az általuk létrehozott termékek piaci lehetőségeinek felmérését. Ennek pontos megvilágításához és értelmezéséhez a források sokkal részletesebb feltárására és a már korábban elemzett összeírások újraértékelésére is szükség van. Ugyanakkor ezek feldolgozásával teljesen más megvilágításba került egy a kutatást évtizedek óta foglalkoztató probléma, a középkor végén az írott forrásokban jelentkező falusi telekpusztásodás kérdése. Így a zselléresedés folyamata, illetve a településeken belül megfigyelhető egy telekre összeköltözés (régészetileg is vizsgálható) folyamata nyert új értelmezést. A források újraelemzése mindezek mellett az általános demográfiai viszonyok újragondolását is maga után vonta (Kubinyi András). Másrészt ugyancsak az írott források elemzésével és a közép-kelet-európai összehasonlító anyagok bevonásával lehetett sokkal pontosabb képet nyerni a külföldi telepítések mozgalmáról és az általuk közvetített mezőgazdaság-technikai újításokról (Körmendy Adrienn). A történeti néprajzi megközelítéseknek is voltak folytatásai ebben az időszakban, így például költözködő falvak problémájára világított rá Földes László középkori írott források és néprajzi adatok alapján[91].

II. 2. Mezőgazdaság és állattartás

A középkor idején Magyarország népességének legnépesebb csoportját a falusias településeken élő, földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozó emberek alkották. Az Árpádház idején ez még inkább igaz volt, ám a XIV. századtól sem változott igazán sokat. A társadalom minden csoportja részt vett valamilyen formában a mezőgazdaság és állattartás valamilyen szintjén.

[91] Földes László: Telek és költözködő falvak a honfoglaláskori és Árpád-kori magyarság gazdálkodásában. In: Nomád társadalmak és nomád államalakulatok. Szerk.: Tőkei Ferenc. Budapest, 1983, 327–49.

Az Árpád-kor végére jelentősen megnőtt a megművelt földterület nagysága, amellett, hogy továbbra is nagyon nagyszámú állatállomány jellemezte Magyarországot. Ez a jelentős termésnövekedés két jelentős változás alapját is képezte. Egyrészt a népesség általános és jelentős növekedését. A honfoglalás időszakának maximum 1 millió körüli népessége (a honfoglalók és az itt talált népek együttesen) a 13. századra bizonyosan megduplázódott, sőt elképzelhető, hogy ennél nagyobb arányú népességnövekedés is bekövetkezett, különösen ha figyelembe vesszük a betelepedő új népcsoportokat. Emellett a megnövekedett mezőgazdasági termelés azt is lehetővé tette, hogy jelentős népességkoncentrációt felmutató városias központok is létrejöttek, ahol a népesség döntő többsége már kézművességből és kereskedelemből élt (Beregszász, Szőlős, Kapos stb.). Természetesen voltak olyan területek, melyek a földrajzi adottságaik vagy ásványkincs lelőhelyeik miatt elsősorban a XIV. századtól már rászorultak az élelembevitelre (Huszt, Visk, Técső, Hosszúmező és Sziget).

A településszerkezet jelentős átalakulása is bekövetkezett, a korábbi falvak, kisebb települések komplex hálózatához képest létrejött a sok közös vonást felmutató falvak hálózata. Ezeknél a településeknél kialakult egy belső rendeződés és koncentráció, ami annak a következménye, hogy a közvetlen szántóföldi művelés kiszorult a házak közül és létrejött a belső és külső telkek rendszerére épülő faluhatár. A jobbágyházak sok esetben már a templom körül tömörültek, és az emellett gyakran emelkedő földesúri kúria mentén, legtöbbször utcás-soros elrendeződésben álltak, az utcára merőleges, hosszú belső telkeken. Az épület közvetlen közelében voltak a gazdasági épületek, terménytároló építmények, nagyon hasonlóan ahhoz, amit a néprajzi kutatások az újkori falusi házaknál megfigyeltek[92].

A lakóházak melletti gazdasági épületek összefüggenek azzal, hogy a fejlettebb agrárgazdasággal már olyan mennyiségű többletet tudtak létrehozni, amelynek tárolására komolyabb építmények voltak szükségesek. Ugyancsak megnövekedett az az állatállomány, amit a ház mellett, gödörólakban vagy földfelszínre épített építményekben tartottak. A későközépkor elején a mindvégig jellemző marha- és lógazdagság mellett viszonylag megnőtt a sertés aránya, majd ez fokozatosan csökkent, és ezzel párhuzamosan a kiskérődzők aránya is valamennyire hullámzott. Legtöbbször a ház mögött, a belső telek részeként helyezkedett el az a terület, amelyet főként konyhakerti, kerti használatra tartottak fenn. A határ nagyobb része ekkor már művelés alatt állt és dűlőkre oszlott, ezeken belül parcellák húzódtak[93].

[92] Belényesy, Márta: A földművelés fejlődésének alapvető kérdései a XIV. században. I. Ethnographia 65 (1954), 387–413, II. Ethnographia 66 (1965) 58. old.
[93] Magyar Néprajz. II. kötet. 196. old.

A mezőgazdasági és feldolgozó technológia fejlődésével (eke, malmok) a megművelt területek mértéke is növekedett. A XIII.-XIV. század fordulóján bekövetkezett népességnövekedésnek köszönhetően a termőterületek egyre inkább az előhegyek leejtőjéig tolódtak ki. A középkor végéig a négy vármegye területén a ma is létező települések zöme kialakult. Ennek megfelelően a mezőgazdaságra és állattenyésztésre alkalmas területek legnagyobb hányada művelés alá került.

A vármegyék állat állománya tekintetében az oklevelek tanulsága szerint megtalálható úgy sertés, szarvasmarha és ló is. A dokumentumok többsége a sertés és szarvasmarha állományról szól.

1342-ben az eszenyiek a szalóki jobbágyoktól disznókat és két ökröt loptak el. Továbbá az itteni szántókat, legelőket és halastavat is saját javaik gyarapítására használták fel.[94] Az okirat különlegessége, hogy egy halastó is említésre kerül, mivel a vármegyék területén nem igen találkozunk másút.

1348-ban a Bereg vármegyei Tarpáról értesülünk, hogy egy csordaelhajtás ítéletében egy lóról, két ökörről, két tehénről és 37 disznóról.[95]

A badalóiak és a szomszédos települések között több éven át tartó, egymás kárára elkövetett sertés, ló és szarvasmarha lopásokról értesülünk a XIV. század folyamán. 1353-ban Nyári István fia panaszt tesz a vári lakosok ellen, akik 400 disznóját és több jobbágyát is elrabolták.[96] 1354-ben a Bereg megyei közgyüléssen elmarasztalják Pesko vári officiálist, mert Nyiri István fiától, István mester badalói birtokáról 400 sertést hajtott el, amiért 25 márkát kell megfizetnie.[97] 1356-ban ismét a közgyűlésen tesz panaszt István mester, kinek badalói birtokáról a vári lakosok több disznót elhajtottak és belőlük kettőt levágtak. [98] Az adott ügyből még az is kiderül, hogy egy jobb sertés a korszakban 3 forintba került. 1358-ban a vári bíró kéri István mestert, hogy a kiszabott 130 forint birság kifizetését halasztja későbbre.[99] Vagyis úgy tűnik, hogy elírásról lehet szó, mivel a sertés ára alapján csak 40 darabról beszélhetünk. A badalói sertések ügyében 1358-ban hallunk ismét, amikor a tarpai lakosok tulajdonítanak el 164-et belőlük.[100] De a település nagy állatálományára utal az is, hogy 1359-ben a tarpai lakosok

[94] Neumann Tibor: Bereg megye hatóságának oklevelei (1299 1526). (Nyíregyháza, 2006.) – 29. sz.
[95] A nagykállói Kállay-család levéltára I. kötet (Budapest, 1943.) – 932. sz.
[96] Neumann Tibor: Bereg megye hatóságának oklevelei (1299 1526). (Nyíregyháza, 2006.) – 39. sz.
[97] A nagykállói Kállay-család levéltára II. kötet (Budapest, 1943.) – 1129. sz.
[98] Neumann Tibor: Bereg megye hatóságának oklevelei (1299 1526). (Nyíregyháza, 2006.) – 55. sz.
[99] Neumann Tibor: Bereg megye hatóságának oklevelei (1299 1526). (Nyíregyháza, 2006.) – 66. sz.
[100] Tasnádi Nagy Gyula: Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. VII. (1358. jan. 1.– 1359. márcz. 31.) (Budapest, 1920.) – 166. sz.

jelentik, hogy nem érkezet meg hozzájuk Badalóból az ígért 80 sertés.[101] 1396 májusában Kallói István fia Miklós panaszt tett a Lampertszászi biró és más polgárai ellen, akik Badaló birtokáról 500 sertést, 16 ökröt, 19 lovat és 30 tehenet hajtottak el.[102] Ha azt vesszük alapul, hogy egy átlagos település lakosságának a száma a század folyamán nem haladta meg a 100 főt, akkor igen nagymértékű álltaállományról beszélhetünk. Arról nem is szólva, hogy a kisebb kérődző állatok és baromfi nincs is feltüntetve az adott okiratokban. Badaló Bereg vármegye termékeny részén terült el, ahol jó termő legelő és makkoltatásra alkalmas erdő is található volt.

Bereg vármegye más településein is hasonló módon nagy állatállománnyal találkozunk. 1376-ban a királynő guti birtokáról Beregzo (Barkaszó) birtokra mentek ahol sertéseket hajtottak el.[103] Majd 1377 márciusában lefolytatott vizsgálat alapján kiderül, hogy 15 sertésről van szó.[104] 1463. január 3-án keresettel állnak elő Ilosvai László ellen, aki a Lamperszászi (Beregszász), Vári, Újfal (Beregújfalú), Déda és Jánosi mezővárosok lakosságának disznait, amit a munkácsi várhoz tartozó erdőben makkoltattak, azt László elhajtotta Ilosvai birtokára, és ott törvénytelenül tizedet szedett belőle.[105] Az okiratból az is kiderül, hogy a munkácsi várhoz tartozó területek egészen Oroszországig húzódtak (tehát a kárpátok gerincéjig). Továbbá az is kiderül, hogy a törvénytelen tizedeléssel 1200 forintnyi kár okozódott. A január 29-ei vizsgálatból kiderül, hogy az említett sertésekből származó tized a munkácsi várhoz tartozott.[106] A munkácsi várhoz tartozó erdőkben történő makkoltatásról már 1401-ből értesülünk, amikor is sertésólak építésének akadályozásáról van szó.[107] A sertések áráról az adott korszakban Ugocsa vármegye területéről értesülünk, ahol 1 forintban állapítanak meg egy sertés árát.[108] Egyébként a disznótizedről csupán Ugocsa esetében értesülünk 1357. decemberében, amikor a királyné megerősíti szabadságaikban A nagyszászi, ardói és királyházi lakosokat, és mindenkit tilt a disznótized beszedésétől.[109]

Bereg vármegye délnyugati területén is hasonlóan nagy állatállományról értesülünk, ahol már a sertésen kívül ló, ökör és juhról is szólnak az okiratok. Így 1348-ban Tarpán 1 ló, 2 ökör és tehén, 37 sertés és 30 juhról hallunk. 1353-ban a tarpai bíró és lakosok Mark (Márok) birtokról

[101] Neumann Tibor: Bereg megye hatóságának oklevelei (1299 1526). (Nyíregyháza, 2006.) – 71. sz.
[102] Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár I. (1387–1399) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 1. Budapest, 1951) – 4407. sz.
[103] Neumann Tibor: Bereg megye hatóságának oklevelei (1299 1526). (Nyíregyháza, 2006.) – 90. sz.
[104] Uo. – 93. sz.
[105] Uo. – 211. sz.
[106] Uo. – 212.
[107] Mihályi János: Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból. (Máramaros-Sziget, 1900.) – 70. sz.
[108] C. Tóth Norbert: Ugocsa megye hatóságának oklevelei (1290 1526) (Budapest, 2006.) – 43. sz.
[109] Tringli István: A Perényi család levéltára 1222–1526 (Budapest, 2008. Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 44.) – 92. sz.

20 sertést vittek el.[110] 1412-ben Orosz Jakab tesz panaszt Barabási János ellen, aki 40 sertést, két lovat, két ökröt és tehenet, valamint 60 kepe (kéve) gabonát vett el,[111] 1416-ban pedig a szomszédos Kaszonyban tulajdonítódik el 70 sertés.[112] 1391-ben Macsolán 300 darab sertést hajtottak el.[113] 1389-ban pedig „*Suran-i Sebestyén fiai: György és Zsigmond mintegy 12 éve (1377) - János és Kozma deákokkal, Vörös (Rufus) Pállal és sok más familiárisukkal és jobbágyukkal együtt - fegyveresen Mark nevü birtokukra törtek, és innen jobbágyaik, Chupur fia: László és Sebestyén 24 sertését elhajtották…*”.[114] 1421-ben[115] és 1446-ban[116] értesülünk a makkoserdejéről, ahol a sertéseket makkoltatták.

Kis- és Nagydobrony lakossága közötti hosszú civódása rajzolódik ki előttünka Zsigmondkorból. 1411. április 5-én Kisdobronyi Gergely felesége Borbála és lánya Fruzsina jelentik, hogy 1410. decemberében Ruszkai Jakab fia István elhajtotta sertéseit nagydobronyi birtokára, majd ez év februárjában jobbágyának ménesét is.[117] 1412. februárjábana Szabolcs és Beregmegyék közgyűlésén terjesztik elő panaszaikat, ahol a vádlott ártatlannak vallja magát.[118] Ámegy 1411. május 31-I okirat szerint, Ruszkai Dobó István valóbanelhajtotta a sertéseket, de a ménest nem ő, hanem jobbágyai hajtották el.[119] Úgytűnik az itélethozatal nem tántorította el Ruszkai Dobó Istvánt a további hatalmaskodástól, mivel 1417. Májusában ismét a kisdobronyi lakosok javai Ellen cselekedett: „*Dobo István többi Nogdobron birtokonlakó jobbágyával együtt Mihály-nap (szept. 29.) körül fegyveresen Kisdobron birtok erdejébe jöttek, é sinnen a Kisdobron-I nemesek és jobbágyaik sertéseit Nogdobron birtokra hajtották, amelyek közül 19-et levágtak és saját hasznukra fordítottak, a többit a Kisdobron-I jobbágyoktól behajtott váltság fejében elengedték*”.[120]Hogy az ügyben milyen döntés született, azt nem tudjuk, ám a két település lakosai között továbbra is megmaradt az ellenségeskedés. Így 1425. augusztusában „*Ruszkai Dobó István elküldte nagydobronyi familiárisait és jobbágyait az ő Kysdobron birtokukra, akikitt telkük kapuját (portámcurieipsorum) összetörték ésmegakarták őket ésfeleségeiket ölni, de sikerült elmenekülniük. Majd a telekről elvittekkét ökröt, 50 sertést és egyikjobbágyuk 14 szekérny igabonáját (fruges). Végül Péter nevű jobbágyukat minden*

[110] Neumann Tibor: Bereg megye hatóságának oklevelei (1299 1526). (Nyíregyháza, 2006.) – 41. sz.
[111] Mályusz Elemér-Borsa Iván: Zsigmondkori oklevéltár III. (1411–1412) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 22. Budapest, 1993) – 1631. sz.
[112] Mályusz Elemér-Borsa Iván: Zsigmondkori oklevéltár V. (1415–1416) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 27. Budapest, 1997) – 1999. sz.
[113] Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár I. (1387–1399) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 1. Budapest, 1951) – 2184. sz.
[114] Neumann Tibor: Bereg megye hatóságának oklevelei (1299 1526). (Nyíregyháza, 2006.) – 115. sz.
[115] Uo. – 155. sz.
[116] Uo. – 189. sz.
[117] Mályusz Elemér-Borsa Iván: Zsigmondkori oklevéltár III. (1411–1412) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 22. Budapest, 1993) – 312. sz.
[118] Uo. – 1785. sz.
[119] Neumann Tibor: Bereg megye hatóságának oklevelei (1299 1526). (Nyíregyháza, 2006.) – 133. sz.
[120] Uo. – 151. sz.

holmijával együtt - anélkül, hogy engedélyt kapottvolnará és tartozásait megfizettevolna – erőszakkal Nagdobron faluba költöztették".[121]A továbbiakban nem értesülünk a két birtokközötti vitás ügyről. Ám a fentiekből is kiderül, hogy mindkét település megfelelő mértékű állatállománnyal rendelkezett.

Ung- és Ugocsa vármegyével kapcsolatban már szűkebb szavúak az okiratok. Ungból csupán 1400-ból értesülünk Gálocstelepülés sertéseiről,[122] illetve Druget János özvegyétől eltulajdonított 300 ökörről és lóról.[123] Ugocsa esetében leginkább a vármegye déliterületén találkozhatunk nagyszámú állattartással kapcsolatos nyomokat. 1451-ben vita alakul ki a Batár birtok határában lévő erdőről, ami makkoltatásra alkalmas.[124] 1478. Decemberében Perényi János kerül a megyebizottságának meghallgatására, ahol a terebesi birtokukon elkövetett büntettek miatt kell számotadnia. Itt Perényi 223 sertést hajtott el a makkoserdőből és 400 sertéstized kart okozott ami 400 forintnak felelmeg.[125] Kisebb makkoeserdőről, ami sertéstartásra is alkalmas, csupán a két Komját esetében értesülünk 1434-ben. Ám a leírtakból kiderül, hogy ez csupán 15 disznó eltartására elegendő.[126]

A leírtakból kitűnik, hogy a négy vármegye lakosságának nagyszámú sertés, szarvasmarha és ló állománya volt a középkor folyamán. Ha azon adatból indulunk ki, hogy egy átlag település lélekszáma a XIV. – XV. Század folyamán méga 100 főtsem érte el, akkor szembetűnik, hogy milyen nagymértékű azon állatállomány melyről a dokumentumok is szólnak. Mint ahogyan az is kirajzolódik, hogy Bereg- és Ugocsa vármegyék déli, míg Ung vármegye délnyugati területei voltak a legalkalmasabbak az állattartásra. Valószínűleg a legnagyobb tölgyeserdők jelentették a legnagyobb potenciált, így a munkácsi vártól a vízválasztóig elterülő erdő.

II. 3. Szőlészet, borászat

Az Európa szerves részét képező magyarországi szőlészet-borászat különlegességnek számított kiváló ökológiai-természeti adottságaival, a szőlőtermesztés északi határához közeli, szép savakat és kerek borokat termő szőlőhegyeivel, aszúsodó szőlőivel, mediterrán dél-magyarországi területeivel, nagymértékű nyugati, majd északkeleti irányú távolsági

[121] Neumann Tibor: Bereg megye hatóságának oklevelei (1299 1526). (Nyíregyháza, 2006.) – 158. sz.
[122] Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár II. (1400–1410) : Első rész (1400–1406) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 3. Budapest, 1956) – 733. sz.
[123] Uo. – 1985. sz.
[124] C. Tóth Norbert: Ugocsa megye hatóságának oklevelei (1290 1526) (Budapest, 2006.) – 49. sz.
[125] Tringli István: A Perényi család levéltára 1222–1526 (Budapest, 2008. Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 44.) – 581. sz.
[126] U. o. – 445. sz.

borkereskedelmével és sok nemzetiségével. Ebben a nagy konglomerátumbankülönböző hatások, területi-történeti különbségek, a fejlődés különböző szintjén álló, felzárkózó és leszakadozó szőlő-, bortermelő területek színes mozaikja tarkította az egységesnek nem mondható magyar bortermelést.

Magyarországon a finom bor állandó kísérője volt az asztali örömöknek. A jobbágyok asztalától a királyi lakomákig mindenhol fontos és kizárólagos szerepet kapott a szőlőből erjesztett ital, amelynek ebben az időben még nem kellett megküzdenie olyan mértékben a sörrel és a 17. század óta terjedő pálinkával, mint manapság. A magyar konyha zsíros, füstölt, fűszeres, nehéz ételei és ízei a száraz, egészséges borokat igényelték emésztést segítő, jó étrendi hatásaik miatt

A bor fogyasztása és a bor szervírozása a középkorban is megkülönböztetett figyelmet kapott. Ez részben a bornak mint isteni eredetű italnak, részben a borfogyasztási alkalmaknak, ünnepeknek szólt. A bort általában étkezés kísérőjeként, különleges ízei, zamatai, illatanyagai (buké) miatt fogyasztották. A borok színe, tisztasága, illata, íze sokat elárult a borokról, a termesztőikről, a borkultúráról. A maiakkal összehasonlítva ezek a borok savasabbak, markánsabbak voltak. Sok közülük borhibával rendelkezett. A nem megfelelően gondos tárolás, kezelés, szállítás miatt esetleg újraerjedhettek, ecetesedhettek, borbetegségek léphettek fel. Azonban nemcsak a zsíros, fűszeres középkori konyha igényelte a lakomák fontos kellékeként a bort. A fertőzött kutak, az általános rossz közegészségügyi viszonyok is megkövetelték a borfogyasztást, sőt, a bor fontos szerepet játszott a népi gyógyászatban is. Böjtidőben is sűrűn itták a bort, hiszen a régi példaszöveg szerint a hal úszni szeret!

Számos különleges alkalom is adódott a borfogyasztásra. Borral ünnepelték a keresztelőt, lakodalmat, név- és születésnapokat, a harci győzelmeket, az adásvételi szerződéseket. A várakban, főúri udvarokban igen sokat ünnepeltek és nagy lakomákat rendeztek. E szokást a köznemesség is átvette, lakomáik éppen olyan gazdagok, fűszeres húsban dúskálóak voltak, mint a főúri vendégségekben. A középkori étrend alapját a húsételek alkották – és természetesen a borok. Korabeli leírások szerint szentségtörésszámba ment, ha a felemelt poharat nem körömpróbáig itták ki. A koccintás hajdani kötelező módja az úgynevezett exelés, a teli pohárnak fenékig való kihörpintése volt.

Észak-kelet Magyarország vármegyéinek előnyös fekvésének köszönhetően hamar elterjed a szőlészet és borászat. Bereg és Ugocsa vármegyék területén már a XIII. században megkapják a helyi lakosok a szőlőültetési jogot. A királyi adomány nagyban hozzájárult a helyi

lakosság gazdasági fejlődéséhez. Aklihegy, Feketehegy vagy a Beregszász környéki dombok kitűnő helyek voltak a szőlőtermesztésre.

Ugocsa vármegye esetében már a XIII. században értesülünk a szőlészet meghonosodásáról. Szőlős 1262-es kiváltságlevelének egyik passzusa szerint, szőlőt telepíthetnek.[127] A lehetőséggel valószínűleg éltek is a lakosok, mivel a kiváltságok 1329-es megerősítése alkalmával, már belekerül azon változtatás, hogy minden évben 21 hordó (tunella) bort tartoznak adni a királynak, vagy annak, akinek a király parancsolja.[128] A bor mennyiségéből ítélve, elég nagy területen művelték a szőlőt. Nagy valószínűség szerint, a Fekete hegy leejtőin folyt a művelés. Úgy tűnik, hogy a későbbiekben a település bor adási kötelezettsége enyhítődött, mivel már csak 10 hordó borról értesülünk a század végén. 1396. áprilisában Drág vajda fia és Nagymihályi János között vita alakul ki, melyben János megtagadja, a Szőlős által a Nyaláb várba adandó évi 10 hordó bor, kötelezettségét. A király Jánost ettől eltiltja.[129] 1399-ben Balk vajda, máramarosi ispán, tudatja, hogy a várhoz beszállítandó évi 10 hordó bort, Lajos királytól kapták, illetve ezen kiváltságukra a továbbiakban is igényt tartanak.[130] 1399. októberében arról értesülünk, hogy Drág vajda, a szőlősi egyháztól elvette annak bor és gabona jövedelmét. A király megtiltsa az ispánnak, hogy az egyház készleteit eltulajdonitsa.[131] 1399. novemberében Drág vajdát személyesen keresik fel a Nyaláb várban, ahol átadják a király tiltását, ám Ő azt vallja, hogy a beszedett 10 hordó bor az Ő jogos jövedelme.[132] Szőlős és a Drág fiak közötti vita, ami az évi 10 hordó borról szól, továbbra sem oldódott meg. 1402-ben a szőlősi lakosok megtagadták a bor beadását a várba.[133] A helyzet csak akkor oldódott meg, mikor a Nyaláb várat a Perényi család kapta meg.

A vármegye másik fontos szőlőtermő vidéke a Gyulai-hegy. A terület megába foglalja: Akli, Gyula, Dabolc, Nevetlen és Tamásváralja területét. 1396. augusztus 22-én hallunk első ízben a szőlő területről, amikor Aklyi János fia Mátyás, és Drág vajda megegyeznek a birtokcserén. Ennek értelmében Mátyás átengedi az Akli birtokának felét, amibe beletartozik szőlője és a hegy minden haszna bizonyos Gyulai birtokokért cserébe. Továbbá Drág 600 szatmári forintot fizet Mátyásnak.[134] 1398-ban, Mátyás az Akli birtok másik felét is átengedi Drág vajdának. Drág cserében gyulai birtoka másik felét adja át, és még további 600 forintot

[127] Tringli István: A Perényi család levéltára 1222–1526 (Budapest, 2008. Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 44.) – 3. sz.
[128] U.o. – 45. sz.
[129] U.o. – 180. sz.
[130] U.o.– 208. sz.
[131] U.o. – 213. sz.
[132] U.o. – 214. sz.
[133] U.o. – 240. sz.
[134] U.o. – 181. sz.

fizet meg.[135] A gyulai birtok idővel a Perényiek kezére kerül, amit 1471. február 6-án, több más ugocsai birtokkal együtt, zálogba adta Báthori Andrásnak, így a gyulai Heghfar nevű szőlőhegyet is.[136] 1471. szeptember 23-án, mikor sikerül a kölcsönt megadni, a birtok újra Perényi család kezén találjuk.[137] 1475 júniusában a gyulai Heghfar nevű szőlőhegyet bizonyos Barnabás birtokában találjuk, melynek felét elfoglalta Maghi Dömötör fia Pál, és ezzel 400 forintnyi kárt okozott.[138] 1476-ból származó okirat szerint, az incidens akkor történt meg, amikor a terület határát akarták megálapítani, és Pál plébánost bevezetni a birtokba.[139] 1495-ben, Perényi Gábor és Mihály az Akli birtokot és az ottani szőlőt Pál szőlősi plébánosnak és utódainak ajándékozzák.[140] 1499-ben pedig az utódoknak való átadásról értesülünk.[141] 1514 szeptemberében Perényi Gábor megkapja Gyakfalvát (Nevetlenfalu), az ottani szőlővel együtt.[142] Az ottani szőlő jelenlétét hivatott alátámasztani azon okirat, mely 1468. május 3-án kelt, és Gyakfalváról elvitt borról szól.[143] Továbbá a Gyulai-hegy déli lejtőjén lévő Dabolcról, 1491-ben egy hordó bort vittek el.[144]

Kisebb mértékű termelés folyhatott még Forgolány,[145] Salánk és a két Komját környékén[146]

Bereg vármegye területén két szőlőtermő vidéket lehet elkülöníteni: Beregszász környéki dombok és azon belül Muzsaly környéke, illetve Kaszony és a kaszonyi hegy környéke.

Muzsaly a középkor folyamán két különálló települést jelentett (Kis- és Nagymuzsaly). 1232-ban mint helységnév tűnik fel[147], majd 1280-ban már településként szerepel az okiratokban.[148] 1388. február 14-ei okiratból értesülünk először a muzsalyi borról, amikor Kismuzsalyi János fia Miklós Nagymuzsalyról, többek között 6 hordó jó bort vitt el.[149] 1389.

[135] Tringli István: A Perényi család levéltára 1222–1526 (Budapest, 2008. Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 44.) – 193. sz.
[136] U.o. – 539. sz.
[137] U.o. – 548. sz.
[138] U.o. – 567. sz.
[139] U.o. – 571. sz.
[140] U.o. – 672. sz.
[141] U.o. – 695. sz.
[142] U.o. – 778. sz.
[143] C. Tóth Norbert: Ugocsa megye hatóságának oklevelei (1290 1526) (Budapest, 2006.) – 75. sz.
[144] Tringli István: A Perényi család levéltára 1222–1526 (Budapest, 2008. Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 44.) – 639. sz.
[145] C. Tóth Norbert: Ugocsa megye hatóságának oklevelei (1290 1526) (Budapest, 2006.) – 20. sz. 75. sz.
[146] Tringli István: A Perényi család levéltára 1222–1526 (Budapest, 2008. Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 44.) – 630. sz.
[147]Szentpétery Imre: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica. I. kötet 1. füzet. (Budapest, 1923.) – 497. sz.
[148] Szentpétery Imre-Borsa Iván: Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke II. kötet 2-3. füzet 1272–1290 (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 9. Budapest, 1961) – 3069. sz.
[149] Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár I. (1387–1399) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 1. Budapest, 1951) – 431. sz.

november[150] és decemberében döntés születik a muzsalyi szőlőhegy erőszakos eltulajdonításában, ahol Estphandi Miklós fia László, 20 hordónyi bort szüretelt le engedély nélkül.[151] 1493. januárjában értesülünk, hogy Kismuzsaly határában lévő Chamaz nevű szőlő Guthi János leánya Anna, és néhai Porkoláb Miklós leánya Katalin, nemes asszonyok birtokában van.[152] 1505-ban, a szőlő tulajdonosa Katalin fiának Swrani György kezén találjuk[153], aki pereskedik a birtokért Oroszi Tamással és Jánossal, mely egészen 1507-ben tárgyalódik.[154] Úgy tűnik döntés nem született a szőlő ügyében, mivel 1520-ban értesülünk arról, hogy a birtokot továbbra is az Oroszika művelik, akik nem fizették meg a kirótt bírságot, amivel 100 forintnyi kárt okoztak Györgynek. A törvényszék végül 50 forintra mérsékelte a kifizetés összegét.[155] A hosszú pereskedés következtében a szőlőt elhanyagolták, mivel 1521-ben kelt okirat műveletlennek nevezi a birtokot *(culturapenitus carentis et destitute*). Végül a peres felek között olyan egyesség született, hogy Oroszi átadja a szőlőt Swrani Györgynek és utódjainak, és kárpótlásként 12 forintot fizet, ill. egy fél hordó bort.[156]

A második bortermő vidék a vármegyében a kaszonyi hegy környéke. 1416. október 10-én értesülünk a Som birtokon termet szőlőről és borról, melyet bótrágyi jobbágy készített és tőle vitték el.[157] 1455. novemberében értesülünk, hogy Jakcz László - Jakcz György tanácsára és ösztönzésére - Coplian-i Gergellyel és Miklóssal együtt jogtalanul elfoglalta János Kaszonyt és a hozzá tartozó területeket, ahol bortizedet szedtek, ezzel pedig 300 forint kárt okoztak.[158] 1511-ben, mikor Perényi Gábor kölcsönt vesz fel Sarkán Ambrustól, és felsorolásra kerül a letétbe helyezett birtokok, akkor hallunk a Barabás birtok szőlőjéről és szőlőhegyéről.[159]

A két nagy bortermő vidéken kívül találkozhatunk máshol is borászattal, így 1398-ban Mark (Márok)[160], ahol 10 forintot érő bort ittak meg, és 1477-ben Borzsován, ahol egy jogtalanul elköltöző jobbágy 4 akó bor megfizetésére köteleznek.[161] Ezeken a helyeken, mint ahogyan valószínű még sok más helyen is, a bort csak saját fogyasztásra készítették, és ezért csak kis tételben.

[150] Neumann Tibor: Bereg megye hatóságának oklevelei (1299 1526). (Nyíregyháza, 2006.) – 110. sz.
[151] Uo. – 111. sz.
[152] Uo. – 236. sz.
[153] Uo. – 249. sz.
[154] Uo. – 252. sz.
[155] Uo. – 259. sz.
[156] Uo. – 260. sz.
[157] Uo. – 147. sz.
[158] Uo. – 204. sz.
[159] Tringli István: A Perényi család levéltára 1222–1526 (Budapest, 2008. Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 44.) – 761.sz.
[160] Neumann Tibor: Bereg megye hatóságának oklevelei (1299 1526). (Nyíregyháza, 2006.) – 115. sz.
[161] Uo. – 219. sz.

Ung vármegye esetében csak két helyről tudunk, melyek szőlészettel foglalkoztak. 1413. július. 15-én, Nagymihályi Péter nagybányai plébános - Lőrinc tárnokmester unokája - Tiba és Csertész falvak területén mindenkinek, elsősorban itteni jobbágyainak megengedi a szőlőtelepítést Kassa és más városok polgárainak módjára, biztosítja számukra a szabad rendelkezés jogát, tíz évre pedig a tizedmentességet.[162]

Összegzésképpen elmondhatjuk, hogy a szőlőtermesztés és borászat az adott területen már a XIII. században elkezdődött.Szőlőssel kapcsolatos a legelső okirat, majd Bereg vármegyei Muzsaly és Kaszony birtokok is elkezdik a borászatot.

II. Máramarosi sóbányák

Máramaros neve először egy 1199-es okiratban szerepel[163] amikor is Imre király, egy máramarosi vadászaton, kis híján életét veszti. Ekkor még nem beszélhetünk közigazgatási egységről, csupán a terület megnevezésével. Bélay azt állítja, hogy a királyok vadászó területe volt a XII. – XIII. század folyamán, Beregel és Ugocsával egyetemben.[164] Véleménye szerint, Máramaros területén, királyi solymászok és erdőóvók éltek, szétszórt, kisméretű településeken.

Máramaros területén, az első települések, oklevéllel való bizonyítása, csak a XIV. század első feléből valóak, de érdekes, két, XIII. század végén kiadott dokumentum. Az első, 1299. február 19.-kén kelt okirat,[165] mely arról számol be, hogy a máramarosi egyházi tizedet, az erdélyi püspökségtől, jogtalanul megszerzi az egri püspökség. Az okirat tanulsága szerint, Máramaros területén egyházi tizedet szedettek be, mely azt jelenti, hogy kiépült települési rendszernek kellet léteznie. Véleményem szerint, ezek a települések a Tisza és a Visó völgyében léteztek, többek között, a 30 évvel később, nagyszámú kiváltságot elnyerő városok és a közöttük lévő, vagy legalább is, nem nagy távolságokban elhelyezkedő települések. A második okirat is ezt hivatott alátámasztani, mivel az 1300. július 23. megjelent okirat,[166] a Máramarosban megtelepedett hospesekről szól, kiknek védelmére, III. Endre király, a viski várat elkobozza Mykov (Miklós) és Chepán nevezetű tulajdonosaiktól, és ugocsai területekkel kárpótolja őket.

[162] Mályusz Elemér-Borsa Iván: Zsigmondkori oklevéltár IV. (1413–1414) Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 25. Budapest, 1994) – 864. sz.
[163] Nagy Imre–Páur Iván–Ráth Károly–Véghely Dezső: Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius II. (Győr, 1865.) – 1. sz. 2. sz.
[164] Bélay Vilmos (1943). Máramaros megye társadalma és nemzetiségei: A megye betelepülésétől a XVIII. század elejéig. Budapest: Sylvester Nyomda.
[165] Szentpétery Imre-Borsa Iván: Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke II. kötet 4. füzet 1290–1301 (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 13. Budapest, 1987) – 4215. sz.
[166] Szentpétery Imre-Borsa Iván: Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke II. kötet 4. füzet 1290–1301 (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 13. Budapest, 1987) – 4319. sz.

Az okirat arról tesz tanúbizonyságot, hogy a Máramaros területén élő népek, vagy inkább hospesek (királyi vendégnépek), száma, jelentősen meg növekedet, melynek védelmére és a királyi hatalom érvényesítésére, központ, köböl épült erődítmény volt szükség.

A fentiekből kiderül, hogy a sóbányászat a vármegyében csupán a XIII. – XIV. század fordulóján kezdődhetett el, amikor már számottevő lakosság telepedett meg. A sókitermelés elsősorban a felszínre bukkanó só kitermelését és a sós források lepárlását jelentette.[167]

Az első okirat amely a máramarosi sóbányáról szól, az 1355. november 29-én kelt, melyben a Sugatagi bányákra tesznek utalást.[168] 1389-ben több más birtokkal együtt említődik Kistécső régi sóbánya.[169]De az is lehet, hogy a rómaszéki bányáról esik szó.[170]

1405-ben elhagyott bánya említődik Bárdfalva környékén és 1411-ben Visktől és Úrmezőtől észak észak-keleti irányban folyik sóbányászat, illetve Técsőtől nem messze egy elhagyott bányáról értesülünk.[171] 1414-ben Rónaszék szomszédságában, Disznópatak mellet, és 1390-ben Husztakna sóbányákról értesülünk.[172]

II. 5. Vásártartó helyek

Ung-, Bereg-, Ugocsa- és Máramaros vármegyék a XIV. századra közigazgatásilag létrejöttek és megteremtődött az alap a további növekedéshez. De milyen is volt a gazdasági helyzet? A tartományúri berendezkedés nem kedvezett a pénzgazdálkodás terjedésének. Károly Róbert királynak a legnagyobb pénzszerzési lehetősége tartományurak javainak az elfoglalása bizonyult[173]. A királyi kincstár legnagyobb bevételi forrását jelentő bányatulajdonok, a helyi tartományurak kezébe került, így Észak-kelet Magyarország területén az Abák és a Borsák kezében összpontosult. A tartományurak tették rá kezüket minden olyan pénzforrási lehetőségre, mely a királyi kincstárat hívatott gazdagítani.

Károly Róbert gazdasági reformjaihoz csak a tartományurak leverését követően tudott hozzáfogni. 1323-ban, az utolsó olicharka leverése után tudott, csak nekifogni a gazdaság

[167] Gulyás László Szabolcs. Városfejlődés a középkori Máramarosban. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület (EME), 2014. – 60. old.
[168] Mihályi János: Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból. (Máramaros-Sziget, 1900.) – 36. old.
[169] U.o.– 90. old.
[170] Gulyás László Szabolcs. Városfejlődés a középkori Máramarosban. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület (EME), 2014. – 61-62. old.
[171] Uo. – 61. old. Mihályi. – 134. o. 171. o.
[172] Uo. – 62. old.
[173] Engel Pál, Kristó Gyula, Kubinyi András. Magyarország története 1301-1526. – Budapest: Osiris Kiadó, 2005. – 55. old.

megreformálásához[174]. Az alapelképzelés az volt, hogy a birtokokról befolyó jövedelmek mellé, királyi, ún. regálé-jövedelmekhez kell jutni.

Károly Róbert 1323. január 6-án adja ki parancslevelét, melyben elrendeli, hogy új, jó minőségű pénz verését kezdjék el[175]. A minta, az 1255-ben a vert szlavóniai hercegség pénzfajtája lett[176]. Minden nemes, báró és főpap vállalta, hogy jobbágyaik minden egyes udvar után, ezüstben vagy ezüst értékű pénzben, évente fél fertőt fizetnek.

Az új pénz a dénár lett, melynek színsúlya 0, 81846 g. ezüst volt. 6300 új dénár felelt meg egy budai aranymárkának[177]. 1325-ben a firenzei aranyforint mintájára új magyar aranyforint verését rendeli el Károly Róbert. Az ezüstdénár csak a váltópénz szerepét töltötte be, így a Magyar Királyság áttér az aranyalapra.

Az aranyforint verésével egy időben bevezetésre kerül, cseh minta alapján, a nemesérc-monopóliuma. Ez annyit jelentett, hogy a kibányászott nemesérc beváltásának a joga, kizárólag a pénzverő kamarát illette meg[178]. A megmunkálatlan nemesérc kereskedését szigorúan tiltották.

A lakosság körében a cseh ezüstgaras volt a meghatározó fizetőeszköz. A magyar aranyforint értéke miatt, nem volt alkalmas a kis árucserét lebonyolító belső kereskedelem viszonyaihoz. Ezt felismerve, 1329-ben cseh pénzverőket hívnak be az országba és a Magyar Királyság áttér az arany-ezüst alapra[179]. Továbbra is megmaradt az ezüstdénár (az ún. apródénár), ami alá volt vetve az évenkénti kényszerbeváltásnak. Az évenkénti pénzújítás miatt, értéke folyamatosan romlott, ami nem tett jót a pénz stabilitásnak.

Károly Róbert 1336-ban rendeletet fogad el a pénzújításról. Ennek értelmében, falvakban nem kötelező az évenkénti kényszerváltás, ha évenként minden udvar (vagy is ház), 3 garast megfizet. Ezt nevezték az ún. kapuadónak[180]. Ám a kényszerbeváltás továbbra is megmaradt ott, ahol nem kapunként történt az adózás, vagy is a királyi és királynői településeken (Munkács, Beregszász, Som, Ignéc).

---

[174] Engel Pál, Kristó Gyula, Kubinyi András. Magyarország története 1301-1526. – Budapest: Osiris Kiadó, 2005. – 55. old. Magyar Kódex. Lovagkor és Reneszánsz / Főszerkesztő: Szentpéteri József. – Gyula: Dürer Nyomda Kft, 2002. – 16. old.
[175] Nagy Imre. Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. II. (1322-1332). – Budapest, 1881. – 59. old.
[176] Engel Pál, Kristó Gyula, Kubinyi András. Magyarország története 1301-1526. – Budapest: Osiris Kiadó, 2005. – 57. old.
[177] U.o. – 57. old.
[178] Magyar Kódex. Lovagkor és Reneszánsz / Főszerkesztő: Szentpéteri József. – Gyula: Dürer Nyomda Kft, 2002. – 18. old.
[179] Engel Pál, Kristó Gyula, Kubinyi András. Magyarország története 1301-1526. – Budapest: Osiris Kiadó, 2005. – 58. old.
[180] Engel Pál, Kristó Gyula, Kubinyi András. Magyarország története 1301-1526. – Budapest: Osiris Kiadó, 2005. – 59. old.

1338 után az egyedüli értékpénz a Budán, Körmöcbányán és Erdélyben vert aranyforint lett. A garasok és apródénárok helyett új, állandóértékű ezüstdénárt vertek. Ezt a pénzfajtát örök érvényűnek nyilvánították, és ezzel a kényszerpénzváltás szokása megszűnt. Az új pénzen kívüli fizetőeszközöket nem ismerték el. Elrendelték a régi pénz beváltását, és 1339-ben egy ház éves adója 18 új dénár volt[181]. Alapjában az 1338-as adóreform megbukott, és visszatértek az 1336-os adózási szokásokhoz.

A városok és királyi/királynői települések évenként adóztak, a jobbágytelkek évenként 1/5 aranyforintot fizettek[182]. Volt még egy másik adófajta is, az ún. rendkívüli adó, melyeket általában hadjáratok alkalmával vetetek ki. Pontos adatunk nincs, hogy mekkora volt ezen adónemnek a mértéke, de valószínűleg az évenkénti kapuadó mértékével volt megegyező.

A magyar vasárnap szó, a „vásár nap" összetételéből alakult ki[183]. Az első vásárokat vasárnap a templom körül tartották. I. Géza a vásár napját szombatra tette át, majd a XIV. század végétől egyre gyakrabban lehet hallani a dokumentumokból a vasárnap tartott vásárokról. A XII. – XIII. század folyamán a vásárokat bármelyik nap megtarthatták. A középkori latin dokumentumok a vásárt „forum" vagy „marcatus" szavakkal jelölik[184]. A vásárok kialakulását tekintve két csoportra oszthatjuk: természetes tényezők hatására és mesterséges úton létrejöttekre[185].

A természetes úton létrejött vásárok sorába tartozik azon vásárok, mely gazdaságföldrajzi körülmények hatására alakult ki (közlekedési gócpont, vízi átkelőhelyek, közigazgatási határok találkozása stb.).

A mesterséges úton létrejött vásárok adományozás útján jöttek létre, mely a középkor idején királyi előjog volt. A király rendelkezhetett a vásárok helyének és napjának megváltoztatásáról is[186]. Egy-egy vásár létezhetett a királyi engedély megadása előtt is, de annak hiányában nem sokáig. Ám a vásárok el is tűnhettek, hiába rendelkeztek királyi engedéllyel, ha gazdaságföldrajzi helyzete megváltozott (elnéptelenedés, kereskedelmi útvonalak áthelyeződése, hidak/révek megsemmisülése stb.).

[181] Engel Pál, Kristó Gyula, Kubinyi András. Magyarország története 1301-1526. – Budapest: Osiris Kiadó, 2005. – 59. old.
[182] Engel Pál, Kristó Gyula, Kubinyi András. Magyarország története 1301-1526. – Budapest: Osiris Kiadó, 2005. – 60. old.
[183] Weisz Boglárka. Vásárok és lerakatok a középkori Magyar Királyságban. – Bp.: MTA Bölcsésztudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2012. – 24. old.
[184] U.o. – 14. old.
[185] U.o. – 11. old.
[186] U.o. – 12. old.

A vásártartási jogot az oklevél kiállítását követően ki kellet hirdetni, így mindenki értesült róla, és akinek kifogása akadt ezzel szemben, az panasszal élhetett[187]. A kihirdetést követő egy éven belül meg kellet tartani a vásárt, különben elveszet a vásártartási jog. Az első vásár megtartása alkalmával, rendezni kellet az eladandó termékek szerinti helyfelosztást (élelmiszer, zöldségek, kézműves termékek, élőállat stb.), mely ezután állandósult. A vásártartás napjának meghatározásában fontos szerepet játszott az a tény, hogy az egymáshoz közel fekvő települések, ne azonos napon tartsák a vásárokat.

A korai magyar vásárok mind hetivásárok voltak, az első éves vásárokat csak a 13. századtól kezdve engedélyezték az uralkodók. Abban ugyanis a két vásártípus megegyezett, hogy csak a király hozhatta őket létre: királyi oklevél szabta meg a hétnek azt a napját, amelyiken a heti-, és azt az ünnepnapot, amelyiken az éves vásárt rendezte az adott helység. A hetivásár a hét bármelyik napjára eshetett, a kései középkorban már a vasárnapi munkavégzés tilalmán is túltették magukat a vásárengedélyhez folyamodók, és maguk a vásározók is. A hetivásár többnyire reggel kezdődött és déltájban ért véget. A sokadalmak a nagyobb városokban több napig is eltarthattak, a falvakban azonban valószínűleg megelégedtek az egynapos vásárokkal. A Zsigmond kortól kezdve ugyanis már rendszeresen kaptak falvak is éves vásár tartására engedélyt. Az adományozó oklevélben szereplő hivatalos nap csupán viszonyítási dátum volt, a vásárt többnyire az ünnepet megelőző vagy követő napon, napokon tartották. A vásárok lefolyása A középkori kereskedelem a szokásokon alapult, e szokások azonban meglepő egyöntetűséget mutattak; Európa legkülönbözőbb országainak vásárai hasonló előírások szerint működtek. A vezérlő elv az volt, hogy a város alapvető élelmiszerekkel történő ellátása elsőbbséget élvezett minden más érdekkel szemben. A városi hatóságok a legkülönfélébb módszerekkel igyekeztek a gabona, a hús és a hal árát a lehető legalacsonyabban tartani, és a kereskedőket arra ösztönözni, sőt ha lehetőségük volt, arra kényszeríteni, hogy e cikkeket csak a városban adják el, onnan azonban ki ne vigyék. A hetivásárok idejét két részre osztották: a vásár kezdetén csak a helybeliek vásárolhattak, és csak azután, hogy ők bevásároltak, volt szabad az idegeneknek is eladni a portékát. Sopronban és Pozsonyban, amíg a városházára ki volt tűzve a város zászlaja, csak a soproniak, illetve a pozsonyiak vásárolhattak. A középkori Sopronban délelőtt kilencig lobogott kinn a zászló. A szimbólumot mindenki értette, a kofáknak és a városba sereglő árusító parasztoknak egyébként is szigorú bírság terhe alatt tiltották meg, hogy áthágják a szabályt, de azért a zászló ki- és bevételét kikiáltás is kísérte. A vásári zászló kitűzése a német városokban egészen a 19. század elejéig szokásban maradt. Budán más módszert eszeltek ki a tanácsosok. Ott a hetivásári napokon reggeltől „jó délig” tetette ki a bíró a „szabad

[187] Weisz Boglárka. Vásárok és lerakatok a középkori Magyar Királyságban. – Bp.: MTA Bölcsésztudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2012. – 12. old.

vásár zászlaját". Ilyenkor a kofák nem árulhattak, hanem csak a városba jövő parasztok, akik a hivatásos kofáknál olcsóbban kínálták árujukat. Az előkelő nemesekkel teli fővárosban nem lehetett az idegeneket kitiltani a piacról, ezért inkább a kínálatot szabályozták az árak féken tartása érdekében.A falvak, mezővárosok többségének hetivásárain nem volt szükség ilyen szabályokra, a külföldiekhez képest még a nagyobb magyar városok sem hoztak sok, a helyi ellátást biztosító szabályt. Az ország nagy része ugyanis bővében volt a húsnak és a gabonának, így itt nem volt szükség szigorú előírásokra. Az éves vásárokon nem, vagy alig érvényesültek a helyi ellátást védő elvek, mert sokkal inkább az volt a cél, hogy minél több árut el tudjanak adni. A sokadalmak kezdetét és végét harangszóval jelezték. Budán azt a harangot kondították meg, amivel a közelgő viharfelhőket próbálták meg elűzni. Azt az árust, aki a harang meghúzásánál korábban kezdett el árulni, megbüntették[188].(Hivatkozás?)

Ung vármegye területén az első vásártartásra utaló dokumentumok a szomszédos Bereg vármegyéhez képest igen későn, csupán a XIV. század első felétől állnak rendelkezésünkre. Természetesen ez nem zárja ki azt a tényt, hogy már hamarabb is tartottak a vármegye területén vásárokat. Ennek egyik ékes példája a salamoni (Tiszasalamon) vásár. A vásár dátumát Weisz Boglárka 1320-ra datálja, és hetivásárként tünteti fel[189], ám egy 1320. április 6-i dokumentum szerint „*László mr. Zemlyn-i c. és Tamás fia Danch mr. kérésére és hű szolgálataikért számukra engedélyezi, hogy azon piacot, amelyet Fülöp mr. Vyuar-i és Scepus-i c. az ő, Lelez birtok és a Lelez-i egyház kárára [ott] megszüntetett, és Fülöp mr. Salamon birtokán tartottak meg, Fülöp mr. beleegyezésével Salamon birtokról Lelez birtokra helyezzék át hetenként hétfői napra.*"[190] Vagyis a vásártartás ekkor szűnik meg a településen. Az eddigi kutatásom folyamán nem találkoztam olyan okirattal, mely a vásártartás jogának visszaszerzéséről szólna.

1343. május 30-án kelt peres okiratban, amikor is Nagymihályi Jakow özvegye Anna tanuvallomást tesz a birtokok osztozkodása során, melyben halhatunk az Ung megyei Nagymihályvára haszonvételeivel, mint többek között a vásáráról is.[191]

A négy vármegye többi mezővárosához képest elég későn, 1380. június 16. értesülünk első ízben az Ungváron tartott vásárról.[192] Majd 1411. július 12. értesülünk újra a vásáról,

[188] Weisz Boglárka. Vásárok és lerakatok a középkori Magyar Királyságban. – Bp.: MTA Bölcsésztudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2012. – 26. old.
[189] U.o. – 168. old.
[190] Kristó Gyula: Anjou–kori Oklevéltár. V. 1318-1320. (Budapest–Szeged, 1998.) – 747. sz.
[191] Weisz Boglárka. Vásárok és lerakatok a középkori Magyar Királyságban. - Bp.: MTA Bölcsésztudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2012 – 168. old. Piti Ferenc: Anjou–kori Oklevéltár. XXVII. 1343. (Budapest–Szeged, 2007.) – 362. sz.
[192] A nagykállói Kállay-család levéltára II. kötet (Budapest, 1943.) – 1828. sz. Weisz Boglárka. Vásárok és lerakatok a középkori Magyar Királyságban. - Bp.: MTA Bölcsésztudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2012 – 168. old. Ő keddi napra helyezi a vásárt.

amikor „*leleszi convent jelenti Zsigmond királynak, hogy Szeretvai Ramacha Pétert, Péter nagybányai plebanus ellen, három sokadalmi helyen, u. m. Szobránczon, Ungvárt és Kaposon, nyilvános kiáltással hívatta törvényre.*”[193] Mint ahogyan a dokumentumból is kitűnik, Szobránc és Kapos vásárairól is ekkor értesülünk. 1419[194] és 1466[195] a településen tartott sokadalomról értesülünk.

1398. augusztus 28-án Zsigmond király, Nagymihályi Jánosnak ungmegyei Tiba nevű birtokán évi és heti vásár tartását engedélyezi.[196] 1449-ben Hunyadi János egyik rendelkezése folyamán hallunk újra a vásárról.[197]

Bereg vármegye területén 5 településen tartottak vásárokat. Ezek mind, hetente megtartott vásárok voltak. Beregszász még az Árpád-ház korában elnyerte a vásártartási jogot. 1247. december 26-án kelt az a dokumentum, melyben IV. Béla király a beregszászi (lampertszászi) hospeseknek többek között vásártartási jogot biztosít[198]. A kiváltságok elnyerésébe nagyon fontos tényezőt volt, hogy a település lakossága szászokból tevődött össze. A beregszászi vásártartásról 1426-ból is újra értesülünk[199]. A beregszászi hospesek a vásár megtartásának szombati napra kapták. Nincsenek arra vonatkozó adataink, hogy a középkor folyamán, valamikor is elvesztették volna a vásártartási jogot.

Munkács, mely várának köszönhetően nagyszámú kiváltságban részesült, így 1348-ban vásáráról is értesülünk[200]. Majd 1426. április 14-én szólnak újra a munkácsi vásárról[201]. A várán napját Weisz Boglárka 1348-ban csütörtökre, 1426-ban pedig hétfőre[202] datálja.

1412. július 22. származik az a dokumentum, mely a mezővárosi (oppidium) rangal rendelkező Kaszony vásáráról szól[203]. A mezőváros hétfői nap tarthatott vásárt, melynek jogát, valószínűleg már előtte is birtokolt. A vásárról ismételten 1426-ban értesülünk újra.

---

[193]Nagy Gyula: A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára. II. (Budapest, 1889.) – 99. old. Weisz. 168. old.
[194] Mályusz Elemér-Borsa Iván: Zsigmondkori oklevéltár VII. (1419–20) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 37. Budapest, 2001) – 614. Weisz – 168. old.
[195] Weisz Boglárka. Vásárok és lerakatok a középkori Magyar Királyságban. - Bp.: MTA Bölcsésztudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2012 – 168. old.
[196]Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár I. (1387–1399) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 1. Budapest, 1951) – 5461. sz. Nagy Gyula: A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára. II. (Budapest, 1889.) – 10. old. Weisz – 168.old.
[197] Nagy Gyula: A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára. II. (Budapest, 1889.) – 414. old.
[198]Szentpétery Imre: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica. I. kötet 2 füzet. (Budapest, 1927.) 261. old.
[199] MOL DL 54518
[200] Weisz Boglárka. Vásárok és lerakatok a középkori Magyar Királyságban. - Bp.: MTA Bölcsésztudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2012 – 138. old.
[201] MOL DL 54500
[202] Weisz Boglárka. Vásárok és lerakatok a középkori Magyar Királyságban. - Bp.: MTA Bölcsésztudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2012 – 138. old.

1415. június 4-én említik először az okiratok Bene falu (villa) vásárát[204]. Egy emberöléssel kapcsolatos dokumentum említi a vásárt, mely minden hét szerdáján tartottak meg. Sajnos több esetben nem említik a dokumentumok a benei vásárt.

Vári településén is tartottak vásárt, melyről egy 1417-es dokumentum árulkodik[205]. A vásárt, csütörtökönként tartották meg.

Az említett 1426-ban kelt okirat tanulsága szerint, a vármegye nyugati csücskében elhelyezkedő Vásárosnaményban is tartottak vásárt[206]. Földrajzi helyzetéből adódóan, kedvező helyen feküdt a település (villa), mely Bereg- és Szabolcs vármegyék határánál helyezkedet el.

Ugocsa vármegye 5 településén tartottak vásárt. Ezek között megtaláljuk a hetivásárt és az évenként tartott sokadalmat is. Szőlős még az Árpádkorban elnyeri a kiváltságot a vásártartásra. 1262-ben kapott sok egyéb kiváltság között megtalálható a vásártartás joga is: „*Szabad és vámmente s piacot (fórum liberum et absque tributo) tarthatnak hétfőnként*”.[207] A kiváltságok elnyerésébe nagyon fontos tényező volt, hogy a település lakossága szászokból tevődött össze. 1427. április 10-én Zsigmond király engedélyezi a településnek, hogy „…minden év gyümölcsoltó Boldogasszony napján (márc . 25.) és az ezt megelőző és követő más ehhez szükséges alkalmas napokon éves vásár (nundinas liberas seu fórum annuale) tartását adományoza…”.[208] A szőlősi vásárról még 1436-ban[209] és 1479-ben[210] találkozunk. 1479. február 1-én a leleszi konvent jelenti, hogy Perényi Jánost, vásári kikiáltással megidézték, a hétfői Szőlősi vásáron megtettek.[211]

Szőlősön kívül még Ardóban (Szőlősvégardó) 1361[212], Sásváron 1451[213] és 1436-ból értesülve Szászfaluban[214] tartottak vásárokat. A középkor végén értesülünk a Bökényben tartott vásárról, ami heti és éves vásárát is 1520-ban hirdetik ki.[215]

---

[203] Mályusz Elemér-Borsa Iván: Zsigmondkori oklevéltár III. (1411–1412) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 22. Budapest, 1993) 570 – 571. old.
[204] Mályusz Elemér-Borsa Iván: Zsigmondkori oklevéltár V. (1415–1416) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 27. Budapest, 1997) 220. old.
[205] MOL DF 220988
[206] MOL DL 54500
[207] Tringli István: A Perényi család levéltára 1222–1526 (Budapest, 2008. Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 44.) – 3. sz. Károly király 1319. március 22-én írt át. DL 70604.
[208] Tringli István: A Perényi család levéltára 1222–1526 (Budapest, 2008. Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 44.) – 403. sz. DL 70844.
[209] Weisz Boglárka. Vásárok és lerakatok a középkori Magyar Királyságban. – Bp.: MTA Bölcsésztudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2012. – 168. old. DL 55020.
[210] U.o. – 168. old. DL 71068.
[211] Tringli István: A Perényi család levéltára 1222–1526. Budapest, 2008. 583. sz.
[212] DL 38178.
[213] Weisz Boglárka. Vásárok és lerakatok a középkori Magyar Királyságban. – Bp.: MTA Bölcsésztudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2012. – 168. old.
[214] DL 55020.

Máramaros vármegyében az öt koronaváros 1329. április 26-i[216] kiváltságleveléből értesülünk a vásártartási jogról. A későbbi átiratokban és a kiváltság újabb megerősítésekor sem értesülünk a vásártartás jogának visszavonásáról.

II. 6. Vámszedő helyek

A vám a középkorban az utazókra és a kereskedőkre kivetett illeték volt. A szakirodalom a vámok két csoportját különbözteti meg: bel- és külkereskedelmi vámokat. A külkereskedelmi vámok közzé a nyolcvanadot, a határkapukban szedett vámot, és a XIV. századtól a harmincadot sorolják. A belsővámok között a közlekedési és a vásárvámokat tartják számon. Továbbá létezett híd és révvám is. Ezeket a hidak vagy révek mellet kialakított vámszedő helyeken szedtek be. A dokumentumok a vámokat „tributum"-nak nevezik, és általában nem adnak felvilágosítást arra vonatkozóan, hogy milyen típusú vámról is van szó. A XIV. századtól egyre gyakrabban szedik be az ún. harmincadot. Ezt a dokumentumok „tricesima" néven említik. A harmincadot a vásárok adóformája közzé sorolhatjuk, melyet a király részére szedtek be. A vámmal nem a szállítandó árút, hanem a szállító személyt sújtották. Az üres szekérért pont úgy fizetni kellet, mint a megrakottért. De nem csak a kereskedőket sújtották vámmal, hanem minden arra járót. A vásárokon szedet vám, biztositékot jelentett az árusnak és a vevőnek is egyaránt.

Ung vármegye területén szedett vámokról igen keveset hallunk az okiratokból. Az Árpád-ház korából csupán egy révvámmal találkozunk. 1274-ben a nagykaposi jobbágyok vitás kérdésénél tűnik fel a két település közti rév.[217] Sajnos a továbbiakban nem hallunk róla.

1389. december 7-én értesülünk arról, hogy Lucskán Lőrinc fia Miklós királyi engedély nélkül vámot szed.[218] 1393. október 5-én megjelent Lucskai Lőrinc fia Miklós az zempléni és ungi közgyűlés előtt és a jogtalan vámmal kapcsolatban a következőtt mondta: „*hogy ő ugyan nagy munkával a Zerethwa folyón önmaga és mindkét parton lakó jobbágyai részére egy hosszú hidat készíttetett, azonban senkit sem kényszerít azon keresztülmenni és vámot sem szedet, majd kijelentette, hogy olyan oklevelet, amellyel a király megengedte volna, hogy az átkelőktől vámot szedhessen, felmutatni nem tud.*"[219] Végül a birtokot és az ottani vámot Nagymihályi János

---

[215] Weisz Boglárka. Vásárok és lerakatok a középkori Magyar Királyságban. – Bp.: MTA Bölcsésztudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2012. – 168. old.
[216] Almási Tibor: Anjou–kori Oklevéltár. XIII. 1329. (Budapest–Szeged, 2003.) – 202.
[217] Szentpétery Imre-Borsa Iván: Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke II. kötet 2-3. füzet 1272–1290 (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 9. Budapest, 1961) – 2480. sz.
[218] Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár I. (1387–1399) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 1. Budapest, 1951) – 1282. sz. 3121. sz.
[219] Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár I. (1387–1399) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 1. Budapest, 1951) – 3129. sz.

fiának Dénesnek ítélték. 1411. július 6-án újra értesülünk a Lucskai (Vámoslucska) vámról[220], amikor is Csapi Miklós fiai osztozkodnak több más birtokkal egyetemben.

1422. június 17-én keltezett okiratban találkozunk egy peranyaggal, mely kitér arra, hogy az Ung folyó hídját lerombolják[221], mely a felsorolt adatokból kiindulva Ungvár területén állhatott. Ebben az esetben a hídon vámszedőhelynek is kellet működnie, mely plusz bevételt jelentett a vásári vám beszedése mellett.

Bereg vármegye esetében a vámszedés minden formájával találkozhatunk: bel-, kül-, híd- és révvámokkal is. Először tekintsük át a belkereskedelmi vámokat. 1247. december 26-án kelt az a dokumentum, melyben IV. Béla király a beregszászi (lampertszászi) hospeseknek többek között vásártartási jogot biztosít, és a vásárlóknak és eladóknak egy kocsi után egy dénárt kötelesek leadózni[222]. Ez egy kis összeg volt, mellyel a vásárt szerették volna kedvezőbbé tenni. Majd 1320 május 6-án kelt okirat arról tanúskodik, hogy a beregszászi hospesek arra panaszkodnak, hogy a Beregi ispán, adót szed tőlük[223]. 1320. július 28-án a Károly Róbert biztosítsa a beregszásziakat, hogy többet nem fogja zaklatni őket a beregi ispán, és csak neki tartoznak adót fizetni[224]. 1458. szeptember 19-ei okirat tanulsága szerint, a Zaz-i (beregszászi) vám megfizetése nem volt kötelező, ha a várost kikerülték.[225] Az évenkénti királynak fizetet adó mennyiségéről a dokumentum nem szól, de a vám visszavonásáról szóló dokumentummal a középkor folyamán nem találkozunk.

A következő vámszedőhely Ignéc (Зняцьово, Ungvári járás) települése, amely Bereg- és Ung vármegye határán helyezkedett el. 1387 december 6-án Mária királynő Domokos mesternek ajándékozza többek között Ignéz (Зняцьово) települést, a benne szedni szokott vámmal együtt[226]. Majd egy 1418. április 25-én kelt okirat ismét megemlíti az Ignéci vámot[227]. Nagy valószínűséggel a vámszedés azért e településen zajlott, hogy a vármegyét elhagyó vagy ide érkező kereskedőtől be tudják szedni a szükséges illetéket. A következő település Som, melyet egy 1388. január 11-én kelt okirat említ, hogy a települést leválasztják a munkácsi uradalomról

[220] Mályusz Elemér-Borsa Iván: Zsigmondkori oklevéltár III. (1411–1412) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 22. Budapest, 1993) – 656. sz.
[221] Borsa Iván-C. Tóth Norbert: Zsigmondkori oklevéltár IX. (1422) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 41. Budapest, 2004) – 689. sz.
[222]Szentpétery Imre: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica. I. kötet 2 füzet. (Budapest, 1927.) 261. old.
[223] Kristó Gyula: Anjou–kori Oklevéltár. V. 1318-1320. (Budapest–Szeged, 1998.) 298. old.
[224] U.o. - 334. old.
[225] Neumann Tibor: Bereg megye hatóságának oklevelei (1299 1526). (Nyíregyháza, 2006.) – 207. sz.
[226] Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár I. (1387–1399) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 1. Budapest, 1951) 32. old.
[227] Mályusz Elemér-Borsa Iván: Zsigmondkori oklevéltár VI. (1417–18) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 32. Budapest, 1999) 467. old.

és elajándékozzák egy bizonyos Gál mesternek, az ott szedni szokott vámmal együtt[228]. Valószínűleg az Ung vármegyéből Beregszász felé vezető útvonalon közlekedő kereskedők adóztatása volt a feladata.

1388. december 23-án értesülünk az atyai vámról (Vámosatya, Magyarország). Kisvarda-i Domokos mester jobbágya, Papi-i Péter előadta, hogy Athya-i Mihály fia: Pál az Athya-i vámszedő helynél erőszakkal elvette tőle íját (arcúm), holott a vámot megfizette.[229]

1494. június 23. a badalói lakosok a tőlük erőszakosan elhajtott ökrök ügyében értesülünk először a Vári (Mezővári) vámról és ebben az estben a vámosról is[230], akinek sajnos neve nem kerül említésre. Majd 1525. december 31-én újból szólnak a feljegyzések a vámról, melynek bevételét Mária királyné úgy rendelkezik, hogy azt a település hídjának építésére használjanak fel.[231]

Belkereskedelmi vámhelynek tekinthetjük még Beregszentmiklóst, melyről egy 1506. február 22-i okirat szól[232].

A külkereskedelmi vámszedő helyek közzé a Bereg vármegyében, egyedül Szolyva tartozik. 1506. február 22-én kelt okirat szerint, Ulászló király Perényi Imrének hatalmas birtoktesteket ajándékoz, többek között Szolyvát, az ott szedni szokott vámmal együtt[233]. Földrajzi helyzetéből következik, hogy ez igazából az országba bejövő vagy azt elhagyó kereskedők és utazók vámolására szolgált. Mivel a Latorca folyó menti útvonalat már a korábbi századokban is említik, és Szolyvától északra lévő települések vámjairól nem hallunk, ezért a szolyvai vámnak kellet betölteni ezt a funkciót.

Híd- és révvámmal csak két esetben találkozunk Bereg vármegyét illetően. 1300. augusztus 27-én kelt oklevél Dercen falunál egy Hidaspatak nevű folyót/patakot említ[234], ami arra enged következtetni, hogy a patakon keresztül, legalább egy híd segítette az átkelést. És mint ahogy a fentiekben leíródott, a hidaknál, réveknél vámokat is szedtek. Sajnos a későbbiekben nem hallunk erről a hídról. A másik híd Lónya településénél állott, melyről 1270-

[228] Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár I. (1387–1399) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 1. Budapest, 1951) 38. old.
[229] Neumann Tibor: Bereg megye hatóságának oklevelei (1299 1526). (Nyíregyháza, 2006.) – 108.
[230] U.o. – 240. sz.
[231] U.o. – 267. sz.
[232] Tringli István: A Perényi család levéltára 1222–1526 (Budapest, 2008. Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 44.) 348. old.
[233] U.o. - 348. old.
[234] Szentpétery Imre-Borsa Iván: Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke II. kötet 4. füzet 1290–1301 (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 13. Budapest, 1987) 251. old.

ből hallunk, amikor is határjárásáról írnak, és a Csaronda vizén átívelő hídról is említést tesznek[235].

Mint ahogyan a fentebb leírtakból kitűnik, Bereg vármegye területén 8 településen tartottak vásárokat. Földrajzilag, ezek a vásárhelyek lefedték az egész vármegye területét. Természetesen a vásárok és az oda vezető utak mentén, vámszedő helyeket alakítottak ki. Nem csak a vásárok helyén, de az odavezető utak mentén is vámot kellet fizetni a kereskedőknek. A belső vámok, nagyban megnehezítették a gazdaság fejlődését.

Ugocsa vármegye esetében csupán 3 településről értesülünk, ahol vámszedési jogot gyakorolták. 1321. augusztus 29-én kelt Károly Róbert király azon oklevele, melyben a Túrterebesen már régóta szedni szokott vámról és annak elajándékozásáról szól.[236] A település Ugocsa és Szatmár vármegyék határán helyezkedett el, mely elhelyezkedéséből adódóan alkalmas volt a két vármegye közötti kereskedelem megvámolására. Továbbá a király parancsba adja, hogy az áthaladó emberek a vámot kötelesek megfizetni.[237] A túrterebesi vámmal még 1360. július 17-én[238], 1471. szeptember 23[239], 1492. december 31[240], 1498. november 18-án[241] találkozunk az okiratokban. Legtöbb esetben a Tekeházai vámmal együtt említődik.

1355. december 15-én, a Királyházi Nyaláb várhoz tartozó Nagyszász (Szászfalu), Királyháza, Ardó (Feketeardó) és Veréce településeknek vezetői kérik a királyt, hogy a szőlősi jogokhoz hasonlót kaphassanak a településeik. A kiváltságok között szerepel, hogy Tiszán lévő „*Kyralreue*" (Királyrév?) szedni szokott vám alól legyenek felmentve.[242] A rév pontos helyét nem tudjuk meghatározni, de valahol Királyháza és Szászfalu közötti részre gondolhatunk.

1405. március 8-án Zsigmond király Perényi Péternek ajándékoz több ugocsai birtokot, így a Tiszán levő „*Zeleusrew*"[243] nevű révnél szedni szokott vámot is. A rév elhelyezkedése nem lehetséges, de azt a kérdést fel kell tennünk, hogy nem-e a „*Kyralreue*" nevű révet nevezik át? Véleményem szerint a két rév egyet takar, csak az idő folyamán megváltozott annak neve.

[235] Szentpétery Imre: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica. II. kötet. 1. Füzet 1255-1272. (Budapest, 1943.) 50. – 51. old.
[236] Tringli István: A Perényi család levéltára 1222–1526 (Budapest, 2008. Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 44.) – 34. sz.
[237] Anjou okit. VI. 232. sz.
[238] Tringli István: A Perényi család levéltára 1222–1526 (Budapest, 2008. Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 44.) – 97.sz.
[239] Tringli István: A Perényi család levéltára 1222–1526 (Budapest, 2008. Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 44.) – 548. sz.
[240] Uo. – 647. sz.
[241] Uo. – 687. sz
[242] Uo. – 86. sz. DL 70634.
[243] Uo. – 266. sz. DL 70742.

1417. október 16-án Ardói Dávid fiai, Mihály és János fia, László mutassák be az oklevelüket, mely többek között a rakaszi vámra vonatkozik.[244] A vámszedés jogának kezdetét nem ismerjük, de egy 1393-as okirat[245] még nem tesz említést a rakaszi vámról.

1471. február 6-án, egy birtoklási ügy folyamán értesülünk a Tekeházai révről és az ottani vámról.[246] Legtöbb esetben, mint ahogy a feljebb jeleztem, a terebesi vámmal említődik sok esetben egyben. Valószínűleg ez a rév a két előzővel azonos. Ezen véleményemnek azért adok hangot, mivel a földrajzi viszonyok miatt a révnek megfelelő helyet a Tiszán kevés helyen találtak az adott települések határában. 1492. december 31-én egy érdekes jelentről értesülünk. A máramarosi koronavárosok polgárai panaszt tesznek a királynál, mivel a tekeházi vámhelynél Perényi Gábor Őket rendszeresen megvámolja. A király végül Perényi javára dönt, akinek évi 2000 rónai sót biztosit.[247]

Máramaros területéről sajnos nem álrendelkezésünkre elég anyag a vámok vizsgálatához.

II. 7. Malmok.

Hasonlóan a mai életformához, a felnőtt emberek legfőbb feladata a munkavégzés, ami nem volt másképpen a középkorban sem. De hogyan is alakult ez a mindennapokban? Milyen volt a munkaeszközök, milyen volt a munkavégzés és milyen volt a kor technikai fejletsége? Persze még számtalan kérdést feltudnánk tenni, és számtalan dologra lehet választ adni.

A középkori malmok történetével és technológiai fejlődésükkel kapcsolatban már több munka is napvilágot látott. Ezek közül két munkát szeretnék kiemelni, mely a mai napig a malomkutatások alapját képezik. Az első Lambrecht Kálmán: A magyar malmok könyve[248] c. munkája, mely elsőként foglalkozik a malmok, mint gazdasági objektumok vizsgálatával. A második alapmunka Pongrácz Pál: Régi malomépítészet[249] c. könyve, mely a malom technikai felépítésével foglalkozik. Természetesen újabb munkák is vannak, mely egy-egy megye vagy

[244] Mályusz Elemér-Borsa Iván: Zsigmondkori oklevéltár VI. (1417–18) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 32. Budapest, 1999) – 1018. sz.
[245] Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár I. (1387–1399) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 1. Budapest, 1951) – 2999. sz.
[246] Uo. – 539. sz. DL 70952.
[247] Tringli István: A Perényi család levéltára 1222–1526 (Budapest, 2008. Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 44.) – 647. sz.
[248] Lambrecht Kálmán: A magyar malmok könyve. Budapest, 1915.
[249] Pongrácz Pál: Régi malomépítészet. Műszaki könyvkiadó – Budapest, 1967.

tájegység malmainak a történetét dolgozzák fel[250]. Sajnos a címben szereplő négy vármegyével kapcsolatban csak elszórt adatokkal találkozhatunk[251].

A középkori ember egyik legfőbb mindennapi tápláléka a kenyér volt. Egy 5 tagú család kéthetente 30 kg kenyeret fogyasztott a XVII. században[252], ami a korábbi századokra is igaznak tekinthetjük. Ehhez megfelelő mennyiségű lisztre volt szükség, amit malmokban állítottak elő.

Első sorban azt kell meghatároznunk, hogy mi is a malom, milyen fajtái léteztek.

A letelepedő magyarság körében a megváltozott életforma, a földművelés és a kézműipar fejlődését vonta maga után. A családok saját lisztszükségletüket kezdetben kézi malmokkal állították elő. Később a megnövekedett fogyasztás már nem volt kielégíthető pusztán ezekkel a primitív őrlőszerkezetekkel. A Magyar Királyságban ekkorra tehető az első száraz-, és vízimalmok megjelenése.

Szent István idegeneket telepített be az országba, akik római kultúrterületről jöttek. Körükben már ismert volt a vízimalom. Ezek az idegenek elsősorban a nagyobb személyzetű udvarokban jelentek meg. A népes udvar kiszolgálására már épülhetett malom.

Nemcsak a feudális birtokokon bontakozhatott ki a malomépítészet, hanem a kezdetben önellátásra berendezkedett termelőközösségekben-kolostorokban is[253].

A folyók vizének mint energiaforrásnak a felhasználását a vízikerék feltalálása tette lehetővé az ókori Keleten az i. e. II. században. A vízimalmot már az i. e. I. században ismerték, de nem nagyon használták, mert a rabszolgákkal vagy állati erővel hajtott szárazmalom olcsóbb volt, és csak a rabszolga munkaerő megfogyatkozásával, az i. sz. III-IV. században nyílt meg az út a vízimalom előtt. Elterjedése eleinte rendkívül lassú volt, s csak a VIII-IX. században öltött nagyobb méreteket. Használata nyugatról terjedt észak, illetve kelet felé; Magyarországon a XI.

[250] Enzsöl István – Lővei Pál: A magyaróvári volt uradalmi malom és sörgyár építéstörténete. Arrabona 20 (1994) 139–164. Fügedi Erik: Az esztergomi érsekség gazdálkodása a 15. század végén. Századok 94 (1960)/1. 82–124. (1960)/4. 505–556. Gerevich László: A pilisi ciszterci apátság. Szentendre, 1984. Györffy György: Pest-Buda kialakulása. Budapest, 1997; 150 Ferenczi László Heckenast Gusztáv: A vashámorok elterjedése Magyarországon (XIV.–XV. század) Történelmi Szemle 23 (1980) 1–29. Iványi Béla: A győri székeskáptalan régi számadáskönyvei. Budapest, 1918. Károlyi Zsigmond: A vízhasznosítás, vízépítés, és vízgazdálkodás története Magyarországon. Budapest, 1960. Kiss Anikó: A gyulai várbirtok malmainak története. Békés Megyei Múzeumok Közleményei 5 (1978) 269–291. Vajkai Zsófia: Vízimalmaink a 11–13. században. In: Műszaki innovációk sorsa Magyarországon. (Malomipar – vaskohászat – textilipar.) Szerk. Endrei Walter. Budapest 1995. 36–47.

[251] Lehocky Tivadar: Beregvármegye monographiája. I-III. kötet. Ungvár, 1881. Bélay Vilmos: Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. Budapest, 1943. Szabó István: Ugocsa megye. Budapest-Beregszász, 1994. Engel Pál: Ung megye nemesi társadalma 1437 előtt. Bp., 1985. Vajda Tamás: 1326 és 1344 közötti okleveles adatok a hazai vízimalmokról. In.: Középkortörténeti tanulmányok 7. Szeged, 2012. Gulyás László Szabolcs: Városfejlődés a középkori Máramarosban. Erdélyi tudományos füzetek 280. Kolozsvár, 2014.

[252] Magyar Néprajz. IV. kötet. Elektronikus elérhetőség: http://mek.niif.hu/02100/02152/html/04/247.html#253

[253] Pongrácz Pál: Régi malomépítészet. Műszaki könyvkiadó – Budapest, 1967. 9. old.

században honosodott meg[254]. Szűkebb hazánkban ekkor még nem jelennek meg az első állandó települések, így a vízimalmok hasznosulására vonatkozó adatokkal sem találkozhatunk. Természetesen a települések megjelenésének kérdése több különálló munkát is megérdemelne, de ebben az esetben a levéltári forrásokkal bizonyítható adatokra támaszkodom. Mint korábbi munkáimban[255], most is az általam készített, levéltári anyagokra épülő, katalógusra támaszkodom.

Miután a malomépítés a feudális regálék közé tartozik, elszegényedett nemesek, szabad polgárok és jobbágysorsú mesteremberek csak előzetes engedéllyel, esetleg a vízjog megváltásával építhettek malmot. Az ilyen malomhely vagy malom használat után bért fizettek.[256]

A vízimalom a víz energiáját kétféle szerkezettel hasznosította: 1. a vízszintes síkban forgó vízikerék tengelye egyben az őrlőmű forgástengelyét képezte, mint a turbina. 2. A vízszintes tengelyen forgó vízikerék fogaskerék-áttétellel hajtotta meg az őrlőszerkezetet[257].

A vízi energiát gépek hajtására a vízikerék tengelyén alkalmazott bütyök tette alkalmassá azáltal, hogy a forgó mozgást váltakozó irányú mozgássá alakította át. Így jelent meg az őrlőmalom mellett a XI. századtól kezdve a zúzó-, a fűrész- és a kallómalom[258].

A vízikerék meghajtásának módja szerint a technikatörténet megkülönböztet 3 fajtát: alulcsapó, középencsapó és felülcsapó vízimalmot[259]. Alulcsapó vízimalomnál a víz sodra a vízikereket alulról hajtotta, a felülcsapó malomhoz pedig a vizet a vízikerék fölé vezették[260].

A felülcsapó vízikerék feltalálása mindezeknél az ipari alkalmazásoknál megnövelte a gépek hatásfokát, mert a víz folyásának erejéhez az esés energiáját is hozzáadta[261].

---

[254] Heckenast Gusztáv: A vashámorok elterjedése Magyarországon (XIV.–XV. század) Történelmi Szemle 23 (1980) 1–29. 8 old.
[255] Міговк Ріхард. Середньовічні ярмарки і митниці та їхня роль у розвитку Березького комітату // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. – Ужгород, 2013. – Вип. 31. С. 3-7. Mihók Richárd. Adalékok Máramaros vármegye középkori történetéhez. Scientia Denique. Ungvár, 2015. 112-117. old. Mihók Richárd. Adalékok Nagyszőlős XIII-XIV. századi történetéhez. In: Tudományos Közlemények, Ungvári Nemzeti Egyetem, 2015. 280 - 287. old. stb.
[256] Pongrácz Pál: Régi malomépítészet. Műszaki könyvkiadó – Budapest, 1967. 12. old.
[257] Juhász Antal: Malmok, molnárság, sütő- vagy pékmesterség. In: Magyar Néprajz III. Kézmű- vesség, Akadémia, Budapest, 1991: 154. old.
[258] Heckenast Gusztáv: A vashámorok elterjedése Magyarországon (XIV.–XV. század) Történelmi Szemle 23 (1980) 8 old.
[259] Pongrácz Pál: Régi malomépítészet. Műszaki könyvkiadó – Budapest, 1967. 23. old.
[260] Juhász Antal: Malmok, molnárság, sütő- vagy pékmesterség. In: Magyar Néprajz III. Kézmű- vesség, Akadémia, Budapest, 1991: 154. old.
[261] Heckenast Gusztáv: A vashámorok elterjedése Magyarországon (XIV.–XV. század) Történelmi Szemle 23 (1980) 1–29. 8 old.

A felülcsapó malmok a Magyar Királyság területén, a legújabb kutatások szerint, a 13. század második felében jelennek meg (1277)[262]. Ez a módszer az un. Patakmalmoknál volt alkalmazott. Ez a fajta eljárás magával vonta, hogy a folyók vagy patakok mentén a vizet felduzzasztják, olykor külön csatornát készítettek a víz energiájának optimalizálásához[263].

De mennyit is termelt egy malom? A meghatározás csak viszonylagos lehet, mert a dokumentumok a legtöbb esetben hallgatnak a malomkerekek számáról, ami a termelést fokozhatta. Egy malom mintegy 250 fő, vagyis 30–40 család ellátását tudta fedezni.[264]

Az adatok alapján a Felső-Tisza vidék négy vármegyéjében, vízimalmokkal találkozhatunk, és azon belül is patakmalmokkal. A legajánlatosabb, ha a címben szereplő sorrendben tekintjük át a malmok számát és elhelyezkedésüket a vármegyéken belül.

Azt még az elején le szeretném tisztázni, hogy a négy vármegye területén lévő malmok jóval hamarabb megépülhettek, mint ahogyan a dokumentumokból értesülünk róla, mivel csak nagyon kevés esetben tudunk utalni a megépülés pontos dátumára.

Ung vármegye területén, mint mindenhol a Magyar Királyságon belül, a malmok elhelyezkedése nem volt távol a királyi vártól. Igy a vármegyében az első malmok az ungvári vártól nem messze, Tarnóc és Sislóc települések határában jöttek létre. 1333. szeptember 21-én, az egri káptalan vizsgálódik abban az ügyben, hogy Sislóc és Kistarnóc birtokok között malom épült, melynek gátja áradást okozott.[265]

1335. március 11-én, Drugeth Vilmos és Ung vármegye 4 szolgabírája vizsgálatot indít abban az ügyben, hogy Sislóc településen az Ung folyó vizének változása miatt, amit Bud birtokán épített új malom gátjai okoztak, a régi malom elpusztult.[266] A helységek megnevezéséből és földrajzi helyzetéből adódóan következtethetünk, hogy Bud birtoka, a mai Botfalva elődje lehetett.

1336-ban tűnik fel először, egy vagyoni osztozkodás alkalmával, Vinna birtokon található malmok.[267] Az okirat tanulsága szerint, a település közelében három malom üzemelt, melynek

[262] VAJKAI ZSÓFIA: Középkori malmaink. In: Műszaki innovációk sorsa Magyarországon. Malomipar – vaskohászat – textilipar . Szerk. ENDREI WALTER. Budapest, 1995. 36–47. 40. old.
[263] Juhász Antal: Malmok, molnárság, sütő- vagy pékmesterség. In: Magyar Néprajz III. Kézmű- vesség, Akadémia, Budapest, 1991: 154. old.
[264] Ferenci László: Vízgazdálkodás a középkorban. In.: Magyar középkori gazdaság- és pénztörténet. Jegyzet és forrásgyűjtemény. Szerk.: Gyöngyössy Márton. Bp., 2006. 128. old.
[265] Kristó Gyula: Anjou–kori Oklevéltár. XVII. 1333. Budapest–Szeged, 2002. – 433. sz.
[266] Kristó Gyula-Makk Ferenc: Anjou–kori Oklevéltár. XIX. 1335. Budapest–Szeged, 2004. – 100. sz.
[267] Piti Ferenc: Anjou–kori Oklevéltár. XX. 1336. Budapest–Szeged, 2004. - 108. sz. DL 85234.

nevei: Adammolna, VezekfyaIuanusmolna és Kuchkfyamolna. Továbbá az is kiderül, hogy a felek a malmok gátjait is elkészítik. Vagy is vízimalmokról van szó.

Egy 1343. évi ismételt birtok örökösödései vitában találkozhatunk a Nagykapos melletti Csicser település mellet található malommal.[268]

1393 februárjában kelt okirat Ung vármegyeinek említi Hegyzávod és Nagycsertészt, mint újonnan telepített falvakat. A két település határában két malomról is tudomást szerezhetünk[269]. A dokumentum fontossága még abban rejlik, hogy a két település a XV. századtól Zemplén vármegyéhez sorolják. Ebből is kitűnik, hogy milyen területeket veszített a vármegye, a szomszédos vármegyével szemben.

1396-ban Ung megye bizonyitja, hogy a Nagymihályiak a Tiba malmának reteszeit megrongálták és árkát eltorlaszolták.[270]

1416. február 17. Garai Miklós nádor elhalasztja Péter nagybányai plébánosnak Leszteméri Annával a Szentes és Jakabháza birtokok közti vitás föld és malom miatt folytatott perét.[271]

A fentiekből kiderül, hogy a vármegye délkeleti részén találhatóak azok a falvak, melyek malommal rendelkeztek. Egészen biztosak lehetünk benne, hogy a vármegye más részein is működhettek malmok, mert a fentebb felsorolt 8 malom nem tudta volna kielégíteni a körülbelül 100 település lisztigényét.

Bereg vármegye területén a középkor folyamán 5 malom megléte bizonyítható.

1380-ban kell okirat Dobrony határában, a Latorca folyó működő malomról értesülünk (*Primo incepissent ab uno molendino eiusdem in fluvio Laturcha sito, deinde processissent in meatu ipsius fluvü Laturcha versus plagam orientalem per longum spatium, ubi unu m eer Lachina appellatum exit de ipso fluvio Laturcha, et ibi a parte possessionis Dobron…*).[272] Sajnos az okiratból nem derül ki, hogy melyik Dobronyról is van szó, és a szöveg sem nyújt pontos információt, hogy pontosan hol is helyezkedhet el. Annyi bizonyos, hogy a Latorca folyón, Császlóc, Gejóc, Hoszzúmező (ДовгеПоле) és Dobrony között.

[268] Piti Ferenc: Anjou–kori Oklevéltár. XXVII. 1343. Budapest–Szeged, 2007. 16. sz., 297. sz. DL 31244
[269] Tringli István: A Perényi család levéltára 1222–1526 (Budapest, 2008. Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 44.) – 168. sz. DL 70685.
[270] Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár I. (1387–1399) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 1. Budapest, 1951. – 4223. sz.
[271] Mályusz Elemér-Borsa Iván: Zsigmondkori oklevéltár V. (1415–1416) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 27. Budapest, 1997. – 1562. sz. DL 85662.
[272] Tringli István: A Perényi család levéltára 1222–1526 (Budapest, 2008. Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 44.) – 137. sz. DL 70668.

1397. április 8. Zsigmond király Perényi Péternek és nővérének, Veronikának ajándékozza Gát települését haszonvételeivel és művelt és műveletlen szántókkal, rétekkel, mezőkkel, szőlőkkel, erdőkkel, berekkel, vizekkel és malmokkal együtt.[273] A malom már korábban megépült, mivel a dokumentum tartalmazza a felsorolásban, illetve egy 4 évvel későbbi okirat a Gáton működő malmot, réginek említik.[274]

1401. január 25-én arról értesülünk, hogy Gút településén létrehozott új malom miatt, Gáton tönkrement a régi malom. Továbbá Zsigmond király elrendeli, hogy ha a Gúton működő malom kisebb vizállással nem tud működni, akkor bontsák azt teljesen le, hogy ne tegyen kárt a Perényi Péter birtokában lévő gáti régebbi malomban.[275]

1460. november 5. Szernye folyón működő malom, Szernye községben. Az oklevélből az is kiderül, hogy nagyjából mennyi lehetet egy malom ára. Egy bizonyos Kwsal-i Jakch 175 forinttal tartozott egy bizonyos Zeech-i Simonnak és Miklósnak, akik vissza nem fizetés esetén, elvehetik Szernye és Újfalu (Beregújfalu) birtokrészeit és a Szernye folyón lévő malmot.[276]

1506. február 22. A szentmiklósi uradalomban említődik malom és malomhely.[277] Pontosan nem lehet meghatározni a malom helyét, de feltehetően a központban, Szentmiklóson működött.

Ugocsa vármegye 20 településén működött malom. Egyedül ez az egy vármegye, ahol megfelelő eloszlásban találjuk a malmokat.

1262-ben, V. István király kiváltságba részesíti a szőllősi hospeseket, mely kiváltságok között szerepelt a malomépítés is.[278] Nem tudjuk pontosan, hogy megépült a malom vagy sem, de annyi bizonyos, hogy a vármegye gazdasági központja[279] nem működheted malom nélkül. Továbbá a település határában felépül vár is arra enged következtetni, hogy szükséges volt egy közeli malom. A gyulai vár közelében a XVI. században már 12-14 malom működött.[280] Ez arra enged következtetni, hogy a XIV. század elején, a Kankó vár közvetlen környezetében is működnie kellet legalább egy malomnak. Továbbá ne feledjük, hogy a Tisza másik oldalán,

[273] Tringli István: A Perényi család levéltára 1222–1526 (Budapest, 2008. Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 44.) – 183. sz. DL 70713.
[274] Uo. 223. sz. DL 70718.
[275] Uo. 223. sz. DL 70718.
[276] Uo. 491. sz. DL 70907.
[277] Uo. 722. sz. DL 71096.
[278] Tringli István: A Perényi család levéltára 1222–1526 (Budapest, 2008. Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 44.) – 3. sz. DL 70614.
[279] Mihók Richárd. Adalékok Nagyszőlős XIII-XIV. századi történetéhez. In: Tudományos Közlemények, Ungvári Nemzeti Egyetem, 2015. 283. old.
[280] Kiss Anikó: A gyulai várbirtok malmainak története. Békés Megyei Múzeumok Közleményei 5. 1978. 269–291.

Királyháza melletti dombon szintén már a XIII. század végén a XIV. század elején megépült a Nyaláb vár[281], ami szintén igényelt, legalább, egy malom meglétét.

1396. augusztus 22. Gyula (Szőlősgyula) faluban a máramarosi ispán, Drág vajda megfelezi birtokrészét Akly-i János fiával, Mátyással.[282] A faluban a Batarcs patakon lévő malom is megosztásra kerül. 1398-ban Mátyás Drág vajdának adja az Akli faluban birtokolt egész részét, amiért cserében megkapja a malom és más, gyulai birtokok egészét.[283]

1450. április 16. A Perényiek örökségének osztása alkalmával hallunk Tekeháza, Feketardó (2 malom) és Túrterebes malmairól.[284] Ezek a malmok, mint Szőlős példáján is láttuk, valószinüleg a XIV. században épültek meg, mint a Nyaláb várt ellátó gazdasági objektumok.

1411. Salánk és Bereg határbejárása alkalmával értesülünk a Borzsán lévő malomról[285], mely véleményem szerint Salánkhoz tartozott. Sajnos a határbejárás nem ad pontos információt arról, hogy a malom melyik községhez is tartozott, De egy 1490-es dokumentum malom és malomhelyet említ, több más településsel egyetemben, Salánkon is.[286]

1455. május. 27. Sásváron működő malommal kapcsolatos vitás ügyről értesülünk.[287] Mivel Sásvár volt Ugocsa vármegye hiteles helye, vagyis ahol a megyei gyüléseket és bírósági tárgyalásokat tartották, ezért feltehetően eléggé központi helyet foglalt el, hogy malma is működhetett. Természetesen a kérdés megnyugtató rendezésére egy külön kutatás adná csak meg a választ, de példaként fel lehet hozni, hogy a megyei gyűlést 1461-ben és 1471-ben[288] is, többször a településen tartják.

1462. június 22-én kelt okirat a Hetény melletti Malomszigetről szól[289], ami a Tisza egyik szigetét jelöli. 1512-ből hallunk ismét a malomról, mely a dokumentum tanulsága szerint, vízimalom volt.[290]

---

[281] Міговк Ріхард. Королівський замок «Ньолаб» у дзеркалі джерел (1262-1515) // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. – Ужгород, 2013. – Вип. 30. 159-160. с.
[282] Tringli István: A Perényi család levéltára 1222–1526 (Budapest, 2008. Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 44.) – 181. sz. DL 71101.
[283] Uo. 193. sz. DL 71068.
[284] Tringli István: A Perényi család levéltára 1222–1526 (Budapest, 2008. Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 44.) – 476. sz. DL 70896/1.
[285] Mályusz Elemér-Borsa Iván: Zsigmondkori oklevéltár III. (1411–1412) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 22. Budapest, 1993) – 1481. sz. DF 209489.
[286] Tringli István: A Perényi család levéltára 1222–1526 (Budapest, 2008. Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 44.) – 630. sz. DL 71024.
[287] C. Tóth Norbert: Ugocsa megye hatóságának oklevelei (1290 1526) (Budapest, 2006.) – 57. sz. DL 38613.
[288] C. Tóth Norbert: Ugocsa megye hatóságának oklevelei (1290 1526). Budapest, 2006. – 68, 69, 70, 95, 96, 97, 98, 99. sz.
[289] U.o. 71. sz. DL 95530.
[290] U.o. 137. sz. DL 65372.

1468. augusztus 9. Beke faluban (Bökény),[291] Beke-i Mihály egy hétre kizárta Pál nevű molnárt a malomból.[292]

1477. január 7-én Chepe-i Akus Márton és Miklós meg Zolthan Máté eltiltja az ardói (Feketeardó) lakosokat, többek között, a csepei malomba való járástól.[293]

1478. július 28-án, egy bizonyos Fodor László, a Sásváron megtartott kihallgatásán, említi meg a Péterfalva településén lévő malmot.[294]

1478. szeptember 22. Fancsikánál találkozunk egy említéssel, mely egy malmot emlit, de nem lehetünk benne biztosak, hogy nem a sásvári malomról lehet-e szó.[295]

1490. július 4. Salánkon, Magyar- és Oroszkomjáton és Nagy- és Kiskaraszlón malmot és malomhelyeket említ a dokumentum.[296]

1495. június 11. a Perényi fiak, a nekik tett hűséges szolgálatokért cserébe, Magh-i Pálnak és Sebestének ajándékozzák minden haszonvételével, így a malommal és a malomhellyel Akli községet. Sebestén a szőlősi Szűz Mária templom plébánosa.[297] 1499-ben Ulászló király örök érvényűen nekik adja a települést.[298]

1513. július 18. Perényi István testvérének Gábornak, négy másik ugocsai és egy szatmári faluval egyetemben, eladja Kirva községét, az ott lévő malommal és malomhellyel együt.[299] Sajnos az adott dokumentumból nem derül ki, hogy a községben is működött malom, vagy a felsorolás csak a többi településre vonatkozik.

1514: április 8. Egy birtokcsere alkalmával értesülünk Nagygérce településen működő malomról.[300]

1514. szeptember 12. Nevetlenfalu és Batár községeket megkapja Perényi Gábor Ulászló királytól, mivel a parasztlázadás idején védelmezték a Nyaláb várat.[301] A szövegből nem derül ki pontosan, hogy melyik település rendelkezett malommal, vagy esetleg mind a kettő.

---

[291] Szabó István: Ugocsa megye. Budapest-Beregszász, 1994. – 141. old.
[292] Uo. 76. sz. DL 38357.
[293] Uo. 106. sz. DL 3081.
[294] Uo. 108. sz. DL 108216.
[295] Uo. 111. sz. DL 69857.
[296] Tringli István: A Perényi család levéltára 1222–1526 (Budapest, 2008. Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 44.) – 630. sz. DL 71024.
[297] Uo. 672. sz. DL 71076.
[298] Uo. 695. sz. DL 71076.
[299] Uo. 768. sz. DL 71126.
[300] Uo. 773. sz. DL 71130.
[301] Uo. 778. sz. DL 71135.

Máramaros vármegye esteében esetében a malmok számát 7 és 10 közzé tehetjük.

1419. március 17. Sajó település malmáról akkor értesülünk, amikor a leleszi konvent Sajói Petermant beiktatja a településre és a malom felébe.[302] Dolhai János fiai 1420-ben vállalják, hogy megoltalmazzák a település új birtokosát.[303] Hasonló módon értesülünk Sajómező és Izasópatak (Szlatinka) malmairól is, amikor 1431. február 22-én, János vajda leányát ezen birtokokba beiktatják.[304]

1475. Január 31. Berezna végre értesülünk, hogy milyen árban mozog a korban egy malom. Bilkei János fia András elad két jobbágytelket és egy malomhelyet 50 budai márkáért és 54 tiszta arany forintért.[305]

1478. június 6. Huszton vizsgálódik a szőlősi-, sásvári-, verévcei- és fancsiki plébánosok, továbbá a huszti polgárok, hogy egy bizonyos János kovács örököseinek jutott örökséget visszaszerezzék. Mivel a szőlősi Nerghes Péter plébános azt tőle megvette. A felsorolásban találkozunk a malommal is a többi örökös dolog között.[306]

1514. augusztus 5. Ulászló király Perényi Gábornak ajándékozza azokat a máramarosi területeket, minden haszonvételével együtt, mint malmokkal és malomhelyekkel együtt, amiket a lázadó máramarosi nemesektől vett el.[307] Ezen malmok és malomhelyek pontos azonosítására további kutatások szükségesek. Annyi bizonyos, hogy Perényi Gábor 1515. március 17-én, Lonka és Bocskó birtokokat is megkapja a királytól, az ottani malmokkal egyeütt.[308]

Máramaros középkori városfejlődéséről megjelent legújabb kiadványban található térképen még három település van feltüntetve, ahol malom működött: Sziget, Szlatina, Szarvaszó.[309]

Összegzésképpen elmondhatjuk, hogy a megmarad dokumentumok vizsgálata alapján, meghatározhatóak a középkori malmok elhelyezkedése a négy vármegyében. Ám a dokumentumok a legtöbb esetben hallgatnak, hogy a malmok hány kerékkel rendelkeztek, ami termelékenységi szempontból nagyon fontos. Mivel ha egy kerékkel rendelkező malom egy

[302] Mályusz Elemér-Borsa Iván: Zsigmondkori oklevéltár VII. (1419–20) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 37. Budapest, 2001. – 194. sz. Mihályi János: Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból. Máramaros-Sziget, 1900. – 131. sz.
[303] Mihályi János: Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból. Máramaros-Sziget, 1900. – 143. sz.
[304] Mihályi János: Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból. Máramaros-Sziget, 1900. – 166. sz.
[305] János: Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból. Máramaros-Sziget, 1900. – 304. sz.
[306] Tringli István: A Perényi család levéltára 1222–1526 (Budapest, 2008. Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 44.) – 578. sz. DL 70984.
[307] Uo. 777. sz. DL 71134.
[308] Uo. 779. sz. DL 71136.
[309] Gulyás László Szabolcs: Városfejlődés a középkori Máramarosban c. könyvében található térkép alapján.

hónap alatt kb. 250 ember liszt szükségletét fedezte, akkor a malomkerekek számának növekedésével ez a szám is nőhetet. Továbbá ne feledkezzünk meg, hogy sok helyen használhatták továbbra is a házi, kézi malmokat. Természetesen még sok nyitott kérdés marad megválaszolásra, mely további levéltári, és esetleges régészeti, kutatásokat kíván meg.

III. Fejezet.

Középkori városfejlődés Nagyszőlős példáján

Szűkebb hazánk történetében rengeteg felderítetlen epizód húzódik meg a levéltárak poros dokumentumai között. Számtalan olyan eseményről nincs tudomásunk, mely a szülővidékünkön játszódott le. Egyik nagyon fontos epizód vidékünk történetében az urbanizáció. Mikortól beszélhetünk városok létezéséről vidékünkön? Mikor kezdődött el a városok fejlődése, és hogyan is változott az idők folyamán? Melyek voltak vidékünk első városai? Ilyen és ezekhez hasonló kérdéseket kell feltenünk, ha közelebb akarunk jutni a szűkebb hazánk középkori történetéhez.

Nagyszőlős korai történetével kevesen foglalkoztak. Komáromy András és Szabó István alap munkáikon kívül, a város behatóbb középkori történelmével ez idáig nem igazán volt vállalkozó kedvű történész. A középkori magyar városfejlődéssel kapcsolatban már más a helyzet. Ebben át kell lapozni olyan történészek munkáit, mint Kubinyi András, Hóman Bálint, Kristó Gyula, Engel Pál, Zsoldos Attila és még nagyon hosszan folytathatnánk a sort.

Nagyszőlős (a továbbiakban csak Szőlős), az idők folyamán több névalakban is feltűnik. A dokumentumok is eltérő névalakban közlik a település nevét: Zceuleus, Zeuleus, Zeulus, Zeleus, Zewlus. De a mai napokban is többféle változatban használódik a város neve: Nagyszőlős, Szőlős, Виноградів, Виноградов, Сивлюш stb.

De mit is nevezünk a középkorban városnak? Mendöl Tibor állítása a következő: „*A város a területi munkamegosztás jellegzetes településformája, mégpedig a területi munkamegosztásban a központi – tehát vagy a területet intenzívebben kihasználó, – vagy pedig a kevésbé mindennapi szükségleteket ellátó – tevékenységekre specializálódott település*”[310].

[310] Mendöl Tibor: Általános településföldrajz. - 28. old.

De hogyan is alakultak ki a városok a középkori Magyarországon? Természetesen a kérdés megválaszolására nagyon hosszan lehetne elmélkedni, ám célom, hogy egy elfogadható középutat találjak. Hóman Bálint és Kristó Gyula is azon véleményének ad hangot, hogy a városok kialakulása a kereskedelemmel kapcsolódnak össze[311]. Tehát a városok, a kereskedelmi utak mentén helyezkedtek el, mely ezáltal a vásár helyéül is szolgált. Hóman is ezen állítást támasztja alá: „*Az első Árpádok korában városokról még szólni nem lehet, hiszen még Európa többi államában is csak gyermekkorát élte ekkor a város, voltak azonban már oly nevezetességre jutott helyek, melyek akár mint világi vagy egyházi hatalom székhelyei, akár mint a kereskedelemnek utak, folyók mentén, vám, rév jelenléte vagy vásárok tartása által keletkezett központjai, a többi helységek közül kiváltak és azoknál rohamosabb emelkedésnek indultak*”[312]. Kristó is megemlíti: „*Abu Hamid szerint Magyarországnak a 12. század közepén 78 városa volt… Az arab utazó bizonyosan az igazgatási központokat, elsősorban a várispánsági székhelyeket tekintette városoknak. A 12. században még valóban csak ezek mutattak városias jegyeket*”[313]. De ezekről a településekről még nem állíthatjuk, hogy városok voltak. Egyszerűen az a helyzet alakult ki, hogy az említett települések lakosai nagy többsége nem foglalkozott földműveléssel, ezért élelmiszer bevitelre szorultak.

Magyarország területén a városok kialakulását a 12. – 13. századra datálhatjuk[314]. De a történészek egybehangzó véleménye szerint, a városok kialakulásában a külföldi népelemek játszottak meghatározó szerepet[315]. Hóman szerint: „*A vezérek korában folytatott életmód, a harcos nép nomád hajlamai, nem voltak alkalmasak a városi élet megalkotására. Elég legyen itt Szent László törvényére, hogy az emberek ne menjenek messze lakni a templomoktól… a magyarság magában nem volt alkalmas városok alapítására, s arra, hogy a polgárságnak törzsévé legyen. Még sokkal kevésbbé alkalmasak erre a leigázott földművelő szláv népek, kik rabszolgasorsba jutottak s később is csak részben olvadtak be a várszerkezethez tartozó várnépek közé*”[316]. Hóman megjegyzi, hogy: „*E nevezetesebb helyeken az ott megforduló – főleg olasz – kereskedők közül is többen letelepszenek, a kik ismerve a fejlettebb külföldi viszonyokat, törekszenek hazánkban is hasonló helyzet kivivására, s mintegy öntudatlanul beoltják e törekvést a velük immár együtt élő hospesekbe és várnépekbe is.*

Az első, a mit elérnek, a vásártartás kiváltsága. Vásár az előtt is volt, csakhogy királyi vásár, hol minden kereskedő vásárpénzt volt köteles fizetni, az új állapotoknak a helybelieknek e

[311] Hóman Bálint. A magyar városok az Árpádok korában. - Bp. 1908. - 178 old. Kristó Gyula. Magyarország története 895-1301. – Bp.: Osiris Kiadó. 2007. – 316 old.
[312] Hóman Bálint. I. m. – 10. old.
[313] Kristó Gyula. I. m. – 188. old.
[314] Kubinyi András. Városfejlődés a középkori Magyarországon. – 154. old.
[315] Hóman Bálint. I. m. Kristó Gyula. I. m . Kubinyi András. I. m.
[316] Hóman Bálint. I. m. – 10. old.

teher alól való felmentésének kellett lennie, vagyis az eddigi királyi vásár, községi vásárrá lett, melyen a község lakói – legalább kisebb árúikkal – megadóztatás nélkül kereskedtek. A fejlődésben ezzel elérték a fokot, a hol a várossá alakulás kezdődik, a biráskodás és vásártartás joga vonja a többit maga után"[317].

A város, mint jogi ismérve szerint, három dolgot kell elkülönítenünk: a szabad bíróválasztás, az autonómia; vagyis hogy a település és a király (illetve helyettese) között más hatóság nem áll; és a teljes vagy részleges vámmentesség[318].

A középkori dokumentumokban sokszor nehéz eligazodni a településformák latin megnevezései között. A 13. században a *villa* (falu), *libera villa* (szabad falu), *villa nostra* (királyi falu) és *civitas* (város) megnevezésekkel találkozunk. A 13. században a civitas jelentette a klasszikus várost, melyet a fallal körülzárt, tehát határos kiterjedésű települések, a lakossága nagyobbrészt iparral és kereskedelemmel foglalkozó településekre használatos. A 14. században a dokumentumok már viszonylag pontos képet festenek le a településformákról. A villa (falu), civitas (város) és az oppidum megnevezéseket használják. Az oppidum a 14. század terméke, mely mezővárost jelentet[319].

A fentiekben vázoltakból kiderült, hogy milyenek is egy középkori város jellemvonásai. A 13. századi tisztázatlanság, a későbbi századokban már pontosan kirajzolja a különböző településformák ismérveit. Most pedig térjünk át a címben lefektetett Szőlős vizsgálatára.

Szőlős első említéséről Komáromy András számol be, ki megemlíti, hogy 1236-ban Dézs város privilégiumában hallunk először a településről[320]. Komáromy is megjegyzi, hogy a Szőlős alapító okirata elveszett, de az egyik legidősebb város Magyarországon[321]. Az első írásos dokumentum 1262-ből maradt ránk[322]. Ebben királyi falunak (villa nostra) említi Szőlőst, melynek lakossága hatalmas kiváltságokat szerez: „*Bármely szabad állapotú ember is akarjon Zeuleus-re menni a letelepedés szándékával, nyugodtan tehesse, és szabadon letelepedhessék, és ahogyan jött, szabadon térhessen is vissza dolgai és személye sérthetetlensége mellett; miután eladta minden épületét megfelelő áron (venditis edificüs propriis sumptibus comparatis), és kifizette a jogos terrágiumot, (iusto terragio), valamint a falunagytól (de villico) engedélyt kapott, világos nappal [távozhat]. Nem tartoznak egyetlen ispán bírósága elé sem, csak a*

[317] Hóman Bálint. A magyar városok az Árpádok korában. - Bp. 1908. – 12. old.
[318] Hóman Bálint. Magyar középkor. - 459. old.
[319] Engel Pál-Kristó Gyula-Kubinyi András. Magyarország története 1301-1526. - 112-116. old.
[320] Komáromy András. Ugocsa vármegye a történelemben. – 121. old.
[321] Uo. – 121.old.
[322] Komáromy. I. m. – 121. old. Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke II. kötet 4. füzet 1290–1301. – 3989. sz.. Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica. II. kötet. 1. Füzet 1255-1272. – 1793. sz. A Perényi család levéltára 1222–1526. – 3. sz.

közösségükből választott bíró vagy falunagy (iudicis seu villici) bírósága elé. Maguk közül falunagyot azt választanak, akit akarnak, és papot szabadon (sponte) fogadhatnak fel. A papnak járó tizedet a földeken hagyják kint. Papjuk minden ötven telek (mansio) után tized címén a királynak, vagy akinek az parancsolja, egy márkát fizet a kijelölt határidőre. A gyilkos a tettéért burájuknak két márkát fizet. Életveszélyes sebzésért egy márkát, egyszerű megsebesítésért (de simplici percussione), akár történik vérontás, akár nem, fél márkát fizetnek. Egymás közti ügyeikben szabadon kiegyezhetnek. Engedélyt kapnak arra, hogy a környező erdőkben (in silvis adiacentibus) őzre (capreolos), farkasra és rókára vadászhassanak, a vizekben szabadon halászhatnak. Minden földdel bíró ház után (de singulis curiis habentibus agros) évenként három, a föld nélküli ház után másfél nehezéket (pondus) fizetnek. Bárhol is legyenek áruikkal (cum suis [mercimorűis]), ne tartóztassák fel őket, hanem ha valakinek bármilyen keresete lenne ellenük, az igazát falunagyuk előtt keresse bíróságuk rendje szerint (ordine iudiciario). Szabad és vámmentes piacot (fórum liberum et absque tributo) tarthatnak hétfőnként. A falu mellett a Tiszán (super Ticiam) révük lehet, a falu közepén közút (libera via) haladhat keresztül. Falunagyuk és a pap Márton napja körül gyűjtse össze a földbért (terragium) és vigye el a királynak. A király által személyesen vezetett seregbe egy felfegyverzett katonát küldjenek. A király egyetlen bárója sem szállhat meg rajtuk hatalmasul. Malmot, más hasznos dolgot (opera utilia) szabadon emelhetnek, szőlőt telepíthetnek, ha akarnak. Továbbá, hogy a vendégek száma gyarapodjék Droch földet és a királyi halászok földjét nekik adja, azonban a halászok földjéből annyit hagyjanak meg a halászoknak, hogy azok megfelelő módon fenn tudják magukat tartani"[323]. V. István király terjedelmes kiváltsággal jutalmazta meg Szőlős lakosságát. Annak ellenére, hogy királyi falunak (villa nostra) neveződik Szőlős, a fentebb felsorolt középkori városi kritériumoknak teljeséggel megfelel. Természetesen nem tudjuk, hogy mekkora lehetet a lakossága a 13. század második felében, de túl nagy számra, akár 1000 főre sem gondolhatunk, tudván, hogy a szomszédságában is alig találkozhatunk kiterjedt településhálózatra[324]. Ám támpontot adhat számunkra az a mondat mely a papi tizeddel foglalkozik: „*Papjuk minden ötven telek (mansio) után tized címén a királynak, vagy akinek az parancsolja, egy márkát fizet a kijelölt határidőre*"[325]. Ha családonként 5 emberrel számolunk, akkor legalább 250 személlyel számolhatunk, vagy esetlegesen ennek kétszeresével.

Kun László uralkodása alatt Szőlős örökjogon nemesi kézbe kerül, tehát az addigi kiváltságait elveszti. 1280. november 23-án kelt okirat tanulsága szerint, Péter fiának Miklós

[323] A Perényi család levéltára 1222–1526. – 3. sz.
[324] Saját kutatásaimra alapozva, mely az Ugocsa vármegyében létrejött településekkel foglalkozik. Szabó István Ugocsa megye monográfiája is ezt hivatott alátámasztani.
[325] A Perényi család levéltára 1222–1526. – 3. sz.

ispánnak és leszármazottainak ajándékozza Szőlőst[326]. Ezt a tényt látszik igazolni, hogy midőn III. András kerül hatalomra a magyar trónon, a szőlősi lakosok kérik a királyt a korábbi kiváltságaik megerősítésében. A király, 1294. szeptember 16-ai[327] keltezéssel át is írja a régi kiváltságaikat. Szőlős elajándékozásáról egy 1299. április 27-i oklevél is megemlékezik, melyben a király elrendeli, hogy vizsgálják ki Miklós ispán utódainak elzavarását[328]. A szőlősi hospesek valamikor az 1290-es évek elején zavarhatták el a rájuk települő ispán utódait.

Nem lehetet könnyű a település élete a belháborúk korában. Nem kerülhette el az ország sorsát Szőlős sem, így Ugocsában is mágnások fosztogató hadai élősködhettek. Károly Róbert király, hogy magának tudhassa Ugocsa lakosságát, 1307. szeptember 3-án kelt okiratban Borsa Bekének (Benedeknek) adományozza Szőlőst[329]. Valószínűleg az Beke idejében épülhetett fel a Fekete hegy oldalán a települést védő vár, a kankó vár. Ám Borsa Beke hamar ellensége lett Károly Róbertnek, így Szőlős csatatérré változott. 1315-ben lezajlik az ostrom, mely a szőlősi Kankó és a királyházi Nyaláb várat is királyi kézbe jutattja[330]. A várak ostromával Tamás mester, Beregi ispán volt megbízva. Erről egy 1315. július 1-én[331] kelt okirat tanúskodik.

A harcok lecsendesülésével lassan visszatért az élet a normális mederbe. Ezt látszik bizonyítani, hogy 1319. március 22-én Károly Róbert megerősíti Szőlős kiváltságait[332]. Szőlős még ekkor is mint villa, vagy is faluként szerepeltetődik az okiratban. A király ekkor még változatlanul írja át a kiváltságokat, ám 10 évvel később, 1329. május 19-én kelt kiváltságlevelében már változásokat iktat be. A változtatások egybe estek a király új gazdaságpolitikájával. Ennek megfelelően minden porta után évente kellet adót fizetni, és évente 21 hordó bort kötelesek a királynak beszolgáltatni, vagy akinek Ő parancsolja[333]. Ezután Szőlős gyors fejlődésnek indult, melyet a korszak nyugodt belpolitikája is elősegített. Megindul az új települések létrejötte, emelkedik a lakosság, az új jó minőségű pénznek köszönhetően pedig felélénkül a kereskedelem is (Károly Róbert idején tér át az ország az arany ezüst alapra). Szőlős olyan szépen felvirágozhatott, hogy a királyné saját birtokába veszi a települést. 1336. február 2-án kelt okirat Szőlőst már városnak (civitas) írja, mely a királynő birtokában van[334]**.** Ugyan ezen év áprilisában kelt okirat egy határjárást rögzít le, mellyel a városhoz kapcsolják a már 1262-es évben is Szőlősnek jutatott Darouch és Halászföldet, mellyel a későbbiekben lesznek majd vitás

[326] A Perényi család levéltára 1222–1526. – 11. sz.
[327] A Perényi család levéltára 1222–1526. – 17. sz.
[328] Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke II. kötet 4. füzet 1290–1301. - 4233. sz.
[329] Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. I. (1301–1321). Szer.: Nagy Imre. Bp., 1878. – 124. sz.
[330] Міговк Ріхард (2013). Королівський замок «Ньолаб» у дзеркалі джерел (1262-1515). – 161. old.
[331] A Perényi család levéltára 1222–1526. – 24 - 25. sz.
[332] U.o. 28. sz. DL 70604.
[333] U.o. 45. sz. DL 70614.
[334] U.o. 51. sz. DL 70622.

problémáik az ardói lakkossággal[335]. A dokumentumból nem pontosan tűnik ki, hogy melyik Ardóról van szó, de nagyobb annak a valószínűsége, hogy a mai Feketeardóról van szó, mellyel a Tiszánál voltak területi vitáik. A két település közti vita nem csendesült, mivel 1342. május 26-án Szőlős lakosai kérik a királyt, hogy az általa kiállított 1336-os oklevelet erősítse meg[336]. Ekkor szerzünk tudomást, Szőlős város bírájáról, bizonyos Telmannus fia Hannusról. Ez a tény is azt támasztja alá, hogy a városi kiváltságoknak megfelelően saját bírája is volt Szőlősnek. Ardó és Szőlős közt a vita még sok ideig nem nyugodott a területek határát illető kérdésben, mert 1348[337], 1351[338], 1357 április[339] és májusában[340], 1358[341] és 1359-ben[342] is a települések közötti peres ügyről értesülünk. 1351-ben annyival színesedik a kép, hogy Szőlős és Rakasz közti birtokok határát is újra meg kell állapítani.

Szőlős város virágzását mi sem bízonyithatná jobban, mint az 1355. december 15-én kelt okira, melyben a Királyháza, Nagyszász (Szászfalu), Ardó és Veréce királyi faluk a szőlősihez hasonló jogokat nyerek, ám bonyolult vitás ügyekben a szőlősi bíró és esküdtjei hozzanak döntést[343]. Ám a fejlődés úgy tűnik nem sokáig tartott. 1378. augusztus 20-án a Tisza bal partján elterülő Nyaláb vár birtokát Szász vajda fiai kapták meg[344]. Ezután a Szőlős határaiért zajló peres ügyekben a hatalmaskodó Szász vajda fiaival kelet szembeszállni a szőlősi polgároknak. 1389-ben a város panaszát maga a királynő hallgatta meg[345], majd 1390-ben a szőlősiek javára hozódik meg a döntés[346]. Ám a város úgy tűnik lassan elvesztí régi fényét. 1396. április 22-én kelt dokumentum már csak mezővárosnak (oppidum) nevezi Szőlőst[347]. Ebben az is közrejátszhatott, hogy a Nyaláb várat birtokló Drágh fiak hatalmaskodtak a vármegye lakossága felet, illetve gátolták a kereskedők mozgását.

A fényéből vesztő egykori várost a király 1399. augusztus 29-én kelt iktatóparancsa értelmében a Perényi családnak adományozza örökjogon[348]. A forrás már mezővárosnak említi Szőlőst, mely a fentebb felsorolt események alakulása miatt veszítette el korábbi címét.

[335] A Perényi család levéltára 1222–1526. - 54. sz. DL 70622.
[336] Uo. 66. sz. DL 70622.
[337] Uo. 75. sz. DL 70629.
[338] Uo. 80. sz. DL 70629.
[339] Uo. 89. sz. DL 70702.
[340] Uo. 90. sz.
[341] Uo. 93. sz. DL 70678 és 70727.
[342] Uo. 94. sz.
[343] Uo. 86. sz. DL 70645.
[344] Komáromy András. Ugocsa vármegye a történelemben. – 27. old. DL 26566.
[345] A Perényi család levéltára 1222–1526. – 152. sz. DL 70676.
[346] Uo. 158. sz. DL 70678.
[347] Uo. 180. sz. DL 71068.
[348] Uo. 207. sz. DL 70708.

Összegzésként elmondható, hogy Szőlős az 1262-es első említése idején, még csak falu, vagy is királyi szabad falu címmel rendelkezik. A 13. század második felében, mikor harc dúlt az országban, a település sok esetben mágnások kezébe került. Igazi tündöklése az Anjou dinasztia idején kezdődött, amikor teljes körű városi rangra emelkedett. Ám a város kiváltságait nem jó szemmel néző szomszédos nemesek folyamatosan ártó szándékkal viseltettek a város ellen, ill. az idegen (Szász vajda és familitása) földesurak megjelenése a vármegyében, elhozta a város lassú romlásának az időszakát.

Tájékoztató jellegű forrás- és irodalom jegyzék:

- Bélay Vilmos. Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. - Budapest, Sylvester Nyomda R-T., 1943.
- Csorba Csaba. Rejtélyes Váraink. – Budapest, 2001. – 451 old.
- Deschman Alajos. Kárpátalja műemlékei. – Budapest, 1990. - 314. old.
- Engel Pál. Magyarország világi archontológiája. - I. 1301-1457. - Bp.: 1996. - 547. old.
- Fakász Mihály. Sasfészek a Latorca völgyében. – KMKSZ, - 247 old.
- Fejér, Georgius. Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Prodromus. - Budae, 1829. - 274 old.
- Fügedi Erik. Ispánok, bárók, kiskirályok. - Bp.: Magvető könyvkiadó, 1986. - 245. old.
- Fügedi Erik. Vár és társadalom a 13-14. századi Magyarországon. - Bp.: Akadémia kiadó, 1977. - 367. old.
- Györffy György. Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I. 3. kiadás. - Bp.: AkadémiaKiadó, 1987. - 531 old.
- KobályJózsef. AdalékokUngvárkeletkezésénekkérdéséhez//KárpátaljaiSzemle, 1994. március-április. 22 – 24. old.
- KomáromiAndrás. Ugocsavármegyeatörténelemben. Válogatott írások. - Ungvár, 2001. - 179 old.
- Komáromy András. Ugocsavármegyekeletkezése. - Budapest: MTA, 1896. - 47 old.
- Kristó Gyula. Anjou–koriOklevéltár. II. 1306-1310. - Budapest–Szeged, 1992. - 618 old.

- Kristó Gyula: Anjou–koriOklevéltár. III. 1311-1314. - Budapest–Szeged, 1994. - 538 old.
- Lehoczky Tivadar. Beregvármegye monographiája. I-III. Kötet. – Ungvár: Polcsek Miksa Könyvnyomda, 1881.
- Mályusz Elemér. Zsigmondkori oklevéltár I. (1387–1399) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 1.). - Budapest, 1951 - 796 old.
- Mihályi János. Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból. - Máramaros-Sziget, 1900. - 674 old.
- NagyImre – DeákFarkas – NagyGyula. Hazai oklevéltár 1234-1536. - Budapest, 1879. – 473 old.
- Nagy Imre. Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. I. (1301–1321). - Budapest, 1878. - 680 old.
- Nagy Imre. Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. VI. (1353–1357). - Budapest, 1891. - 658 old.
- Nagy Imre. Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius VIII. - Budapest, 1891. - 474 old.
- Szabó István. Ugocsa megye. - Budapest-Beregszász: Mandátum - Hatodik Síp, 1994. – 268 old.
- Szentpétery Imre - Borsa Iván. Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke II. kötet 2-3. füzet 1272–1290 (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 9.) - Budapest, 1961. - 336 old.
- SzentpéteryImre. Az Árpád-házikirályokokleveleinekkritikaijegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica. II. kötet. 1. Füzet 1255-1272. - Budapest, 1943. - 196 old.
- Tasnádi Nagy Gyula. Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. VII. (1358. jan. 1.–1359. márcz. 31.). - Budapest, 1920. - 704 old.
- Weisz Boglárka. Vásárok és lerakatok a középkori Magyar Királyságban. – Bp.: MTA Bölcsésztudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2012. – 168. old.

Adattár

Településszerkezet változásai Észak-kelet Magyarország vármegyéinek területén.

A Magyar Királyság területe a XIV. század elején Észak-kelet irányban kisebb kiterjedésű volt, mint a későbbi századokban. A királyság területe a Kárpátok lábáig nyúlt el, az Ungvár, Munkács, Beregszász, Nagyszőlős, Huszt, Máramarossziget vonaláig. A XIII. század végétől gyorsul fel az Észak-kelet irányú terjeszkedés, mely a XV. század végén, XVI. század elején zárul le.

Észak-kelet Magyarország területén, 1301- 1526 között folyamatosan alakulnak ki a vármegyék közigazgatási határai. Az említett területen belül, négy egykori vármegye területi változásait tekintsük át: Ung-, Bereg-, Ugocsa- és Máramaros vármegye. Az említet négy vármegye a XIII. század végén kezd kiformálódni, ám területi változások az elkövetkezendő századokban is végbemennek.

Észak-kelet Magyarország területe határvédő funkciót látott el, a tőle keletebbre lévő területekkel szemben. Az 1241-es mongol-tatár betörésig az említett terület a gyepű részét képezte, ezáltal területe gyéren lakottnak számított. A gyepű, egy határvédő funkciót ellátó terület volt, melynek funkciója, hogy a hegyvidéket teljesen lakatlanul hagyták és a hágókon, mesterséges akadályokat helyeztek el. Ez egészen a mongol-tatár betörésig jó eljárásnak bizonyult.

A XIII. század végén az egész Magyar Királyság területén megkezdődik a kőből készült váraknak az építése. Ekkor kezdődik el az említet négy vármegyének a létrejötte, és kezd kialakulni a nemesi társadalom. Ung-, Bereg- és Ugocsa vármegyék területe már a XIII. század végén kezd körvonalazódni, Máramaros vármegye területe pedig csak a XIV. század elején kezd kialakulni. A nagyobb települések, mint Kapos, Ungvár, Munkács, Beregszász, Bereg, Szőlős, Királyháza, Szászfalu, Huszt, Máramarossziget stb. már a XIII. – XIV. század folyamán meghatározó kereskedelmi és adminisztrációs központokká válnak.

Ahhoz, hogy pontos képet kaphassunk a vármegyék határainak változásáról, megkel vizsgálnunk a települések megalakulásának idejét. Pontosan meghatározni a települések létrejöttét igen nehéz, ezért minden esetben az első írott említést vesszük alapul. Nagy valószínűség szerint, ha egy települést az okiratok megemlítenek, akkor az adott település lakossága adófizetés formájában az adott királysághoz kapcsolódott. Ebből kiindulva, megrajzolhassuk a Magyar Királyság, és azon belül a vármegyék határainak időbeli változását.

Legegyszerűbb, hogy ha a négy vármegye településszerkezetét külön-külön tárgyaljuk. A könnyebb áttekintés érdekében 50 éves időhatárok között tárgyaljuk a települések létrejöttét. Minden esetben a legkorábbi írott említést vesszük alapul, ezáltal pontos képet kaphatunk a települések számáról és kiszámítható a vármegyék lakosságának időbeli változása.

A vármegyék településszerkezeti változásai folyamán feltüntetésre kerül a település régi megnevezése, illetve a jelenlegi hivatalos neve és az országé, amihez a mai napokban tartozik és az első dátum amely a település megjelenése köthető.

Ung vármegye.

Ung vármegye a XIV. század második felében kezd területileg kirajzolódni. Területe az Ung folyó két oldalán terült el, melynek síksági folyásai részé betelepült. A települések és a lakosság túlnyomó többsége a vármegye Dél, Dél-nyugati területén, vagy is a sík területen helyezkedett el. Területileg a közepes vármegyék közzé sorolható, mely határvédő szerepet töltött be. Ung vármegyét nyugaton Zemplén vármegye határolta, délen Szabolcs-, keleten Bereg vármegye, északon Galicia. Területi változásai a szomszédos vármegyékkel szemben a XIV. – XVI. század folyamán elenyésző volt. Nyugaton Zemplén vármegyével szemben volt területi vesztesége és gyarapodása, keleten kisebb mértékben pont ez jellemző Bereg vármegyével szemben is.

1301. előtt mindössze hét településről van tudomásunk Ung vármegye területén.

Ungvár (Ужгород, Ukrajna) 1292[349]. Ekkor mint Hungwar néven említik. Bező (Bežovce, Szlovákia) 1292[350]. Kiskapos (Malé Kapušany, Szlovákia) 1274[351].Nevicke (Невицьке, Ukrajna) 1274[352]. Ekkor a vár és a várhoz tartozó jobbágyok említődnek. Valószínűnek tartom, hogy a település is az adott dátumhoz kapcsolható. Rát (Ратівці, Ukrajna)

[349] Wenzel Gusztáv: Árpádkori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. X. (Pest, 1873.) 74. old.
[350] Csánki Dezső. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Bp.: Magyar tudományos akadémia, - 1890.
[351] Szentpétery Imre-Borsa Iván: Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke II. kötet 2-3. füzet 1272–1290 (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 9. Budapest, 1961) 80. old.
[352] Szentpétery Imre-Borsa Iván: Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke II. kötet 2-3. füzet 1272–1290 (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 9. Budapest, 1961) 80. old.

1270[353]. Rebrin (Kráskarebrény - Zemplínska Široká, Szlovákia) 1299[354]. Szenna (Ungszenna – Senné, Szlovákia) 1263[355].

A fentiekből kirajzolódik, hogy az adott terület majd teljes egészében lakatlan volt. Települések csak a sík területen léteztek, és valószínűleg, csak határvédő és a kereskedelem védelmét szolgáló erődítménye kiszolgálásához szükséges lakosság telepedet le.

1301 – 1350.

Bátfa (Батфа, Ukrajna) 1330[356]. Csap (Чоп, Ukrajna) 1341. január. 15[357].Csepely (beleolvadt Nagykaposba, Szlovákia) 1337[358]. Csicser (Čičarovce, Szlovákia) 1324[359].Gerény (Горяни, Ukraja) 1310. szeptember 21[360]. Beleolvadt Ungvárba. Gézsény (Hažín, Szlovákia) 1336. március. 11[361]. Hosszumező (Unghosszúmező) (Довге Поле, Ukrajna) 1331[362]. Karcsava (Krčava, Szlovákia) 1302[363]. Kelecsény (Nyarádkelecsény) (Kapušianske Kľačany, Szlovákia) 1315[364].Kerész (Krišov, Szlovákia) 1332-7[365].Ketergény (Розівка, Ukrajna) 1343. október 31[366]. Korláthelmec (Putka-Helmec – Холмець, Ukrajna) 1313. május 25[367]. Lucska (Vámoslucska – Lúčky, Szlovákia) 1336. március 11[368]. Nagykapos (Veľké Kapušany, Szlovákia) (1314.) aug. 11[369]. Országos vásárját pl. 1480-ban, említik[370]. Minaj (Минай, Ukrajna) 1343. október 31[371]. Palágykomoróc (Паладь Комарівці, Ukrajna) 1347. október. 28[372]. Pálóc (Pavlovce nad Uhom,

[353] Szentpétery Imre: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica. II. kötet. 1. Füzet 1255-1272. (Budapest, 1943.) 153. old.
[354]Csánki Dezső. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Bp.: Magyar tudományos akadémia, - 1890.
[355] Szentpétery Imre: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica. II. kötet. 1. Füzet 1255-1272. (Budapest, 1943.) 16. old.
[356] Almási Tibor–Kőfalvi Tamás: Anjou–kori Oklevéltár. XIV. 1330. (Budapest–Szeged, 2004.) 357. old.
[357] Sebők Ferenc: Anjou–kori Oklevéltár. XXV. 1341. (Budapest–Szeged, 2004.) 24. old.
[358] Csámki Dezső. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Bp.: Magyar tudományos akadémia, - 1890.
[359] Fejér, Georgius: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tomi VIII. Vol. 2. (Budae, 1832.) 585. old.
[360] Kristó Gyula: Anjou–kori Oklevéltár. II. 1306-1310. (Budapest–Szeged, 1992.) 416. old.
[361] Piti Ferenc: Anjou–kori Oklevéltár. XX. 1336. (Budapest–Szeged, 2004.) 125. old.
[362] Tóth Ildikó Éva: Anjou–kori Oklevéltár. XV. 1331. (Budapest–Szeged, 2004.) 289. old.
[363] Kristó Gyula: Anjou–kori Oklevéltár. I. 1301-1305. (Budapest–Szeged, 1990.) 183. old.
[364]Csánki Dezső. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Bp.: Magyar tudományos akadémia, - 1890.
[365]U.o.
[366] Piti Ferenc: Anjou–kori Oklevéltár. XXVII. 1343. (Budapest–Szeged, 2007.) 450. old.
[367] Kristó Gyula: Anjou–kori Oklevéltár. III. 1311-1314. (Budapest–Szeged, 1994.) 232. old.
[368] Piti Ferenc: Anjou–kori Oklevéltár. XX. 1336. (Budapest–Szeged, 2004.) 125. old.
[369] Kristó Gyula: Anjou–kori Oklevéltár. III. 1311-1314. (Budapest–Szeged, 1994.) 362. old.
[370] Csánki Dezső. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Bp.: Magyar tudományos akadémia, - 1890.
[371] Piti Ferenc: Anjou–kori Oklevéltár. XXVII. 1343. (Budapest–Szeged, 2007.) 450. old.
[372] Sebők Ferenc: Anjou–kori Oklevéltár. XXXI. 1347. (Budapest–Szeged, 2007.) 517. old.

Szlovákia) 1327. szeptember. 1[373]. A megye gyakran tartotta e helyen gyűléseit[374]. Ptruksa (Szirénfalva – Ptrukša, Szlovákia) 1311[375].

Ruszka (Dobóruszka – Ruská, Szlovákia) 1332-7[376]. Sislóc (Шишлівці, Ukrajna) 1323. január 11[377]. Szelmenc (Kis-) (МаліСелменці, Ukrajna) 1331. május. 29[378].Szelmenc (Nagy-) (Veľké Slemence, Szlovákia) 1331. május 29[379]. Szürte (Сюрте, Ukrajna) 1339. május. 31. – július. 1. között[380]. Tarnóc (Ungtarnóc – Тарнівці, Ukrajna) 1330[381]. Tegenye (Ťahyňa, Szlovákia) 1333[382]. Veskóc (Veškovce, Szlovákia) 1347. szept. 10[383]. Zbugya (Izbugya – Zbudza, Szlovákia) 1337[384].

A fentiekből kiderül, hogy az 1301 – 1350 közti időszakban 27 új település tűnik fel. Ezáltal a települések száma 1350-re, 34-re emelkedik. Továbbra is a sík területen jönnek létre a települések, melyek a már meglévők szomszédságában jönnek létre.

1351 – 1400.

Császlóc (Часлівці, Ukrajna) 1393. február 28[385]. Csertész (Čertižné, Szlovákia) 1393. február 28[386].Darma (Őrdarma) (Сторожниця, Ukrajna) 1399. május 9[387]. Domonya (Alsó-) (Beolvad Ungvár városába) 1384[388]. Domonya (Felső-) (Оноківці, Ukrajna) 1384[389]. Gálocs (Галоч, Ukrajna) 1400. december 29[390]. Gejőc (Kis-) (МаліГеївці, Ukrajna) 1388. május 30[391]. Gejőc (Nagy-) (ВеликіГеївці, Ukrajna) 1388. május 30[392].

---

[373] Almási Tibor: Anjou–kori Oklevéltár. XI. 1327. (Budapest–Szeged, 1997.) 199. old.
[374] Csánki Dezső. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Bp.: Magyar tudományos akadémia, - 1890.
[375] Kristó Gyula: Anjou–kori Oklevéltár. III. 1311-1314. (Budapest–Szeged, 1994.) 95. old.
[376] Csánki Dezső. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Bp.: Magyar tudományos akadémia, - 1890.
[377] Blazovich László-Géczi Lajos: Anjou–kori Oklevéltár. VII. 1323. (Budapest–Szeged, 1991.) 127. old.
[378] Tóth Ildikó Éva: Anjou–kori Oklevéltár. XV. 1331. (Budapest–Szeged, 2004.) 122. old.
[379] U.o. - 122. old.
[380] Piti Ferenc: Anjou–kori Oklevéltár. XXIII. 1339. (Budapest–Szeged, 1999.) 161. old.
[381] Almási Tibor–Kőfalvi Tamás: Anjou–kori Oklevéltár. XIV. 1330. (Budapest–Szeged, 2004.) 357. old.
[382] Fejér, Georgius: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tomi VIII. Vol. 7. (Budae, 1842.) 250. old.
[383] Sebők Ferenc: Anjou–kori Oklevéltár. XXXI. 1347. (Budapest–Szeged, 2007.) 436. old.
[384] Fejér, Georgius: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tomi VIII. Vol. 4. (Budae, 1832.) 280. old.
[385] Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár I. (1387–1399) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 1. Budapest, 1951) 310. old.
[386] U.o. - 310. old.
[387] U.o. - 648. old.
[388] Fejér, Georgius: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tomi X. Vol. 8. (Budae, 1843.) 148. old.
[389] U.o. - 148. old.
[390] Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár II. (1400–1410) : Első rész (1400–1406) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 3. Budapest, 1956) 86. old.
[391] Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár I. (1387–1399) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 1. Budapest, 1951) 55. old.

Helmec (Királyhelmec) (Kráľovský Chlmec, Szlovákia) 1387. szeptember 14[393]. Homok (Kincseshomos) (Холмок, Ukrajna) 1388. augusztus 10[394]. Jenke (Jenkovce, Szlovákia) 1390. április 19[395]. Kereknye (Коритняни, Ukrajna) 1397. május 30[396]. Koromlak (Koromľa, Szlovákia) 1393[397].Nyárád (Nyarádkelecsény - Kapušianske Kľačany, Szlovákia) 1398. május 29[398]. Pályin (Palín, Szlovákia) 1394. szeptember 15[399]. Ricse (Ricse, Magyarország) 1390. május 31[400]. Tiba (Tibava, Szlovákia) 1396. január 6[401]. Valkája (Ungordas – Вовкове, Ukrajna) 1388. május 30[402].

1351 – 1400 között 18 új település jön létre a vármegyében, ami a betelepülésben lassuló tendenciát mutat. Valósínű, hogy már a meglévő települések lakosságának a száma emelkedett. Az újonnan megjelent települések zöme, a jó szántóföldekkel rendelkező Ungvár Szobránc közti részen jönnek létre.

1401 – 1450.

---

[392] Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár I. (1387–1399) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 1. Budapest, 1951) 55. old.
[393] U.o. - 22. old.
[394] C. Tóth Norbert: A leleszi konvent országos levéltárában lévő Acta anni sorozatának oklevelei. I. közlemény 1387–1399. (Pótlás a Zsigmondkori oklevéltár I. kötetéhez) (A Nyíregyházi Jósa András Múzeum évkönyve 47. Nyíregyháza, 2005)
Történelem • C. Tóth Norbert: A leleszi konvent országos levéltárában lévő Acta anni sorozatának oklevelei. I. közlemény 1387–1399. (Pótlás a Zsigmondkori oklevéltár I. kötetéhez) 250. old.
[395] Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár I. (1387–1399) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 1. Budapest, 1951) 165. old.
[396] Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár I. (1387–1399) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 1. Budapest, 1951) 527. old.
[397] Csánki Dezső. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Bp.: Magyar tudományos akadémia, - 1890.
[398] C. Tóth Norbert: A leleszi konvent országos levéltárában lévő Acta anni sorozatának oklevelei. I. közlemény 1387–1399. (Pótlás a Zsigmondkori oklevéltár I. kötetéhez) (A Nyíregyházi Jósa András Múzeum évkönyve 47. Nyíregyháza, 2005) 314. old.
[399] Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár I. (1387–1399) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 1. Budapest, 1951) 397. old.
[400] C. Tóth Norbert: A leleszi konvent országos levéltárában lévő Acta anni sorozatának oklevelei. I. közlemény 1387–1399. (Pótlás a Zsigmondkori oklevéltár I. kötetéhez) (A Nyíregyházi Jósa András Múzeum évkönyve 47. Nyíregyháza, 2005) 258. old.
[401] Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár I. (1387–1399) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 1. Budapest, 1951) 463. old.
[402] U.o. - 55. old.

Baranya (Бараниниці, Ukrajna) 1415. május 9[403]. Berezna (Nagy-) (ВеликийБерезний, Ukrajna) 1427[404]. Botfalva (Ботфалва, Ukrajna) 1422. február 23[405]. Budaháza (Budince, Szlovákia) 1412. október 6[406].

Csecseho (Zuhogó – Čečehov, Szlovákia) 1419[407]. Dubrinics (Дубриничі, Ukrajna) 1427[408]. Dobróka (Dúbravka, Szlovákia) 1412[409]. Fekésháza (Fekišovce, Szlovákia) 1422. február 23[410]. Gajdos (Gajdoš, Szlovákia) 1427[411]. Hliviscse (Hlivištia, Szlovákia) 1449. június 8[412]. Hunkóc (Hunkovce, Szlovákia) 1427[413]. Horlyó (Худльово, Ukrajna) 1407. szeptember 1[414]. Iske (Ižkovce, Szlovákia) 1407. június 7[415]. Jeszenő (Jasenov, Szlovákia) 1371. Csak egy 1412. november 14-án kelt dokumentum említi Ung vármegyeinek[416]. Jósza (Jovsa, Szlovákia) 1418. augusztus 24[417]. Koncháza (Концово, Ukrajna) 1408. február 14[418]. Kereszt (Kristy, Szlovákia) 1413. december 21[419]. Oroszkomoróc (РускіКомарівці, Ukrajna) 1415[420].Lakárd (Lekárovce, Szlovákia) 1419. február 9[421]. Németi (Alsó-) (Nižné Nemecké, Szlovákia) 1405. február 27[422]. Németi (Felső-) (Vyšné

[403] Mályusz Elemér-Borsa Iván: Zsigmondkori oklevéltár V. (1415–1416) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 27. Budapest, 1997) 198. old.
[404] Csánki Dezső. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Bp.: Magyar tudományos akadémia, - 1890.
[405] Borsa Iván-C. Tóth Norbert: Zsigmondkori oklevéltár IX. (1422) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 41. Budapest, 2004) 82. old.
[406] Mályusz Elemér-Borsa Iván: Zsigmondkori oklevéltár III. (1411–1412) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 22. Budapest, 1993) 639. old.
[407] Csámki Dezső. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Bp.: Magyar tudományos akadémia, - 1890.
[408] Engel Pál: Kamarahaszna-összeírások 1427. (Budapest, 1989. Új Történelmi Tár 2.)
[409] Fejér, Georgius: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tomi X. Vol. 3. (Budae, 1838.) 98. old.
[410] Borsa Iván-C. Tóth Norbert: Zsigmondkori oklevéltár IX. (1422) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 41. Budapest, 2004) 82. old.
[411] Engel Pál: Kamarahaszna-összeírások 1427. (Budapest, 1989. Új Történelmi Tár 2.) 165. old.
[412] Nagy Gyula: A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára. II. (Budapest, 1889.) 412. old.
[413] Engel Pál: Kamarahaszna-összeírások 1427. (Budapest, 1989. Új Történelmi Tár 2.) 166. old.
[414] Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár II. (1400–1410) : Második rész (1407–1410) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 4. Budapest, 1958) 81. old.
[415] U.o. - 56. old.
[416] Mályusz Elemér-Borsa Iván: Zsigmondkori oklevéltár III. (1411–1412) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 22. Budapest, 1993) 680. old.
[417] Nagy Gyula: A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára. II. (Budapest, 1889.) 202. old.
[418] Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár II. (1400–1410) : Második rész (1407–1410) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 4. Budapest, 1958) 110. old.
[419] Mályusz Elemér-Borsa Iván: Zsigmondkori oklevéltár IV. (1413–1414) Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 25. Budapest, 1994) 349. old.
[420] Csámki Dezső. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Bp.: Magyar tudományos akadémia, - 1890.
[421] Mályusz Elemér-Borsa Iván: Zsigmondkori oklevéltár VII. (1419–20) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 37. Budapest, 2001) 55. old.
[422] C. Tóth Norbert: A leleszi konvent országos levéltárában lévő Acta anni sorozatának oklevelei – II. közlemény 1400–1410. (Pótlás a Zsigmondkori oklevéltár II. kötetéhez) (A Nyíregyházi Jósa András Múzeum évkönyve 48. Nyíregyháza, 2006) 358. old.

Nemecké, Szlovákia) 1405. február 27[423]. Palló (Палло, Ukrajna) 1421. február 22[424]. Perecseny (Перечин, Ukrajna) 1427[425]. Sárosmező (Blatná Polianka, Szlovákia) 1417[426].

Szentes (Szenteske – Svätuš, Szlovákia) 1386. Először egy 1414. február 17-i[427] dokumentum sorolja Ung vármegyéhe, addig Zemplénhez tartozott. Szobránc (Sobrance, Szlovákia) 1411. június 12[428]. Porosztó (Porostov, Szlovákia) 1415. február 21[429]. Radvánc (Радванка, Ukrajna). Beolvadt Ungvárba. 1412. január 4[430]. Remete (Sárosremete - Blatné Remety, Szlovákia) 1415. február 26[431]. Ruszkóc (Руське, Ukrajna) 1415. október 6[432]. Székó (Sejkov, Szlovákia) 1412. május 10[433]. Szlatina (Верхня Солотвина, Ukrajna) 1421. május 25[434]. Tasolya (Tašuľa, Szlovákia) 1423. június 16[435]. Ubrezs (Úbrež, Szlovákia) 1404. február 25[436]. Vaján (Vojany, Szlovákia) 1425. július 21[437]. Vajkóc (Kapušianske Vojkovce, Szlovákia) 1403. november 2[438]. Verbóc (Kisverbóc – Vrbovec, Szlovákia) 1420. május 24[439]. Beleolvadt Nagymihály városba. Viszoka (Magasrév - Vysoká nad Uhom, Szlovákia) 1423[440]. Zahar

[423] C. Tóth Norbert: A leleszi konvent országos levéltárában lévő Acta anni sorozatának oklevelei – II. közlemény 1400–1410. (Pótlás a Zsigmondkori oklevéltár II. kötetéhez) (A Nyíregyházi Jósa András Múzeum évkönyve 48. Nyíregyháza, 2006) 358. old.
[424] Borsa Iván-C. Tóth Norbert: Zsigmondkori oklevéltár VIII. (1421) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 39. Budapest, 2003) 81. old.
[425] Engel Pál: Kamarahaszna-összeírások 1427. (Budapest, 1989. Új Történelmi Tár 2.) 169. old.
[426] Csámki Dezső. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Bp.: Magyar tudományos akadémia, - 1890.
[427] Mályusz Elemér-Borsa Iván: Zsigmondkori oklevéltár IV. (1413–1414) Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 25. Budapest, 1994) 395. old.
[428] Mályusz Elemér-Borsa Iván: Zsigmondkori oklevéltár III. (1411–1412) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 22. Budapest, 1993) 214. old.
[429] Mályusz Elemér-Borsa Iván: Zsigmondkori oklevéltár V. (1415–1416) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 27. Budapest, 1997) 124. old.
[430] Mályusz Elemér-Borsa Iván: Zsigmondkori oklevéltár III. (1411–1412) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 22. Budapest, 1993) 379. old.
[431] Mályusz Elemér-Borsa Iván: Zsigmondkori oklevéltár V. (1415–1416) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 27. Budapest, 1997) 137. old.
[432] U.o. - 316. old.
[433] Mályusz Elemér-Borsa Iván: Zsigmondkori oklevéltár III. (1411–1412) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 22. Budapest, 1993) 507. old.
[434] Tringli István: A Perényi család levéltára 1222–1526 (Budapest, 2008. Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 44.) 186. old.
[435] C. Tóth Norbert: Zsigmondkori oklevéltár X. (1423) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 43. Budapest, 2007) 337. old.
[436] Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár II. (1400–1410) : Első rész (1400–1406) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 3. Budapest, 1956) 353. old.
[437] Nagy Imre–Deák Farkas–Nagy Gyula: Hazai oklevéltár 1234-1536. (Budapest, 1879.) 381. old.
[438] Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár II. (1400–1410) : Első rész (1400–1406) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 3. Budapest, 1956) 313. old.
[439] Mályusz Elemér-Borsa Iván: Zsigmondkori oklevéltár VII. (1419–20) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 37. Budapest, 2001) 406. old.
[440] C. Tóth Norbert: Zsigmondkori oklevéltár X. (1423) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 43. Budapest, 2007) 606. old.

(Záhor, Szlovákia) 1422. május 17[441]. Zalacska (Zalužice, Szlovákia) 1416. december 2[442]. Zavadka (Fogas – Závadka, Szlovákia) 1427[443].

Mint kiderül, a tárgyalt időszakban, egy nagyon nagy betelepülési hullám veszi kezdetét, amit a 41 új település léte bizonyít. Csak betelepülésről beszélhetünk, mert a tárgyalt 50 éves periódus alatt, nem lehetett akkora népszaporulat, hogy ennyi új település létrejöjjön. Területi gyarapodás is történik, mivel Jeszenő és Szentes települések Zemplén vármegyéből Ung vármegyébe kerülnek. Így, 1450-re a települések száma a vármegyében 93-ra emelkedik.

1451 – 1500.

Árok (Ярок, Ukrajna) 1499[444]. Ókemence (Кам'яниця, Ukrajna) 1451[445]. Sztrippa (Стрипа, Ukrajna) 1489. június 5[446].

Mint látható, 1451 után lelassul a települések létrejötte, és mindössze 3 új településről értesülünk, az adott időszakban. Az újabb nagyszámú betelepülés, csak a XVI. század végén XVII. század elején kezdődik újra.

A fentiekből kiderül, hogy Ung vármegye településszerkezete hogyan is változott az évszázadok folyamán. 1526-ra a vármegyében bizonyítottan 96 település létezett. A települések elhelyezkedéséből kirajzolódnak a fő útvonalak. Ezek a szomszédos vármegye központok irányába mutatnak, melyek mentén alakult ki a legtöbb település.

De hogyan is változott a lakosság száma? Pontos adatokat nehéz mondani, de ha településenként 100 fővel számolunk, akkor egy viszonylagosan elfogatható számot kapunk. Így 1301 előtt a terület lakossága csupán 700 – 800 főre tehető. 1350-re ez a szám eléri az 3400 –

[441] Borsa Iván-C. Tóth Norbert: Zsigmondkori oklevéltár IX. (1422) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 41. Budapest, 2004) 176. old.
[442] Mályusz Elemér-Borsa Iván: Zsigmondkori oklevéltár V. (1415–1416) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 27. Budapest, 1997) 662. old.
[443] Csánki Dezső. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Bp.: Magyar tudományos akadémia, - 1890.
[444]Csánki Dezső. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Bp.: Magyar tudományos akadémia, - 1890.
[445]U.o.
[446] Thallóczy Lajos–Horváth Sándor: Alsó-szlavóniai okmánytár (Dubicza, Orbász és Szana vármegyék). 1244-1710. (Budapest, 1912. Magyarország melléktartományainak oklevéltára. Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum 3.) 339. old.

3500 főt. 1400-ra 5200 – 5300 fő. 1450-re 9200 – 9300. 1500-ra a vármegye népessége 10000 – 10200 főre tehető.

Bereg vármegye.

Bereg vármegye, a négy vármegye közül, a legkorábban betelepült terület. A vármegye magába foglalja a Latorca és a Tisza völgyét. A vereckei hágó és a Latorca folyó völgye már évszázadok óta a Kárpátok hegyein való átjutás egyik legforgalmasabb útvonala. Ezért is lehetséges, hogy Beregszász és Munkács közötti rész és a Tisza partján igen hamar kialakultak a települések.

Bereg vármegyében 1526 előtti időszakban 100 település léte bizonyos. Zömében a síkságon és a Latorca mentén.

1301 előtti időszakban 31 település léte bizonyos. Két uradalmi központ található a vármegyében: Munkács és Beregszász. Ezáltal kirajzolódik a korai megyei rendszer alapjai, mely a XIV. század elejére, vármegyévé alakul át.

Tekintsük át az 1301 előtt megjelent településeket.

Adony (Tiszaadony, Magyarország) 1290. Badaló (Бадалово, Ukrajna) 1226. Barabás (Barabás, Magyarország) 1288. Bátyú (Батьово, Ukrajna) 1270. Bereg (Великі Береги, Ukrajna) 1214. Bótrágy (Батрадь, Ukrajna) 1270. Bród (Bród, Magyarország) 1264. Csaroda (Csaroda, Magyarország) 1299. Daróc (Beregdaróc, Magyarország) 1284. Déda (Дийда, Ukrajna) 1274. Dobrony (Nagy-) (Велика Доброньь, Ukrajna) 1270. Dobrony (Kis-) (Мала Доброньь, Ukrajna) 1270. Gecse (Геча, Ukrajna) 1232. Halábor (Галабор, Ukrajna) 1300. Hetyen (Гетен, Ukrajna) 1270. Ignéc (Зняцьово, Ukrajna) 1248. Kovászó (Квасове, Ukrajna) 1270. Lónya (Lónya, Magyarország) 1270. Munkács (Мукачево, Ukrajna) 1150. Muzsaj (Мужієве, Ukrajna) 1232. Papi (Попово, Ukrajna) 1261. Rafajna (Рафайнове, Ukrajna) 1270. Szentmiklós (Чинадійово, Ukrajna) 1263. Som (Шом, Ukrajna) 1270. Szernye (Серне, Ukrajna) 1270. Szolyva (Свалява, Ukrajna) 1263. Tarpa (Tarpa, Magyarország) 1299. Tiszavid (Tiszavid, Magyarország) 1290. Uruktelke-1255. Eltűnt. Verecke (Нижні Ворота, Ukrajna) 1263. Zápszony (Запсонь, Ukrajna) 1271

1301 – 1350 közötti időszakban megjelent települések:

Ardó (Чепивка, Ukrajna) 1347. máj. 16[447]. Beleolvadt Beregszász városába. Balazsér (Балажер, Ukrajna) 1323. máj. 19[448]. Barkaszó (Баркасове, Ukrajna) 1312. ápr. 4[449]. Bilke (Білки, Ukrajna) 1347. máj. 8[450]. Búcsú 1321 jún. 5[451]. Beleolvadt Beregszász városába.

Dercen (Дерцен, Ukrajna) 1321. jún. 5[452]. Gelénes (Gelénes, Magyarország) 1301. február 4[453]. Ilosva (Іршава, Ukrajna) 1341. december 3[454]. Iványi (Іванівці, Ukrajna) 1333[455]. Kaszony (Косонь, Ukrajna) 1349. július 4[456]. Kerecseny (Tiszakerecseny, Magyarország) 1343[457]. Kígyós (Кідьош, Ukrajna) 1323[458]. Kusnica (Кушниця, Ukrajna) 1318[459]. De ekkor még nagy valószínűség szerint Máramaroshoz tartozott. Macsola (Мочола, Ukrajna) 1327. jún. 28[460]. Rákos (Ракошино, Ukrajna) 1333[461]. Tákos (Tákos, Magyarország) 1321. jan. 15[462]. Vári (Вари, Ukrajna) 1321[463].

A fentiekből kiderül, hogy 1301 – 1350 közötti időszakban 17 új település jön létre, zömében a már meglévők közzé. Kusnica települése hovatartozása bizonytalan csupán, mely lehetséges, hogy Máramaros vármegyéhez tartozott. Az új települések megjelenése kirajzolja, hogy Bereg vármegye határai kelet, nyugat és deli irányba, már a XIV. Század közepére kirajzolódnak.

1351 – 1400.

Bégány (ВеликаБийгань, Ukrajna) 1396. március. 6[464]. Csoma (Чома, Ukrajna) 1391. Ápr. 13[465]. Fejércse (Hetefejércse, Magyarország) 1353[466]. Fornos (Форнош, Ukrajna) 1392.

[447] Sebők Ferenc: Anjou–kori Oklevéltár. XXXI. 1347. (Budapest–Szeged, 2007.) 24. old.
[448] Blazovich László-Géczi Lajos: Anjou–kori Oklevéltár. VII. 1323. (Budapest–Szeged, 1991.) 98. old.
[449] Kristó Gyula: Anjou–kori Oklevéltár. III. 1311-1314. (Budapest–Szeged, 1994.) 122 old.
[450] Sebők Ferenc: Anjou–kori Oklevéltár. XXXI. 1347. (Budapest–Szeged, 2007.) 218. old.
[451] Kristó Gyula: Anjou–kori Oklevéltár. VI. 1321-1322. (Budapest–Szeged, 2000.) 66. old.
[452] U.o. - 66. old.
[453] Kristó Gyula: Anjou–kori Oklevéltár. I. 1301-1305. (Budapest–Szeged, 1990.) 48. old.
[454] Sebők Ferenc: Anjou–kori Oklevéltár. XXV. 1341. (Budapest–Szeged, 2004.) 400. old.
[455] Csámki Dezső. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Bp.: Magyar tudományos akadémia, - 1890.
[456] Neumann Tibor: Bereg megye hatóságának oklevelei (1299 1526). (Nyíregyháza, 2006.) 37 old.
[457] Csámki Dezső. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Bp.: Magyar tudományos akadémia, - 1890.
[458] Fekete Nagy, Antonius – Makkai, Ladislaus: Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia, usque ad annum 1400 p. Christum. (Budapest, 1941. Études sur l'Europe Centre-Orientale. 29.) 59. old.
[459] Csámki Dezső. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Bp.: Magyar tudományos akadémia, - 1890.
[460] Almási Tibor: Anjou–kori Oklevéltár. XI. 1327. (Budapest–Szeged, 1997.) 158. old.
[461] Dezső. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Bp.: Magyar tudományos akadémia, - 1890.
[462] A nagykállói Kállay-család levéltára I. kötet (Budapest, 1943.) 36. old.
[463] Neumann Tibor: Bereg megye hatóságának oklevelei (1299 1526). (Nyíregyháza, 2006.) 31. old.
[464] Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár I. (1387–1399) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 1. Budapest, 1951) 469. old.

szeptember 30[467]. Gút (Гут, Ukrajna) 1388 május 30[468]. Kajdanó (Ukrajna) 1387. szeptember 10[469].

Kerepec (НижнійКоропець, Ukrajna) a) 1365[470]. Makarja (Макарьово, Ukrajna) 1393. február 14[471]. Oroszvég (Ukrajna) 1360[472]. Beolvadt Munkács városába. Sztánfalva (Становo, Ukrajna) 1364[473]. Tiszaszalka (Tiszaszalka, Magyarország) 1355. július 17[474]. Tivadar (Tivadar, Magyarország) 1370[475].

Mintkiderülafentiekből, aXIV. századmásodikfelérelelassulatelepüléseklétrejötte, ezáltal 12 újonnanlétrejötttelepülésről beszélhetünkcsupán. Az újonnanlétrejötttelepülések

1401 – 1450.

Ardánháza. (Арданово, Ukrajna) 1448[476]. Bárdháza (Барбово, Ukrajna) 1434[477]. Csaroda (Csaroda, Magyarország) 1449[478]. Csetfalva (Четфалва, Ukrajna) 1446[479]. Csongor (Чомонин, Ukrajna) 1401. szeptember 7[480]. Dávidháza (Давидково, Ukrajna) 1417. február 3[481]. Gulács

---

[465] C. Tóth Norbert: A leleszi konvent statutoriae sorozatának 1387–1410 közötti oklevelei. (Pótlás a Zsigmondkori oklevéltár I.-II. köteteihez.) (A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár kiadványai II. Közlemények 36. Nyíregyháza, 2006.) 26. old.
[466] Csámki Dezső. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Bp.: Magyar tudományos akadémia, - 1890.
[467] C. Tóth Norbert: A leleszi konvent statutoriae sorozatának 1387–1410 közötti oklevelei. (Pótlás a Zsigmondkori oklevéltár I.-II. köteteihez.) (A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár kiadványai II. Közlemények 36. Nyíregyháza, 2006.) 31. old.
[468] Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár I. (1387–1399) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 1. Budapest, 1951) 55. old.
[469] C. Tóth Norbert: A leleszi konvent országos levéltárában lévő Acta anni sorozatának oklevelei. I. közlemény 1387–1399. (Pótlás a Zsigmondkori oklevéltár I. kötetéhez) (A Nyíregyházi Jósa András Múzeum évkönyve 47. Nyíregyháza, 2005) 245. old.
[470] Csánki Dezső. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Bp.: Magyar tudományos akadémia, - 1890.
[471] Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár I. (1387–1399) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 1. Budapest, 1951) 308. old.
[472] Csánki Dezső. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Bp.: Magyar tudományos akadémia, - 1890.
[473] Csánki Dezső. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Bp.: Magyar tudományos akadémia, - 1890.
[474] Neumann Tibor: Bereg megye hatóságának oklevelei (1299 1526). (Nyíregyháza, 2006.) 43. old.
[475] Csánki Dezső. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Bp.: Magyar tudományos akadémia, - 1890.
[476] U.o.
[477] U.o.
[478] U.o.
[479] U.o.
[480] Neumann Tibor: Bereg megye hatóságának oklevelei (1299 1526). (Nyíregyháza, 2006.) 61. old.
[481] Mályusz Elemér-Borsa Iván: Zsigmondkori oklevéltár VI. (1417–18) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 32. Budapest, 1999) 77. old.

(Gulács, Magyarország) 1405. február 20[482]. Harangláb (Гоpонглаб, Ukrajna) 1411. augusztus 10[483]. Ilonca (Ільниця, Ukrajna) 1450[484]. Izsnyéte (Жнятино, Ukrajna) 1415. október 19[485]. Jánd (Jánd, Magyarország) 1410. október. 9[486]. Remete (НижніРемети, Ukrajna) 1417. május 9[487]. Lucska (ВеликіЛучки, Ukrajna) 1417. július 20[488]. Beregsurány (Beregsurány, Magyarország) 1400 – 1401 július 15[489]. Klacsanó (Клячанове, Ukrajna) 1415. február 15[490]. Kölcsény (Кольчине, Ukrajna) 1430. február 2[491]. Kövesd (Камьянське, Ukrajna) 1412. május 11[492]. Lóka ~ Lauka (Лавки, Ukrajna) XV. századeleje[493]. Maszárfalva (Негрово, Ukrajna) 1410[494]. Mátyus (Mátyua, Magyarország) 1403. július 2[495].Miszticső (Імстичеве, Ukrajna) 1447[496]. Nyíresújfalu ~ Dunkovica (Дунковиця, Ukrajna) XV. századeleje[497]. Oroszi (Опосієве, Ukrajna) 1430[498]. Volóc (Воловець, Ukrajna) 1430[499]. Polyána (Поляна, Ukrajna) 1418[500]. Pósaháza (Павшино, Ukrajna) 1415. november 18[501]. Beregújfalu (Берегуйфалу, Ukrajna) 1417[502].

---

[482] C. Tóth Norbert: A leleszi konvent országos levéltárában lévő Acta anni sorozatának oklevelei – II. közlemény 1400–1410. (Pótlás a Zsigmondkori oklevéltár II. kötetéhez) (A Nyíregyházi Jósa András Múzeum évkönyve 48. Nyíregyháza, 2006) 357. old.
[483] Mályusz Elemér-Borsa Iván: Zsigmondkori oklevéltár III. (1411–1412) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 22. Budapest, 1993) 237. old.
[484] Csánki Dezső. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Bp.: Magyar tudományos akadémia, - 1890.
[485] Neumann Tibor: Bereg megye hatóságának oklevelei (1299 1526). (Nyíregyháza, 2006.) 68. old.
[486] Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár II. (1400–1410) : Második rész (1407–1410) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 4. Budapest, 1958) 422. old.
[487] Mályusz Elemér-Borsa Iván: Zsigmondkori oklevéltár VI. (1417–18) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 32. Budapest, 1999) 158. old.
[488] U.o. - 222. old.
[489] Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár II. (1400–1410) : Első rész (1400–1406) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 3. Budapest, 1956) 91. old.
[490] Mályusz Elemér-Borsa Iván: Zsigmondkori oklevéltár V. (1415–1416) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 27. Budapest, 1997) 121. old.
[491] Tringli István: A Perényi család levéltára 1222–1526 (Budapest, 2008. Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 44.) 202. old.
[492] Mályusz Elemér-Borsa Iván: Zsigmondkori oklevéltár III. (1411–1412) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 22. Budapest, 1993) 508. old.
[493] Csánki Dezső. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Bp.: Magyar tudományos akadémia, - 1890.
[494] U.o.
[495] Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár II. (1400–1410) : Első rész (1400–1406) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 3. Budapest, 1956) 601. old.
[496] Csánki Dezső. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Bp.: Magyar tudományos akadémia, - 1890.
[497] U.o.
[498] U.o.
[499] U.o.
[500] U.o.
[501] Mályusz Elemér-Borsa Iván: Zsigmondkori oklevéltár V. (1415–1416) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 27. Budapest, 1997) 354. old.
[502] Csánki Dezső. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Bp.: Magyar tudományos akadémia, - 1890.

1400-tól újra egy felgyorsuló betelepedés figyelhető meg, épp úgy mint Ungvármegyeesetébenis. Csupán 50 évleforgásaalatt 27 újtelepülésneveitűnekfelazokiratokban. Zömébenamármeglévő településekhatárábanjönneklétreaz újtelepülések, ésaLatorcafelső folyásakörnyékkezdelbetelepülni. Úgytűnik, hogyZsigmondkirályidején (1387 – 1437), egynagyszámú betelepülésfigyelhető megBeregvármegyeterületén.

1451 – 1500

Ardánháza (Арданово, Ukrajna) 1466. október 30[503]. Dávidfalva (Завидово, Ukrajna) 1466[504].

Gergelyi (Magyarország) 1478. december 21[505]. BeleolvadtVásárosnaményvárosba. Hátmeg (Загаття, Ukrajna)1466[506]. Kálnik (Кайданове, Ukrajna) 1478[507]. Kis-Ujfalu (Тисауйфалу, Ukrajna) 1484[508]. Kisfalud (Сільце, Ukrajna) 1457[509]. Lukova(Луково, Ukrajna) 1453. november 18[510]. Ekkor ugocsainak nevezik. 1466-tól már bereginek van említve[511]. Pisztraháza (Пістрялово, Ukrajna) 1476[512]. Pothering (Ukrajna) 1466. szeptember 22[513]. Beolvadt Munkácsba. Sztrabicsó (Ukrajna) 1466[514]. Szuszkó (Сусково, Ukrajna) 1465[515]. Zsukó (Жукове, Ukrajna) 1417[516].

A XV. század végére újabb 13 település nevetűnik fel az okiratokban. A XV. század végére, a XVI. század elejére a betelepülési hullám, és az új települések létrejöttének mechanizmusa folyamatosan lelassul. A XVI. század elejére a vármegyében 100 település léte bizonyos, melyeknek zöme a vármegye sík területére koncentrálódik, illetvea Latorac és mellékfolyói völgyére.

[503] Teleki József gróf: Hunyadiak kora Magyarországon. Oklevéltár. XI. (Pest, 1855.) 181. old.
[504]Csánki Dezső. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Bp.: Magyar tudományos akadémia, - 1890.
[505] Neumann Tibor: Bereg megye hatóságának oklevelei (1299 1526). (Nyíregyháza, 2006.) 96. old.
[506]Csánki Dezső. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Bp.: Magyar tudományos akadémia, - 1890.
[507] U.o.
[508] U.o.
[509] U.o.
[510] C. Tóth Norbert: Ugocsa megye hatóságának oklevelei (1290 1526) (Budapest, 2006.) 42. old.
[511]Csámki Dezső. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Bp.: Magyar tudományos akadémia, - 1890.
[512]U.o.
[513] Neumann Tibor: Bereg megye hatóságának oklevelei (1299 1526). (Nyíregyháza, 2006.) 92. old.
[514]Csámki Dezső. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Bp.: Magyar tudományos akadémia, - 1890.
[515]U.o.
[516]U.o.

Alakosság időbeli változása a következőképpen alakult: 1301 előtt 3000 – 3200 fő, 1350-re 4800 – 4900 fő, 1400-ra 6000 – 6100 fő, 1450-re 8600 – 8800 fő, 1500-as évekelejére 10000 – 10100 fő. Természetesenlehet, hogyez a számnagyobb lehettet, de annak tudatában, hogy a vármegye területén nem léteztek nagyobb városok, és csupán cask kétmezővárosi rangbanlévő település léte bizonyos a XVI. századelejéig, ezért reálisnak tűnhet az 10000 fő környéki szám[517].

Ugocsa vármegye

Ugocsa vármegye területileg az említett 4 vármegye legkisebbike. A vármegyét a Tisza válassza ketté, és fele-fele arányban megtalálható a vármegyében a hegyvidék és a sík terület. Észak, Nyugat irányban Bereg-, Észak-kelet, Kelet irányban Máramaros-, Délen Szatmár vármegye határolja.

A települések megjelenését, és a közigazgatási határok kialakulását, legcélszerűbb 50 éves periódusokban vizsgálni. 1526-os időhatárig 56 település léte igazolható. Továbbá vannak olyan települések/tanyák, melyek az adott időszak alatt vagy elnéptelenedtek, vagy valamelyik szomszédos településbe olvadt be (Kérő, Dob stb.).

Először is tekintsük át azokat a településeket, melyek 1301 előtt jöttek létre: Bábony (Băbiu, România) 1261[518]. Batár (Братове, Ukrajna) 1216[519]. Bökény (Бобове, Ukrajna) 1230[520]. Egres (Олешник, Ukrajna) 1284[521]. Farkasfalva (Ukrajna) 1230. Beleolvadt Tiszabökény településébe[522]. Feketepatak (Чорний Потік, Ukrajna) 1260[523]. Gődényháza (Гудя, Ukrajna) 1262[524]. Halmi (Halmeu, România) 1274[525]. Hetény (Гетиня, Ukrajna) 1295[526]. Karácsfalva (Карачин, Ukrajna) 1300[527]. Királyháza (Korolevo, Ukrajna) 1262[528]. Nagyszőlős (Виноградів, Ukrajna) 1262[529]. Rakasz (Рокосово, Ukrajna) 1300[530]. Sásvár (Тросник,

[517] Saját kutatásomra alapozva.
[518] Szabó István. Ugocsa megye. Budapest, 1940. – 134. old.
[519] U.o. – 136. old.
[520] U.o. – 141. old.
[521] U.o. – 154. old.
[522] U.o. – 158. old.
[523] U.o. – 163. old.
[524] U.o. – 170. old.
[525] U.o. – 174. old.
[526] U.o. – 176. old.
[527] U.o. – 180. old.
[528] U.o. – 182. old.
[529] U.o. – 200. old.
[530] U.o. – 217. old.

Ukrajna) 1230[531]. Szászfalú (Сасове, Ukrajna) 1262[532]. Szirma (Дротинці, Ukrajna) 1251[533]. Szőlősvégardó (Підвиноградів, Ukrajna) 1295[534]. Tamásváralja (Tămăşeni, România) 1280[535]. Tiszakeresztúr (Перехрестя, Ukrajna) 1296[536]. Tiszaújhely (Нове Село, Ukrajna) 1300[537]. Tiszaújlak (Вилок, Ukrajna) 1300[538]. Tivadar (Ukrajna) 1300. Beleolvadt Tiszapétrefalva községébe[539]. Veléte (Велятин, Ukrajna) 1273[540]. Verbőc (Вербовець, Ukrajna) 1251[541].

A felsorolt 24 település, bizonyítottan léteztek 1301 előtt, így kirajzolódik, hogy a Tisza mind két partja benépesült, illetve a Batár folyó mentén jöttek létre települések. Ezáltal már a XIII. század folyamán kirajzolódnak azok az útvonalak, melyek valószínűleg régóta használatosak voltak. Tovább a folyók közelsége a gazdálkodás fontos elemeként is szolgált. Feltételezhetjük, hogy a XIII. század folyamán, a vármegye közigazgatási határai a településektől maximum 10 km.-es távolságban lehet számolni. Vagy is, a vármegye nyugati, Észak-nyugati, és Dél-nyugati határai, már a XIII. század folyamára kialakult. De mit arról Komáromy András is beszámol, Ugocsa vármegye a gyepű vonalhoz tartozott, és mint királyi vadászterületként funkcionált.

Most pedig tekintsük át az 1301 – 1350 között megjelent településeket:

Akli (1323. május 19.)[542]. Először egy vitás ügyben találkozunk a településsel, mikor is Károly Róbert király elrendeli, hogy vizsgálják ki, hogy az említett birtok valóban Tamás fia Jánosé.

Alsósárad (Нижнє Болотне, Ukrajna) - Felsősárad (Широке, Ukrajna) 1330[543]. Erre az időre datálja a település kialakulását Szabó István: *„A megtelepülés első magja 1330 – 1351 között keletkezett, s a két testvérfalu Perényiek szőlősi uradalmának tartozéka lett.”* A két Sárad külön említése csak a XV. században történik meg.

[531] Szabó István. Ugocsa megye. Budapest, 1940. – 225. old.
[532] U.o. – 230. old.
[533] U.o. – 233. old.
[534] U.o. – 235. old.
[535] U.o. – 238. old.
[536] U.o. – 241. old.
[537] U.o. – 244. old.
[538] U.o. – 248. old.
[539] U.o. – 251. old.
[540] U.o. – 260. old.
[541] U.o. - 262. old.
[542]Blazovich László-Géczi Lajos: Anjou–kori Oklevéltár. VII. 1323. (Budapest–Szeged, 1991.). - 100 old.
[543] Szabó István. Ugocsa megye. Budapest, 1940. – 135. old.

Batarcs (Bătarci, România)1378. augusztus 20[544]. Csepe (Чепа, Ukrajna)1320[545]. 1471 től Chepe[546]. Csoma (Затисівка, Ukrajna)1323[547]. Dabolc (Dobolţ, România)1323[548]. Aklivalegyüttemlítik. Fancsika (Фанчикове, Ukrajna) 1303[549] (vagy 1274[550]). Feketeardó (Чорнотисів, Ukrajna) 1319 május 1[551]. Fertősalmás (Фертешолмаш, Ukrajna) 1319. jan. 27[552]. Forgolány (Дівичне, Ukrajna) 1320. máj. 29[553]. Gyula (Дюла, Ukrajna) 1337[554]. (1396. ápr. 22)[555].

Kisgérce (Gherta Mică, România) 1338. jan. 17[556]. Először szatmárhoz tartozott. 1393. okt. 23-án már mint ugocsai birtokot említik.). Komját ((Великі Ком'яти, Ukrajna) 1341. dec. 3.[557]Mátyfalva (Матійово, Ukrajna) 1326. Szabó szerint:"*...földrajzi elhelyezkedéséből arra lehet következtetni, hogy Mátyfalvais, miként Tiszaújhelyt, Tiszaújlakot és Karácsfalvát, a nemzetség* (Hontpázmány) *telepítette az általa 1300-ban Viskért cserébe kapott Nyírteleknevű pusztán".*[558] Rákóc (Великий Раковець, Ukrajna) 1350. Szabó: *„A falut a szomszédos Bilke (Beregmegye) vajdá itelepítették 1330 – 1350 körüla Nagyszőlősi helység északi lejtőjére".*[559] Salánk (Шаланки, Ukrajna) 1332. Szabó: *„...Salánk nevével először csak 1332 – 37-ben találkozunk...".*[560] Túrterebes (Ukrajna) 1342[561]. (1430-ban csatolják ugocsához)[562].

A fentiekben leírtból kitűnik, hogy 19 új település jön létre. Vannak egyes települések, melyek első írásos említése nemegyezik Szabó István által közöltekkel. Továbbá, az első írott adatok, nem mindenesetben tükrözik a megtelepedés pontos idejét. A fentebb leírtakból 4 település keletkezésnél nincs egyezés a Szabó István álltál leírtakkal. Az első Batarcs, aminek nevével először 1378 augusztusában kelt okiratban találkozunk. A dokumentum tanulsága szerint, Szász vajda örökségének szétosztása körüli bonyodalmakban említik meg először a

[544] Fekete Nagy, Antonius – Makkai, Ladislaus: Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia, usque ad annum 1400 p. Christum. (Budapest, 1941. Études sur l'Europe Centre-Orientale. 29.) 280 old.
[545] Kristó Gyula: Anjou–kori Oklevéltár. V. 1318-1320. (Budapest–Szeged, 1998.) 307 old.
[546] Szabó István. Ugocsa megye. Budapest, 1940. – 148. old.
[547] U.o. – 151. old.
[548] Blazovich László-Géczi Lajos: Anjou–kori Oklevéltár. VII. 1323. (Budapest–Szeged, 1991.) 100 old.
[549] Szabó István. Ugocsa megye. Budapest, 1940. – 156. old.
[550] Fejér, Georgius: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tomi V. Vol. 2. (Budae, 1829.) 227 old.
[551] Kristó Gyula: Anjou–kori Oklevéltár. V. 1318-1320. (Budapest–Szeged, 1998.) 174 old.
[552] U.o. - 201. old.
[553] U.o. - 307. old.
[554] Szabó István. Ugocsa megye. Budapest, 1940. – 171. old.
[555] Tringli István: A Perényi család levéltára 1222–1526 (Budapest, 2008. Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 44.) 111 – 112 old.
[556] U.o. - 49 – 50 old.
[557] Fekete Nagy, Antonius – Makkai, Ladislaus: Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia, usque ad annum 1400 p. Christum. (Budapest, 1941. Études sur l'Europe Centre-Orientale. 29.) 90 – 93 old.
[558] Szabó István. Ugocsa megye. Budapest, 1940. – 195. old.
[559] U.o. – 219. old.
[560] U.o. – 222. old.
[561] U.o. – 255. old.
[562] Fejér, Georgius: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tomi X. Vol. 7. (Budae, 1843.) 229 – 233 old.

települést. Véleményem szerint, a település valamikor 1320 – 1350 között jöhetett létre, amikor is Szász vajda megveti lábát Ugocsa vármegyében. A második vitas alapítású település Fancsika. Szabó szerint: „*a III. Endre király által elvett viski várért cserében kapja a Hontpázmány nemzetség, melynek tagja alapítják Fancsikát"*[563]. Találkozhatunk egy okirattal 1274-ből, mely Fancsika települést említ. A harmadik település Gyula. Nem bizonyos, hogy a település 1337 vagy 1396-ban alapult-e. Földrajzi fekvéséből kiindulva, annyi bizonyos, hogy a XIV. Század derekán jöhetett létre a település, a szász hospesfalvaktól délre. A negyedik település pedig Túrterebes. Az alapítása 1342-re tehető, de Ugocsa vármegye tartozékaként, cask egy 1430-as dokumentum említi. Ez által kirajzolódik, hogy az északi területveszteséget (Komlós) deli területekkel kárpótolták.

1351 – 1400 közöttkialakulttelepülések:

Csarnató (Черна, Ukrajna) 1378. november 2. Szász vajda tulajdona[564]. Komlós (Хмелів, Ukrajna) 1378. november 2[565]. Először az okiratok ugocsainak, majd bereginek elmlítik. Nagycsongova (Боржавське, Ukrajna) 1351. Csongova először 1351 aug. 6[566]. Valószínülega XVI. században vált kétrészre a falu, mert mégaz 1430-as években egyet említenek. Nevetlenfalú (Неветленфолу, Ukrajna) 1390[567]. Péterfalva (Пийтерфолво, Ukrajna) 1375[568]. (1409. okt. 5.)[569]. Tekeháza (Теково, Ukrajna) 1372. Turc (Turț, România) 1385[570]. Veréce (Веряця, Ukrajna) 1355. dec. 15[571].

AXIV. Század második felében újabb 8 településsel találkozunk. Az okiratok szerint Komlós, létrejötte idején (1378) még Ugocsa vármegyéhez tartozott, majd átkerül a szomszédos Bereg vármegyéhez. Az újonnan létrejött települések, a már létező falvak szomszédságában jöttek létre. Ha megfigyeljük az újonnan létrejött települések elhelyezkedését, akko rkitűnik, hogy az Avashegység térsége a fő célpont az újtelepeseknek.

[563] Szabó István. Ugocsa megye. Budapest, 1940. – 156. old.
[564] Fekete Nagy, Antonius – Makkai, Ladislaus: Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia, usque ad annum 1400 p. Christum. (Budapest, 1941. Études sur l'Europe Centre-Orientale. 29.) 280 – 282. old.
[565] U.o. – 282. old.
[566] U.o. – 123 old. Tringli István: A Perényi család levéltára 1222–1526 (Budapest, 2008. Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 44.) 204 old.
[567] U.o. – 389. old.
[568] Szabó István. Ugocsa megye. Budapest, 1940. – 215. old.
[569] Tringli István: A Perényi család levéltára 1222–1526 (Budapest, 2008. Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 44.) 157 – 158. old.
[570] Szabó István. Ugocsa megye. Budapest, 1940. – 253. old.
[571] Tringli István: A Perényi család levéltára 1222–1526 (Budapest, 2008. Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 44.) 65 – 66 old.

1401 – 1450 közötti időszakban 5 új település léte bizonyítható:

Kiscsongova 1415[572]. Kistarna (Хижа, Ukrajna) 1415[573]. Nagytarna (Tarna Mare, România) 1430[574]. Szabó szerint. 1450. ápr. 16[575]. Szárazpatak (Valea Seacă, România) 1425. jún. 14.[576] Veresmart (ВеликаКопаня, Ukrajna) 1430[577]. 1396. ápr. 22[578].

A felsorolt települések között, csak Veresmart (Nagykopány) alapítási éve bizonytalan. Mivel Nagyszőlős és Királyháza szomszédságában található, nagy valószínűséggel már a XV. század előtt is lakott terület volt, csak még nem bírt települési státusszal.

1451 után, mindössze 2 új település keletkezett. Ezek az utolsó telepítések közzé tartozna a vármegyében.

Alsókaraszló (Заріччя, Ukrajna) és Felsőkaraszló (Гребля, Ukrajna) 1490. júl. 4.[579]

A felsorolt adatokból kiderül, hogy a XIV. század folyamán, a vármegye nagyobbik területe lakottá válik, és a ma is létező települések többsége, már létezet. A lakosság túlnyomó része a Tisza és a Batár patak mentén telepedet le.

De mennyi is lehetet a vármegye lakossága? Pontos számot nem tudunk mondani, de ha településenként átlagosan 100 fővel számolunk (mert valószínűleg az olyan települések, mint - Királyháza, Nagyszőlős, Szászfalú, Tiszaújlak, Tiszaújhely, Feketepatak, Salánk stb. - nagyobb lélekszámúak voltak mint 100 fő, de a dombok leejtőin megtelepedet falvak lélekszáma valószínűleg 20 – 30 főre gondolhatunk, akkor egy viszonylag elfogatható számot kapunk. Így 1301-re a vármegyében 24 település bizonyítottan létezet, azáltal a lakossága 2400 – 2600 főre tehető. A XIV. század közepére ez a szám eléri az 4400 – 4600 főt. A XV. század második felére a vármegye lakossága 3000 – 3200 főre tehető. Ezt a számot támasztja alá Szabó István is, aki az 1567/74. évi dica (országgyűlésileg megszavazott adó neve) kivetésekor a jobbágy lakosságot 1634 főre datálja. Ugocsa vármegye területe a XVI. század elejére elnyerte végleges határait. A

[572] Szabó István. Ugocsa megye. Budapest, 1940. – 185. old.
[573] U.o. – 189. old.
[574] U.o. – 209. old.
[575] Tringli István: A Perényi család levéltára 1222–1526 (Budapest, 2008. Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 44.) 232 – 235 old.
[576] U.o. - 195 old.
[577] Szabó István. Ugocsa megye. Budapest, 1940. – 266. old.
[578] U.o. - 111 old.
[579]Gerevich Tibor–Jakubovics Emil–Berzeviczy Albert: Aragoniai Beatrix magyar királyné életére vonatkozó okiratok. (Budapest, 1914. Monumenta Hungariae Historica. Diplomata 39.) 27 old.

vármegye területe 1213 km2. tett ki, mely az említett 6000 – 6200 fős lakossággal az átlagos népsűrűsége 2,6 fő/km2-re tehető[580].

7. Máramaros vármegye.

Máramaros vármegye területileg a legnagyobb volt az említett négy vármegye közül. Területe magába foglalta a Tisza felső folyását és annak mellékfolyóinak területeit. A vármegye területén 117 településről tudunk, amely 1526-os év előtt létrejött. Ebbe beletartozik a máramarosi öt koronaváros is: Huszt, Técső, Sziget, Hosszúmező és Visk.

Máramaros vármegyében a települések megjelenése csupán a XIII. század végére, a XIV. század elejére tehető. 1301 utáni a legtöbb dokumentum mely a településeket létrejöttéről szólnak. Az első dokumentum mely az öt máramarosi koronavárosról szól, csak Károly Róbert idején, 1329-ben jelenik meg.

1301 előtt megjelent település léte csak Viskről mondható el.

Visket (Вишкове, Ukrajna) először a dokumentumok 1300-ban említik, mikor is III. Endre király a viski várért cserébe a Hontpázmány nemzetségből származó Miklós és Csépánnak a Nyíri pusztát ajándékozza. A királynak a várra, nagy valószínűség szerint, a tiszai só úsztatás védelméért volt rá szükség.

1301 – 1350 közötti időszakban 8 települést említenek az okiratok.

Bedőháza (Бедевля, Ukrajna) 1336. december 18.[581]. Herincse (Горінчово, Ukrajna) 1350. Bélay Vilmos erre az évre datálja a település megjelenését, mint Zeleumezeu néven[582]. 1404. április 19-én kelt oklevél melyet Zsigmond király állit ki egy bizonyos Úrmezői Jánosnak, már az említett település már Herincs néven szerepel[583]. Szarvaszó (Sarasău, România) 1345. december 28. Ekkor mint Zarwazou néven[584]. Máramarossziget (Sighetu Marmației, România) 1326. május 17.[585]. Szurdok (Strâmtura, România) 1346. (1346. terra Zurduky, 1407. Zwrduk,

[580] Saját kutatásomra alapozva.
[581]Piti Ferenc: Anjou–kori Oklevéltár. XX. 1336. (Budapest–Szeged, 2004.) 338 old.
[582] Bélay Vilmos. Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepülésétől a XVIII. század elejéig. – Bp.: Sylvester Nyomda rt, 1943. – 143. old.
[583] Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár II. (1400–1410) : Első rész (1400–1406) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 3. Budapest, 1956) 369. old.
[584] Fekete Nagy, Antonius – Makkai, Ladislaus: Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia, usque ad annum 1400 p. Christum. (Budapest, 1941. Études sur l'Europe Centre-Orientale. 29.) 107. old.
[585] Blazovich László-Géczi Lajos: Anjou–kori Oklevéltár. X. 1326. (Budapest–Szeged, 2000.) 140.

1408. Zurdok alio nomine Borzanfalva (1. Barcánfalvánál) 1411. Zurdug, 1488. Zordok). Máramaros területén az első román nyom: 1326-ban Szten fia Szaniszló kenéz megkapta Szurdok földet Károly királytól nemesi jogon. Földjén két falu keletkezett, Szurdok és Barcánfalva. Az utóbbi megmarad az adományos leszármazottai kezén, Szurdok ellenben 1411-ben a Dolhaiaké lesz s az övék is marad[586]. Técső (Тячів, Ukrajna) 1326. május 17[587]. Huszt (Хуст, Ukrajna) 1326. május 17[588]. Hosszúmező (Câmpulung la Tisa, România) 1326. május 17[589].

A XIV. század első felében, egy lassú betelepülési hullám veszi kezdetét, mely 8 új település megjelenését vonja maga után. Az öt koronaváros és egy-két közbenső falú alakul meg csupán ebben az idő intervallumban.

1351 – 1400 közötti időszak.

Apsa (Alsó-) (НижняАпша, Ukrajna) 1387. november 25-én hallunk először. *Zs. Balk és Drág vajda, székely ispánok unokaöccsének, Ivánnak adja a máramarosmegyei Iza és Alsóapsa birtokokat*[590]. Apsa (Felső-) (ВерхнєВодяне, Ukrajna) 1387. október 7.[591] Balotafalva (Aciua, România) 1387. *A kaszói kenézséghez tartozott, tehát Budfalva, Szerfalva tájékán kereshetjük. Mivel Szerfalvával együtt sohasem említik s ez utóbbiról csak Balotafalva eltűnte után hallunk (1459), feltehetőleg azzal azonos település. 1424-ben szerepel utoljára Balotafalva néven az Urmezeiek kezén*[592]. Baranya (Боронява, Ukrajna) (1389. Baranya, 1419. Barania). A hasonlónevű patak mellett fekszik Huszttól északra. Neve alkalmasint a gyepűvel hozható kapcsolatba. Első ismert birtokosa a magyar Nagy család, amelynek egyik tagja, Oszvald 1449-ben tiltakozik a huszti polgárok azon törekvése ellen, hogy elfoglalják. A század végén már Huszt pusztája[593]. Barcánfalva (Bârsana, România) 1390. június 23.[594] Először egy határjárás alkalmával hallunk a településről. Bárdfalva (Berbești, România) (1387. Barbfalua, 1398. Barthfalua, 1405. Bartfalva, 1423. Barbfalwa). A Mára és Kaszó összefolyásánál fekvő falu

[586] Bélay Vilmos. Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepülésétől a XVIII. század elejéig. – Bp.: Sylvester Nyomda rt, 1943. – 202. old.
[587] Blazovich László-Géczi Lajos: Anjou–kori Oklevéltár. X. 1326. (Budapest–Szeged, 2000.) 140. old.
[588] U.o. - 140. old.
[589] U.o. - 140. old.
[590] Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár I. (1387–1399) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 1. Budapest, 1951) 30. old.
[591] Fekete Nagy, Antonius – Makkai, Ladislaus: Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia, usque ad annum 1400 p. Christum. (Budapest, 1941. Études sur l'Europe Centre-Orientale. 29.) 332. old.
[592] Bélay Vilmos. Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepülésétől a XVIII. század elejéig. – Bp.: Sylvester Nyomda rt, 1943. 122. old.
[593] U.o. - 122. old.
[594] Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár I. (1387–1399) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 1. Budapest, 1951) 175. old.

ismeretlen, valószínűleg a XIV. sz. elején élt alapítója, Barb nevét őrzi. Nevének román formája (Berbeşti) is ebből a névből képződött. A kaszói kenézség falui közül a legfontosabb. 1387-ben csere útján kerül a király tulajdonába. A XV. században a kaszói kenézektől származó román nemes családok sokat pereskednek érte az Urmezeiekkel. A kenézutódok birtokolják később is szomszéd falukban lakó atyafiaikkal[595]. Batiza (Botiza, Románia) 1365. február 2.[596]Az okiratemlítést tesz Batiza településéről is. Bocskó (Nagy-) (ВеликийБичків, Ukrajna) 1360. május 14.[597] A dokumentum egybe említi Karácsonyfalvával, Nánfalvával, Vánfalvával és Disznópatakkal, amit Mihály kap meg. Borsa (Borşa, Románia) 1365. Szász vajda fiai 1365-ben kapták Lajos királytól adományba[598].

Bustyaháza (Буштино, Ukrajna) 1389. február 2. A leleszi konvent Bebek Imre országbíró parancsára Drág székely ispán Bustyaháza és hét más máramaros megyei birtokát meghatárolja[599]. Darva (Колодне, Ukrajna) 1397. november 4. Széphely. Zs. a leleszi konventhez. Kercsvai Tatamért és rokonait iktassa be máramarosi Kercsva és Darva birtokokba[600]. Desze (Deseşti, Románia) 1364. február 10.[601] Disznópatak (Brădeţelu, Románia) 1360. május 14.[602] A dokumentum egybe említi Karácsonyfalvával, Nánfalvával, Vánfalvával és Bocskóval (Nagy-), amit Mihály kap meg. Dolha (Довге, Ukrajna) (1383. Hozyumezov, Hozyomezeu, 1404. Hwzyomezeu, 1404. Hwzyomezev, 1409. Dolha, 1463. Naghdolha). A Borzsa melletti Dolha a XIV. sz. közepe táján keletkezett. Feltűnésekor már az előkelő ungi vajdacsalád birtoka (vagy csak kenézsége?). Mindvégig megmarad a nemzetség kezén, ennek lakóhelye, északmáramarosi uradalmának központja. Sőt a nemzetség róla nevezi magát Hosszúmezeinek, utóbb Dolhainak. Tekintélyes nagyságú település[603]. Farkasrév (Vadu Izei, Románia) (1383. Farkasrew, 1397. Bew, 1419. Farkasfev, 1435. Farkasrewe). A Sziget szomszédságában, az Iza és Kaszó összefolyásánál lévő Farkasrév bizonyosan a megye legrégibb települései közé tartozik, de oklevél először csak 1383-ban említi. Ugyanott lakó román nemesek birtoka a középkorban[604]. Fejéregyház (БілаЦерква, Ukrajna) (1373. Feireghaz, Feierheghaz,

[595] Bélay Vilmos. Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepülésétől a XVIII. század elejéig. – Bp.: Sylvester Nyomda rt, 1943. 124 old.
[596] Mihályi János: Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból. (Máramaros-Sziget, 1900.) 56. old.
[597] Fekete Nagy, Antonius – Makkai, Ladislaus: Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia, usque ad annum 1400 p. Christum. (Budapest, 1941. Études sur l'Europe Centre-Orientale. 29.) 145. old.
[598] Bélay Vilmos. Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepülésétől a XVIII. század elejéig. – Bp.: Sylvester Nyomda rt, 1943. 130. old.
[599] Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár I. (1387–1399) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 1. Budapest, 1951) 91 old.
[600] U.o. - 558. old.
[601] Mihályi János: Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból. (Máramaros-Sziget, 1900.) 53 old.
[602] Fekete Nagy, Antonius – Makkai, Ladislaus: Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia, usque ad annum 1400 p. Christum. (Budapest, 1941. Études sur l'Europe Centre-Orientale. 29.) 145. old.
[603]Bélay Vilmos. Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepülésétől a XVIII. század elejéig. – Bp.: Sylvester Nyomda rt, 1943. 135. old.
[604] U.o. - 138. old.

1431. Feyereghaz). A Szigettel szemben fekvőfalut 1373-ban szerezték meg Szász fiai. Földrajzi helyzete és neve magyar eredetét sejteti. A XV. sz. elejétől róla nevezett román nemes család birtoka[605]. Gyulafalva (Giuleşti, Románia) 1349. szeptember 15. Ekkor hallunk először a településről.[606] Hernécs (Hărniceşti, Románia) 1360. március 20. Ekkor még Hernivhhaza néven jelölik meg[607]. A dokumentum egy peres ügyről szól, mely birtokok osztozkodásával végződik. Hódpatak 1364. Február 10.[608]. Husztköz (Ukrajna) 1391. december 22.[609] Irholc (Вілхівці, Ukrajna) 1389. március. 9.[610] Iza (Іза, Ukrajna) 1387. november 25. Balk és Drág vajda, székely ispánok unokaöccsének, Ivánnak adja a máramarosmegyei Iza és Alsóapsa birtokokat[611]. Jód (Ieud, Románia) 1365. A Láposról lefutó Jód-patak völgyében áll, 1365-ben kapják a konyhai uradalomhoz tartozó falut Szász vajda fiai[612]. Kaszó 1361. Nem egy falút jelent, ha nem a Kaszó folyó mellet kialakult hét falunak tömörítő neve: Bárdfalva (Berbeşti, Románia), Fejérfalva (Fereşti, Románia), Kalinfalva (Călineşti, Románia), Balotafalva (Aciua, Románia), Budfalva (Budeşti, Románia), Vincfalva (Vincest, Románia, beleolvadt Budfalvába), Mikolapatak (Văleni, Románia) — összefoglaló neve. E faluk mind 1361 és 1405 között keletkeztek a kaszói kenézség területén, valószínűig a kenéz egy-egy rokonának kiutalt földjén, annak nevét falunévül alkalmazva[613]. Kirva (Repedea, Románia) 1374.[614]. Konyha (Bogdan Vodă, Románia) 1373. Drág vajda megkapja a Konyhai területeket[615]. Kricsfalva (Крічово, Ukrajna) 1375. július 1. Lajos király rendeli el a telkek zálogosítását[616]. Kusnica (Кушниця, Ukrajna) 1383. február 27[617]. Ekkor az okiratok Bereg vármegye tartozéka ként említik. Lipcse (Липча, Ukrajna) 1383. Azon középkori máramarosi faluk közé tartozik amelyek letelepítését hozzávetőlegesen ismerjük. Lajos a Nagyág melletti két „oláh" faluját — a legelső települő réteg: egy-két család vlah, vagyis hegyipásztor életmódjára vonatkozik ez a jelző— Lipcsét és Szelemezőt (Herincsét) a bilkei vajdacsalád tagjainak adja, hogy oda embereket gyűjtsenek és azoknak kenézei

[605] U.o. - 139. old.
[606] Mihályi János: Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból. (Máramaros-Sziget, 1900.) 26 – 27 old.
[607] Fekete Nagy, Antonius – Makkai, Ladislaus: Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia, usque ad annum 1400 p. Christum. (Budapest, 1941. Études sur l'Europe Centre-Orientale. 29.) 144. old.
[608] Mihályi János: Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból. (Máramaros-Sziget, 1900.) – 53. old.
[609] Fekete Nagy, Antonius – Makkai, Ladislaus: Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia, usque ad annum 1400 p. Christum. (Budapest, 1941. Études sur l'Europe Centre-Orientale. 29.) 423 old.
[610] Fekete Nagy, Antonius – Makkai, Ladislaus: Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia, usque ad annum 1400 p. Christum. (Budapest, 1941. Études sur l'Europe Centre-Orientale. 29.) 344. old.
[611] Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár I. (1387–1399) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 1. Budapest, 1951) 30. old.
[612] Bélay Vilmos. Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepülésétől a XVIII. század elejéig. – Bp.: Sylvester Nyomda rt, 1943. 157. old.
[613] U.o. - 161. old.
[614] U.o. - 164. old.
[615] Fejér, Georgius: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tomi IX. Vol. 4. (Budae, 1834.) 528 – 529. old.
[616] Fekete Nagy, Antonius – Makkai, Ladislaus: Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia, usque ad annum 1400 p. Christum. (Budapest, 1941. Études sur l'Europe Centre-Orientale. 29.) 259. old.
[617] Fekete Nagy, Antonius – Makkai, Ladislaus: Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia, usque ad annum 1400 p. Christum. (Budapest, 1941. Études sur l'Europe Centre-Orientale. 29.) 307. old.

legyenek[618]. Mihályfalva 1389. A Visktől északra eső Mihályfalva 1389-ben Karajnokfalva néven tűnik elénk[619]. Mojszén (Moisei, Románia) 1365. február 2.[620] Szász vajda máramarosi birtokainak osztozkodásában tűnik fel először a település. Alsó- és Felsőrónával (Rona de Jos, Rona de Sus, Románia) 1390. március 31-én kelt okiratban találkozunk[621].

Rozávlya (Rozavlea, Románia) 1373. János vajda konyhai uradalmának területén alakult ki[622]. Ruszkova (Ruscova, Románia) 1373. augusztus 11.[623] Sajó (Șieu, Románia) 1373. A XIV. sz. közepén keletkezett az Iza és Sajó összefolyásánál, János vajda birtokán. A vajda rokonságához tartozó Dolhaiakon kívül helyi, nemessé lett román kenézcsaládok is rendelkeztek a XV. sz. óta egy-egy részével[624]. Sugatag (Ocna Șugatag, Románia) 1364. Február 10.[625] Száldobos (Стеблівка, Ukrajna) 1389. február 2.[626] Szaplonca (Săpânța, Románia) 1390. április 28.[627] Szelistye (Alsó-) (НижнєСелище, Ukrajna) 1455. A Husztica-patak völgyében fekvő Szelistye bizonyára a Rozsályi Kunok XV. sz. elei telepítése. Ugyanazok a birtokosai, mint Szeklencének. Lakói ruténok, de sok magyar családnévvel is találkozunk[628]. Szlatina (Солотвино, Ukrajan) 1360. március 20.[629] Szeklence (Сокирниця, Ukrajna) 1373. szeptember 4[630]. Drág vajda birtokaként szerepel a település. Talaborfalva (Ukrajna) 1389. A huszti uradalom Talabor melletti rutén jobbágyfalva[631]. Taracköz (Тересва, Ukrajna) 1373. szeptember 4.[632] Szász vajda unokáinak osztozkodásában tűnik fel. Újbárd (Новобарово, Ukrajna) 1389. február 2.[633] Kistécső is ekkor említődik elsőször, majd a következő században eltűnik. Úrmező

[618] Bélay Vilmos. Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepülésétől a XVIII. század elejéig. – Bp.: Sylvester Nyomda rt, 1943. 171. old.
[619] 11. Bélay Vilmos. Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepülésétől a XVIII. század elejéig. – Bp.: Sylvester Nyomda rt, 1943. – 173. old.
[620] Fekete Nagy, Antonius – Makkai, Ladislaus: Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia, usque ad annum 1400 p. Christum. (Budapest, 1941. Études sur l'Europe Centre-Orientale. 29.) 178. – 179. old.
[621] U.o. 375 – 377. old.
[622] Bélay Vilmos. Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepülésétől a XVIII. század elejéig. – Bp.: Sylvester Nyomda rt, 1943. 187. old.
[623] Mihályi János: Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból. (Máramaros-Sziget, 1900.) 65 – 67. old.
[624] Bélay Vilmos. Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepülésétől a XVIII. század elejéig. – Bp.: Sylvester Nyomda rt, 1943. 188. old.
[625]Mihályi János: Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból. (Máramaros-Sziget, 1900.) 53 old.
[626] Fekete Nagy, Antonius – Makkai, Ladislaus: Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia, usque ad annum 1400 p. Christum. (Budapest, 1941. Études sur l'Europe Centre-Orientale. 29.) 342. old.
[627] Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár I. (1387–1399) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 1. Budapest, 1951) 160. old.
[628] 11. Bélay Vilmos. Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepülésétől a XVIII. század elejéig. – Bp.: Sylvester Nyomda rt, 1943. – 195. old.
[629] Mihályi János: Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból. (Máramaros-Sziget, 1900.) 37 – 38. old.
[630] Fekete Nagy, Antonius – Makkai, Ladislaus: Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia, usque ad annum 1400 p. Christum. (Budapest, 1941. Études sur l'Europe Centre-Orientale. 29.) 248. old.
[631] Bélay Vilmos. Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepülésétől a XVIII. század elejéig. – Bp.: Sylvester Nyomda rt, 1943. 203. old.
[632] Fekete Nagy, Antonius – Makkai, Ladislaus: Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia, usque ad annum 1400 p. Christum. (Budapest, 1941. Études sur l'Europe Centre-Orientale. 29.) 249 – 250. old.
[633] Mihályi János: Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból. (Máramaros-Sziget, 1900.) 89. old.

(РуськеПоле, Ukrajna) 1389. február 2.[634] Vajnág (Вонігово, Ukrajna) 1389. február 2.[635] Visó (alsó- és felső-) (Vișeu de Jos, Vișeu de Sus, România) 1385. A Visó-folyócska melletti három Visó közül kettő, a mai Alsó- és Felső-Visó 1365-ben kerül a konyhai uradalom keretében Szász fiainak birtokába.[636]

A XIV. század második felében egy hatalmas betelepülési hullám veszi kezdetét, melynek következtében, 50 év leforgása alatt, 56 új település jön létre. A talapülések zöme, a Tisza és mellékfolyói jól termő vidékein jönnek létre.

1401 – 1450 közötti időszakban megjelent települések:

Apsa (Közép-) (СередньєВодяне, Ukrajna) 1407. május 25.[637]Bélafalva (Fereşti, România) 1423. június 16.[638] Bélavár (Біловарці, Ukrajna) (1415. Beelwara, 1436. Belawar). A mai Kis-kirva.[639] Bocskó (Kis-) (Bocicoel, România) 1373.[640]Budfalva (Budeşti, România) 1416. április 7.[641] Csománfalva (Чумальово, Ukrajna) 1419. március 14.[642]. Ekkor említődik először a település. Dragamérfalva (Dragomireşti, România) *1405.* A Lápos-hegység északi nyúlványán, az Iza felsőfolyása völgyében terül el [643]. Dulfalú (1428. Dwlfalua, 1485. Dwlfalw). *A Talabor melletti Dulfalu vagy Dulfalva 1400 körül keletkezett, névadója ismeretlen*[644]. Fejérfalva (Fereşti, România) 1405. A Kaszó vize melletti Fejérfalva a XIV. század közepe táján keletkezett Fejér—Alb—Béla három nyelven nevezett román kenéz birtokán.[645] Gányafalva 1415. szeptember 16.[646]. Kabolapatak (Iapa, România) 1406. február 10.[647].A dokumentum

[634] Fekete Nagy, Antonius – Makkai, Ladislaus: Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia, usque ad annum 1400 p. Christum. (Budapest, 1941. Études sur l'Europe Centre-Orientale. 29.) 342 – 343. old.
[635] Mihályi János: Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból. (Máramaros-Sziget, 1900.) 89 – 90 old.
[636] Bélay Vilmos. Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepülésétől a XVIII. század elejéig. – Bp.: Sylvester Nyomda rt, 1943. 218. old.
[637] Mihályi János: Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból. (Máramaros-Sziget, 1900.) 150. old.
[638] C. Tóth Norbert: Zsigmondkori oklevéltár X. (1423) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 43. Budapest, 2007) 341. old.
[639] Mihályi János: Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból. (Máramaros-Sziget, 1900.) – 521. old.
[640] 11. Bélay Vilmos. Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepülésétől a XVIII. század elejéig. – Bp.: Sylvester Nyomda rt, 1943. – 127. old.
[641] Mályusz Elemér-Borsa Iván: Zsigmondkori oklevéltár V. (1415–1416) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 27. Budapest, 1997) 304 old.
[642] Mihályi János: Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból. (Máramaros-Sziget, 1900.) 229 – 230. old.
[643] Bélay Vilmos. Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepülésétől a XVIII. század elejéig. – Bp.: Sylvester Nyomda rt, 1943. 137. old.
[644] U.o. 138 old.
[645] U.o. - 140.
[646] Mályusz Elemér-Borsa Iván: Zsigmondkori oklevéltár V. (1415–1416) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 27. Budapest, 1997) 304. old.
[647] Mihályi János: Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból. (Máramaros-Sziget, 1900.) 136 – 138. old.

említést tesz a Kabolapatakról is. Karácsonyfalva (Crăciunești, Románia) 1418. július 29.[648] Kalinfalva (felső-) (Călinești, Románia) 1405. november. 6.[649]. Keselyűmező (Кошельово, Ukrajna) 1450. Huszttól északra, a Nagyág balparti síkjára települt a XV. sz. elején[650]. Komorzánfalva (Románia. Beleolvadt a szomszédos Felsőkálinfalvába) 1418. március 6.[651] Kökényes (Терново, Ukrajna) 1404. A Tarac balpartjára, hegy lábánál települt a XIV. sz. második felében[652]. Körtvélyes (Грушеве, Ukrajna) 1438. A Tisza-jobbparti Körtvélyes a XIV. század első felében keletkezett[653]. Kövesliget (Драгово, Ukrajna) 1402. április 7.[654]. Ekkor említődik Kövesliget települése. Krácsfalva (Mara, Románia) 1415. június 19.[655]. Leordina (Leordina, Románia) 1411. április 21.[656]. Lonka (Луг, Ukrajna) 1442. június 18.[657]. Mikolapatak (Văleni, Románia) 1405. november 6.[658]. Nyágova (Добрянське, Ukrajna) 1415. szeptember 16.[659]. Ökörmező (Міжгір'я, Ukrajna) 1415. szeptember 16.[660]. Ötvösfalva (Золотарьово, Ukrajna) 1409. november 25.[661] Egy birtok határokat kijelölő perben hallunk először a településről. Petrova (Petrova, Románia) 1418. szeptember 27.[662] A Dolhai család birtokainak felsorolása idelyén hallunk először a településről. Polyána (ruszkova-) 1411.[663] Polyána (Sajó-) 1430.[664] Somos (Cornești, Románia) 1442. A Kaszó melletti Somos neve csak a XV. sz. derekán tűnik fel.[665] Szlatinka (Slătioara, Románia) 1431. február 22.[666]. Uglya (Угля, Ukrajna) 1411.

[648] Mályusz Elemér-Borsa Iván: Zsigmondkori oklevéltár VI. (1417–18) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 32. Budapest, 1999) 549 old.
[649] Mihályi János: Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból. (Máramaros-Sziget, 1900.) 132. old.
[650] Bélay Vilmos. Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepülésétől a XVIII. század elejéig. – Bp.: Sylvester Nyomda rt, 1943. 163. old
[651] Mályusz Elemér-Borsa Iván: Zsigmondkori oklevéltár VI. (1417–18) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 32. Budapest, 1999) 429. old.
[652] Bélay Vilmos. Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepülésétől a XVIII. század elejéig. – Bp.: Sylvester Nyomda rt, 1943. 165. old.
[653] Bélay Vilmos. Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepülésétől a XVIII. század elejéig. – Bp.: Sylvester Nyomda rt, 1943. 167 old.
[654] Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár II. (1400–1410) : Első rész (1400–1406) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 3. Budapest, 1956) 181. old.
[655] Mályusz Elemér-Borsa Iván: Zsigmondkori oklevéltár V. (1415–1416) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 27. Budapest, 1997) 228. old.
[656] Mályusz Elemér-Borsa Iván: Zsigmondkori oklevéltár III. (1411–1412) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 22. Budapest, 1993) 147. old.
[657] Mihályi János: Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból. (Máramaros-Sziget, 1900.) 314. old.
[658] U.o. - 132. old.
[659] Mályusz Elemér-Borsa Iván: Zsigmondkori oklevéltár V. (1415–1416) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 27. Budapest, 1997) 304. old.
[660] U.o. - 304. old.
[661] Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár II. (1400–1410) : Második rész (1407–1410) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 4. Budapest, 1958) 301. old.
[662] Mályusz Elemér-Borsa Iván: Zsigmondkori oklevéltár VI. (1417–18) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 32. Budapest, 1999) 587. old.
[663] Bélay Vilmos. Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepülésétől a XVIII. század elejéig. – Bp.: Sylvester Nyomda rt, 1943. 180 old.
[664] U.o. - 180. old.
[665] U.o. - 190. old.
[666] Mihályi János: Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból. (Máramaros-Sziget, 1900.) 284. old.

július 16.[667] Váncsfalva (Onceşti, România) 1408. február 17.[668]. Zadnya (Задній, Ukrajna) 1416. július 2.[669]. Tehát ekkor még Bereg megyei településként szerepel. Valószínűleg a XV. század második felében kerül Máramaros vármegyéhez.

Fentiekből kitűnik, hogy Máramaros vármegye 1401 – 1450 közti időhatárban 32 új településsel gazdagodott. Ebből Zadnya települése bizonytalan, mert a dokumentumok először beregiek említik, de a település valószínűleg gyakran változtatta a határát, mivel a két vármegye határán feküdt.

1451 – 1500 közt megjelent települések:

Bronyka (Baranka) (Бронька, Ukrajna), mely először ugocsai majd beregi és 1454-től máramarosi településként van jelölve[670]. Az említett három vármegye határán helyezkedett el a település. Gernyés (Копашньово, Ukrajna) 1455. A jelentéktelen kis Husztica-patak völgyében húzódik meg Gernyes, távol a forgalom útvonalaitól[671]. Kalocsa (Колочава, Ukrajna) 1463. A Talabor felsőfolyása menti Kalocsa a Bilkeiek XV. sz.-i telepítése[672]. Kelecsény (Келечин, Ukrajna) 1457. A Verhovina legrégibb települései közé tartozik: a Bilkeiek XV. sz. elei telepítése[673]. Rahó (Рахів, Ukrajna) 1477.[674] Ravaszmező (Rókamező) (Лисичово, Ukrajna) 1465. május 2. *Buda. Corvin Mátyás király rendelete a leleszi conventliez az iránt, hogy Dolhai Ambrusnak Dolha, Zadnya, Bronka, Kusnicza, Kereczke, Rókamező Bereg megyei, továbbá Szurdok, Rozalia, Polyana és Sajó máramarosi birtokaiba, melyek miután Dolhai Ambrus rokonát Szarvaszói Osztást a Tiszába ölte, királyi adományozás alá estek, a király édes anyját Erzsébetet beiktassa*[675]. Tehát ekkor még Bereg vármegyei településként említik a Rókamezőt. Remete (НижніРемети, Ukrajna). A pálosrend 1363-ban alapított kolostora telepítette a Tisza partjára. 1465-ben kerül Máramaros vármegyéhez[676]. Ripinye (Репінне, Ukrajna)

[667] Mályusz Elemér-Borsa Iván: Zsigmondkori oklevéltár III. (1411–1412) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 22. Budapest, 1993) 220 old.
[668] Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár II. (1400–1410) : Második rész (1407–1410) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 4. Budapest, 1958) 110. old.
[669] Mályusz Elemér-Borsa Iván: Zsigmondkori oklevéltár V. (1415–1416) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 27. Budapest, 1997) 555. old.
[670] Bélay Vilmos. Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepülésétől a XVIII. század elejéig. – Bp.: Sylvester Nyomda rt, 1943. – 131. old.
[671] U.o. - 141. old.
[672] U.o. - 160. old.
[673] U.o. - 162. old.
[674] U.o. – 181. old.
[675] Mihályi János: Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból. (Máramaros-Sziget, 1900.) 470. old.
[676] Bélay Vilmos. Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepülésétől a XVIII. század elejéig. – Bp.: Sylvester Nyomda rt, 1943. – 183. old.

1457.[677].Sándorfalva (Олександрівка, Ukrajna) 1455. A Szeklence-patak felsővölgyében a Rozsályi Kunok birtokán települt a XV. sz. elején[678]. Sófalva (Данилово, Ukrajna) 1462. A Rozsályi Kunok birtokában tűnik fel 1462-ben Huszttól keletre. A század elején településhetett[679]. Szacsal (Săcel, România) 1453. május 31.[680]Szelistye (Alsó-) (НижнєСелище, Ukrajna) 1455.[681] Szerfalva (Sârbi, Ukrajna) 1459.[682]

Visó (felső-) (Vişeu de Sus, România) 1468.[683]

Vízköz (Соймu, Ukrajna) 1457. A Nagyág és a Repinka összefolyásánál telepítették a Bilkeiek a XV. sz. elején[684].

A fentebb leírtakból kiderül, hogy 1451 – 1500 között, Máramaros vármegyében 15 új település jön létre. 1501 – 1526. közötti időszakban nincs tudomásunk új településekről. Ezáltal kirajzolódik, hogy Máramaros vármegyében a települések, Visk kivételével, az 1301. utáni időszakban jönnek létre. A települések zöme a Tisza, és annak mellékfolyóinak völgyében helyezkedik el. A XVI. század elejére a vármegyében, bizonyítottan 112 településről van tudomásunk.

A lakosság számának meghatározásában, ismét a településenkénti átlag 100 főt számolva kirajzolódik, hogy 1301 – 1350 közti időszakban a lakosság száma 900 – 1000 fő. 1351 – 1400 között már 6500 – 6600 fő, 1401 – 1450 között már 9700 – 9800, és 1500 környékén ez a szám már eléri az 11200 – 11400 főt. A vármegye területe 9716 km2, így az átlag népsűrűsége 1,7 fő/km2.[685]

[677] Bélay Vilmos. Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepülésétől a XVIII. század elejéig. – Bp.: Sylvester Nyomda rt, 1943 - 401. old.
[678] U.o. - 189. old
[679] U.o. - 189. old
[680] Mihályi János: Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból. (Máramaros-Sziget, 1900.) 365. old.
[681] Bélay Vilmos. Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepülésétől a XVIII. század elejéig. – Bp.: Sylvester Nyomda rt, 1943. 195. old.
[682] U.o. - 196. old.
[683] U.o. - 219. old.
[684] Bélay Vilmos. Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepülésétől a XVIII. század elejéig. – Bp.: Sylvester Nyomda rt, 1943. 220. old.
[685] Saját kutatásomra alapozva.

Térképek

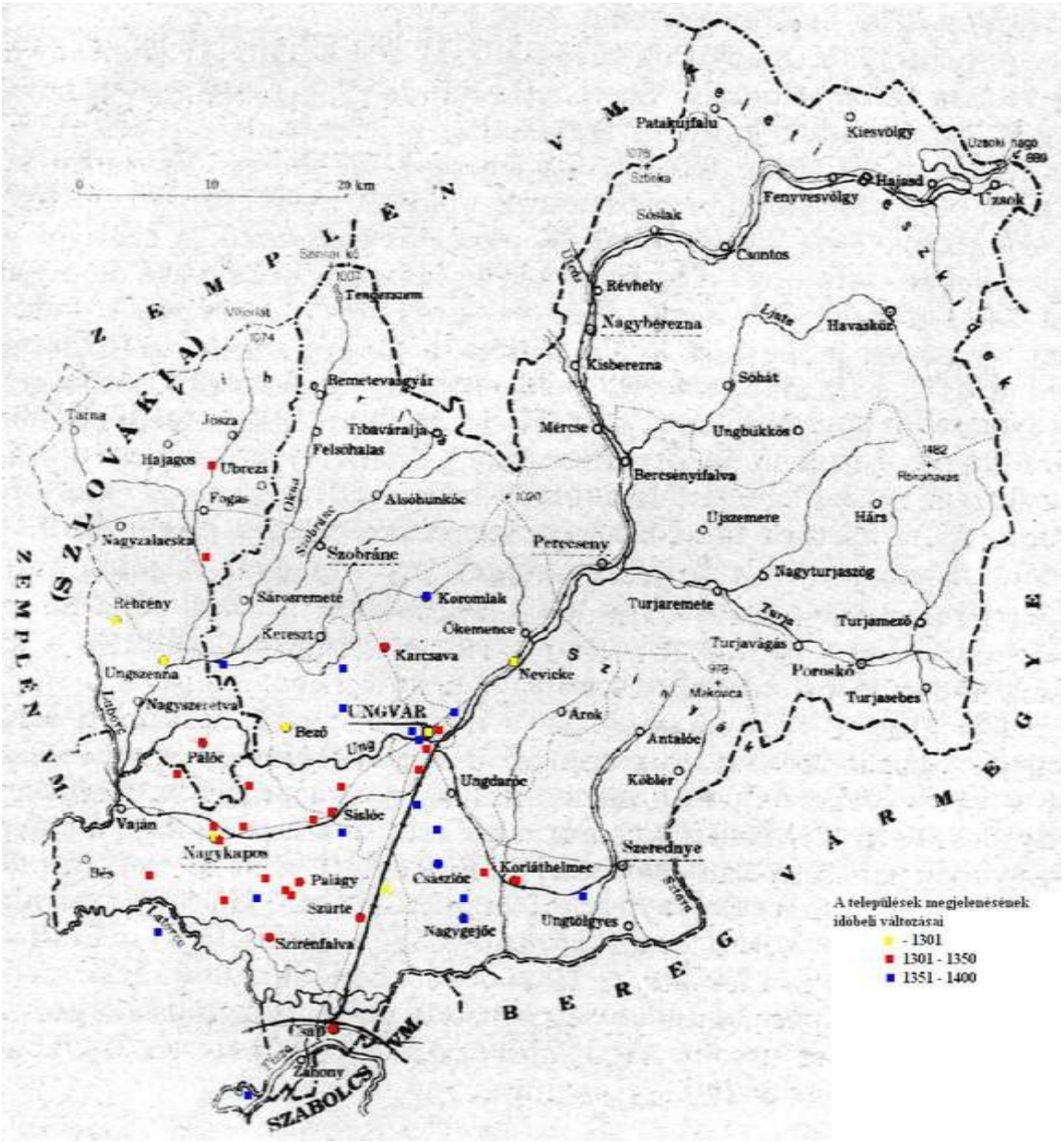

Ung vármegye településeinek időbeli változása

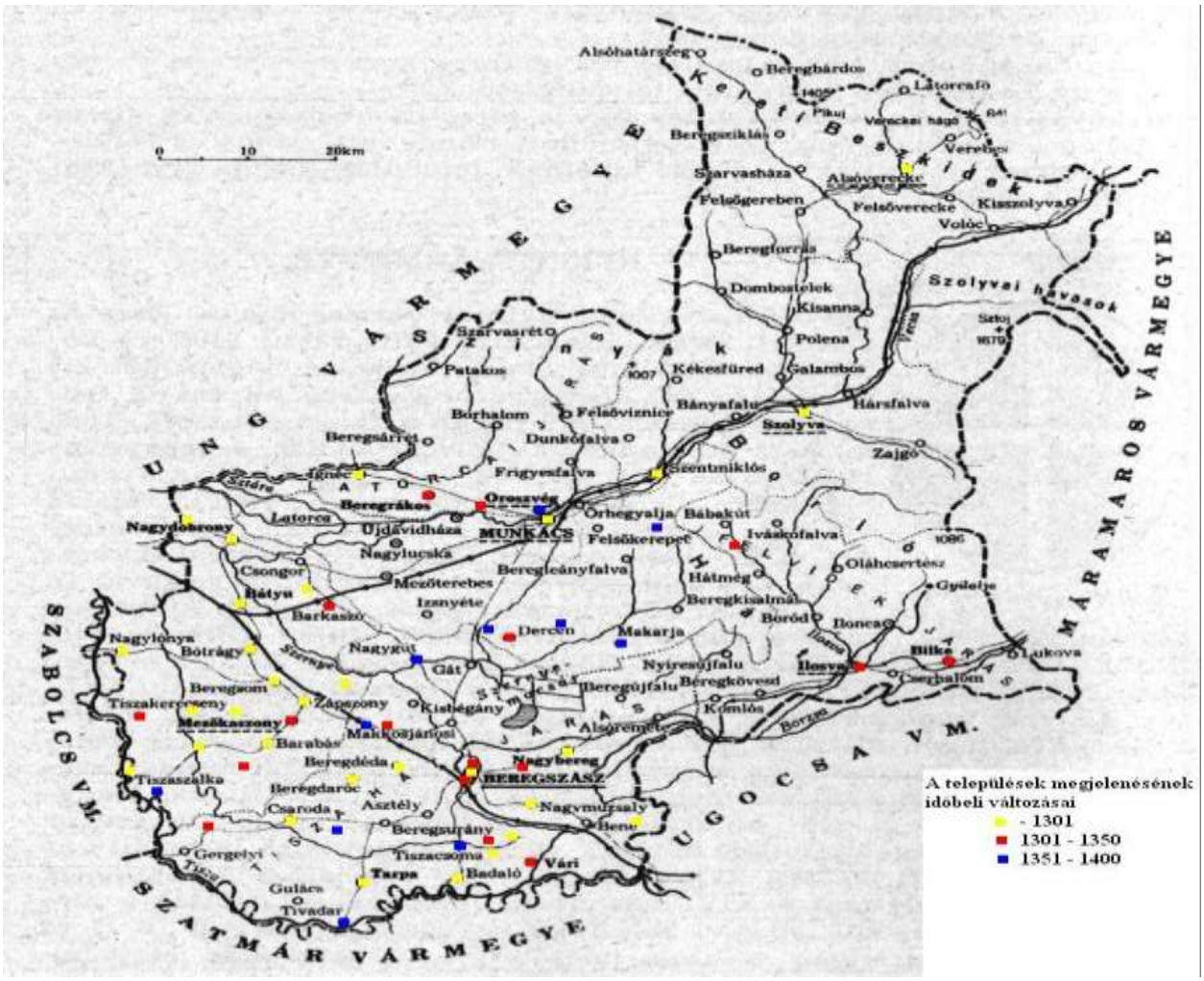

Bereg vármegye településeinek időbeli változása

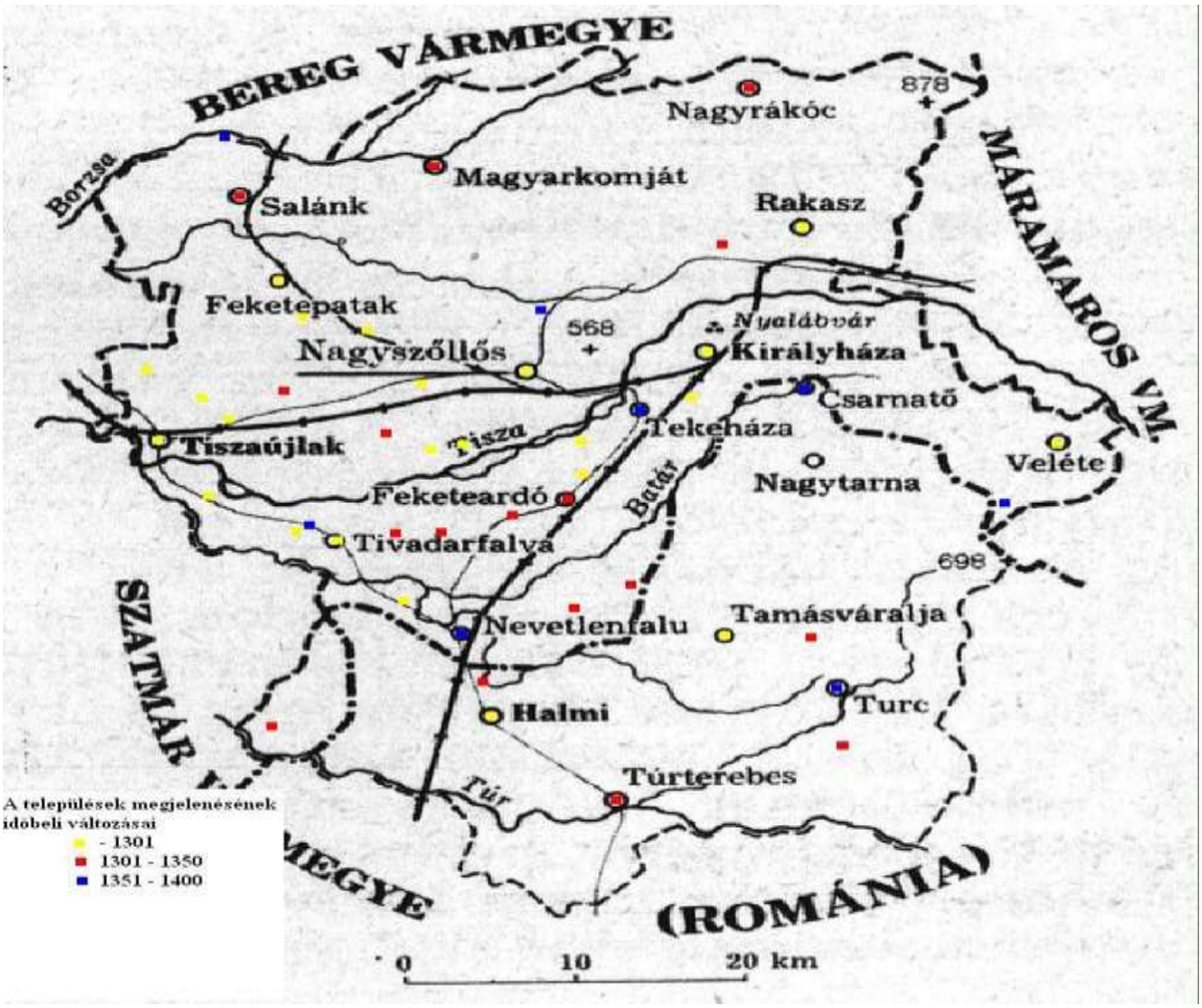

Ugocsa vármegye településeinek időbeli változása

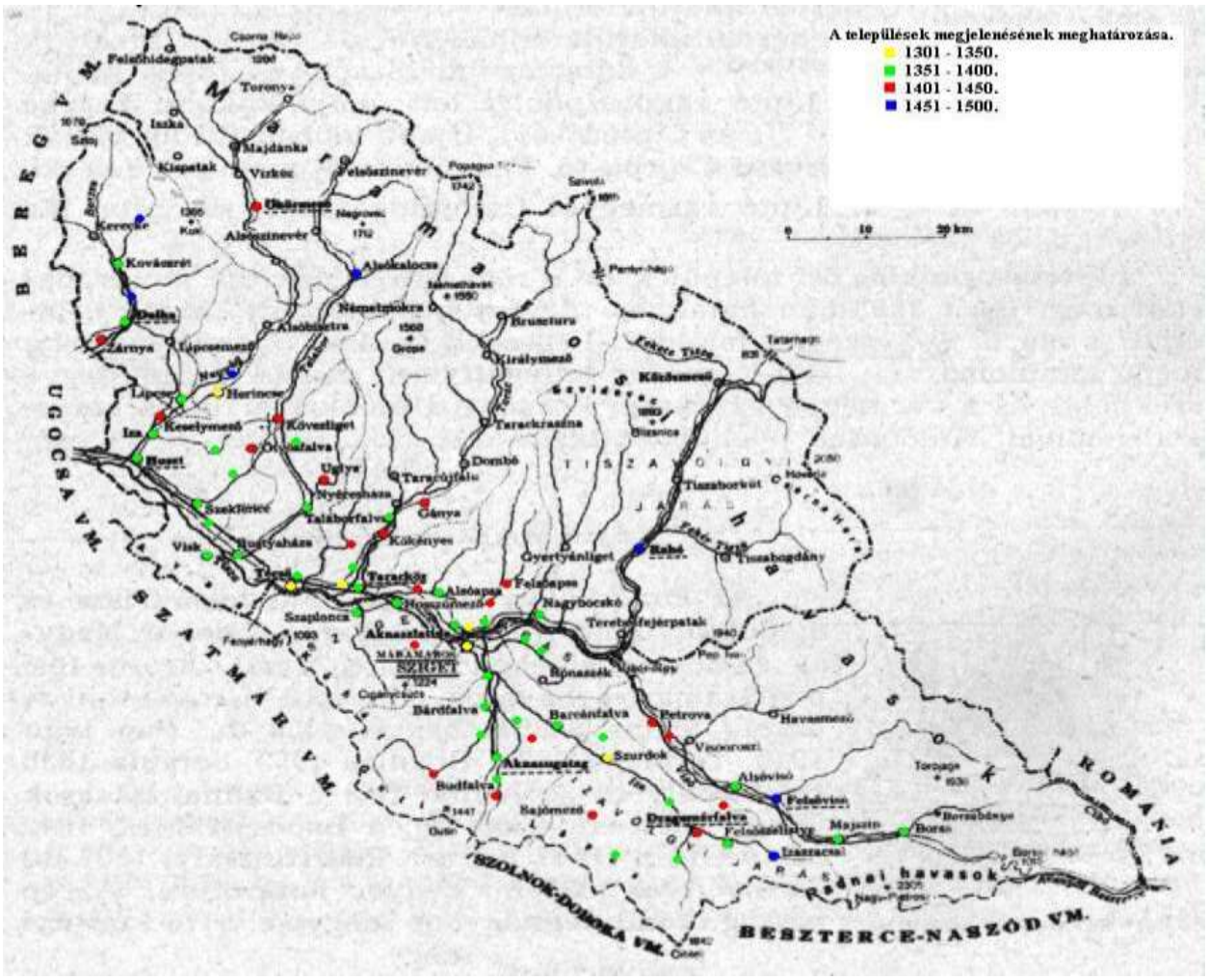

Máramaros vármegye településeinek változása